

VILNIAUS UNIVERSITETAS
KAUNO HUMANITARINIS FAKULTETAS

FINANSŲ IR APSKAITOS KATEDRA

Apskaita, finansai ir bankininkystė
Kodas 62104S105

AURELIJA RAČKUTĖ

MAGISTRO BAIGIAMASIS DARBAS

SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMA IR JOS FINANSAVIMO
VERTINIMAS

Kaunas 2007

VILNIAUS UNIVERSITETAS
KAUNO HUMANITARINIS FAKULTETAS

FINANSŲ IR APSKAITOS KATEDRA

AURELIJA RAČKUTĖ

MAGISTRO BAIGIAMASIS DARBAS

SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMA IR JOS FINANSAVIMO
VERTINIMAS

Darbo vadovas _____
(parašas)

Doc. Eugenija Buškevičiūtė

(darbo vadovo laipsnis,
mokslo pedagoginis vardas,
vardas ir pavardė)

Magistrantas _____
(parašas)

Darbo įteikimo data _____

Registracijos Nr. _____

Kaunas 2007

Turinys

LENTELIŲ TURINYS	4
PAVEIKSLŲ TURINYS	4
ĮVADAS	6
1. SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMA, JOS REIŠMĖ IR FINANSAVIMAS EUROPOS SAJUNGOS ŠALYSE	8
1.1 Socialinės apsaugos sistema, jos raida, reikšmė	8
1.2 Socialinės apsaugos sistemos ir jų finansavimas Europos Sąjungos šalyse.....	18
2.LIETUVOS SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMOS FINANSAVIMAS	35
2.1 Socialinės apsaugos sistema.....	35
2.2 Valstybinis socialinis draudimas	37
2.3 Socialinė parama	54
2.4.Specialios socialinės išmokos	64
3. LIETUVOS SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMOS FINANSAVIMO GERINIMO KRYPTYS	66
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	77
SANTRAUKA	79
SUMMARY	80
LITERATŪRA.....	81

LENTELIŲ TURINYS

1 Lentelė Socialinės apsaugos sąvoka įvairiuose šaltiniuose.....	11
2 Lentelė Esminiai socialinės politikos aspektai ES dokumentuose.....	22
3 Lentelė Socialinės apsaugos išlaidų dalis BVP (proc.) Europos Sąjungos šalyse	25
4 lentelė Reikalingas išdirbtų dienų skaičius ir būtinas	32
amžius, norint gauti pilną pensiją.....	32
5 Lentelė Būtinasis draudimo stažas	41
6 Lentelė Pensijų įmokos dydis (proc.).....	42
7 Lentelė Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto	46
pajamos ir išlaidos 2000-2007 m.	46
8 Lentelė 2001-2005m. Sodros biudžeto pajamų sandara.....	49
9 Lentelė 2001-2005m. Sodros biudžeto išlaidų sandara (mln.Lt)	50
10 Lentelė Šeimai ir vaikams mokamų išmokų bei teikiamos kitos paramos išlaidos (mln. Lt.).....	56
11 Lentelė Atskirų savivaldybių socialinių paslaugų vidutinė kaina	60
12 Lentelė Grįžtančių asmenų butams įgyti skirta lėšų 1992 – 2004m.	63
13 Lentelė Pensininkų, gaunančių 2 ir daugiau pensijų, skaičiaus analizė	72
14 Lentelė Įmokų pradelstais mokejimo terminais dydis ir sankcijų taikymo rezultatai	73

PAVEIKSLŲ TURINYS

1 pav. Bendras vidaus produktas (mlrd.) JAV 1926 – 1934m.	10
2 pav. Socialinės apsaugos įgyvendinimo principai.....	16
3 pav. Socialinės apsaugos finansavimas Europos Sąjungos šalyse	24
4 pav. Socialinės išmokos Europos Sąjungos šalyse 2003m.	27
5 pav. Išlaidos socialinei apsaugai Europos Sąjungos šalyse 2003m. (proc. nuo BVP).....	28
6 pav. Nedarbo lygis Graikijoje (proc.).....	29
7 pav. Graikijos socialinės apsaugos finansavimas	30
8 pav. Lietuvos socialinės apsaugos sistemos struktūra.....	36
9 pav. Valstybinio socialinio draudimo įmokos tarifai atskiroms draudimo rūšims.....	39
10 pav. Socialinio draudimo skirstymas	40
11 pav.. Antros pensijų pakopos sistemos veikimo principas.....	42
12 pav. Valstybinio socialinio draudimo biudžetas	45
13 pav. LR Valstybinio socialinio draudimo fondo 2000-2007m. biudžetai (tūkst.....	46
14 pav. 2001-2005m. Sodros biudžeto pajamų sandara.....	48
15 pav. 2001-2005m. Sodros biudžeto sąnaudų sandara	50
16 pav. Valstybinio socialinio draudimo mokamų pensijų pasiskirstymas pagal pensijų rūšis.....	51
17 pav. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos išlaidos programoms	53
17pav. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos išlaidos 2006m. programoms (tūkst.Lt.)	54
19 pav. Išmokų vaikus auginančioms šeimoms ir piniginių socialinės paramos išlaidų paskirstymas ..	59
2005 metais	59
20 pav. Savivaldybių biudžetų lėšų, skirtų socialinėms paslaugoms, pasiskirstymas 2005m	60
21 pav. Administracinės išlaidos atskirose rajonų ar miestų socialinės paramos tarnybose (tūkst.)	62
22 pav. Socialinės apsaugos finansavimo problemos ir jų galimi sprendimai Lietuvos sąlygomis.....	66

23 pav. Šalies ūkio darbuotojų vidutinis mėnesinis darbo užmokestis, vidutinė senatvės pensija ir..... minimali mėnesinė alga 2000–2005 m. (Litais).....	67
24 pav. Sumokėtų mokesčių ir kitų įmokų dalis valstybės pajamose iš mokesčių (proc.)	69
25 pav. Mokesčių našta Europos Sąjungos šalyse	70
26 pav. Nurašytų beviltiškų skolų dinamika	74

IVADAS

Temos aktualumas. Socialinės apsaugos sistema palaiko visos visuomenės egzistavimą. Be socialinės pasaugos negali egzistuoti šiuolaikinė valstybė. Ši sistema rūpinasi žmonėmis, netekusiais darbo, pensininkais, motinomis, našlaičiais ir kitomis visuomenės silpnomis grandimis. Pagrindinis išmokų šaltinis yra dirbančiųjų įmokos. Kitais žodžiais tariant, dirbantys išlaiko ir remia bedarbius, pensininkus, invalidus.

Šalyse Valstybiniu socialiniu draudimu rūpinasi įvairios socialinės organizacijos. Jos renka įmokas, paskirsto jas tiems, kam jų labiausiai reikia. Skirtingose šalyse mokesčio tarifai skiriasi. Skiriasi kartu ir išmokų paskirstymo principai, sąlygos. Tačiau visi fondai, kad ir skirtingose šalyse, siekia užtikrinti kokybišką šalies piliečių socialinį draudimą ir apsaugą.

Apsaugos poreikis išryškėja žmogui gimstant ir išlieka visą gyvenimą, ypač pasireikšdamas gyvenimo saulėlydyje. Tačiau pagalbos apimtis ir galimybė ta pagalba pasinaudoti priklauso nuo to, ar visuomenėje egzistuoja daugumos piliečių pripažinta tokios pagalbos organizavimo sistema.

Taigi fondo biudžetas priklauso nuo įmokų, o įmokos - nuo valstybės ekonominės būklės, dirbančiųjų skaičiaus, darbo užmokesčio dydžio, pagaliau - nuo jas mokančiųjų sąžiningumo.

Visa socialinės apsaugos sistema sukurta užtikrinti palankiausias gyvenimo sąlygas žmonėms, skiriant jiems pragyvenimui reikalingas lėšas, teikiant nefinansinę paramą.

Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba savo darbu sieks užtikrinti Lietuvos Respublikos įstatymais garantuojamą Lietuvos gyventojų socialinį draudimą, efektyviai valdydama piniginius išteklius ir kokybiškai aptarnaudama klientus, tačiau viskas remiasi į finansus. Šalies socialinės apsaugos pajamos ir išmokos nevisada būna subalansuotos. Būtina ieškoti būdų, kaip padidinti išmokas jų gavėjams ir taip kelti pragyvenimo lygį.

Problemos ištyrimo lygis: Socialinės apsaugos sistema ir jos finansavimas aptariamas daugiau periodiniuose leidiniuose, politinių partijų programose, tačiau pasitaiko ir mokslinių tyrimų. Tačiau daugiausia dėmesio skiriama pačiam finansavimo organizavumi, t.y. išmokoms, socialinėms įmokoms, kokia tvarka jos išmokamos gyventojams ar sumokamos į biudžetą. Daug kur galima rasti pasisakymus, kad finansavimas mažas. Daugelis pasisako, kad reikia didinti išmokas, tačiau mažiau dėmesio skiriama išsiaiškinimui problemų, kodėl finansavimas nepakankamas užtikrinti gyventojams pakankamai aukštą pragyvenimo lygį.

Tyrimo objektas: socialinės apsaugos sistema.

Darbo tikslas: išanalizuoti socialinės apsaugos sistemos finansavimą užsienio šalyse ir Lietuvoje bei pateikti galimas sistemos finansavimo gerinimo kryptis Lietuvos sąlygomis.

Darbo uždaviniai:

- 1) vertinti socialinės apsaugos sąvoką, reikšmę;
- 2) vertinti socialinės apsaugos sistemos finansavimą Europos Sąjungos šalyse;
- 3) nagrinėti socialinės apsaugos finansavimą Lietuvoje;
- 4) pateikti socialinės apsaugos sistemos finansavimo gerinimo kryptis;
- 5) suformuluoti išvadas ir pasiūlymus.

Tyrimo metodai: Savo darbe naudoju literatūros bei įstatymų analizę, aprašomuosius tyrimus, lyginamoji analizė. Mano naudojami analizės būdai daugiau susiję su kokybiniais tyrimo metodais. Savo darbe daugiausiai remiausi moksliniais šaltiniais, kuriuose detalai nagrinėjama tiek mūsų šalies, tiek užsienio patirtis socialinės apsaugos sistemoje. Taip pat didelę dalį literatūros šaltinių sudaro internetiniai šaltiniai, iš kurių pagrindiniai Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos tinklapis.

Darbo teorinė ir praktinė reikšmė: Pagal šių metų duomenis, Lietuvoje kas penktas gyventojas gyvena žemiau skurdo ribos. Šis rodiklis yra vienas didžiausių Europos Sąjungoje. Skurdžiai gyvena ne tik pasirinkę asocialų gyvenimo būdą gyventojai. Dauguma skurdžiai gyvenančių gyventojų yra susidūrę su socialine krize, t.y. pensininkai, netekę darbingumo žmonės, sergantys ir pan. Viena pagrindinių socialinės apsaugos sistemos užduočių yra aprūpinti gyventojus pragyvenimo lėšomis. Savo darbe aš analizavau, kaip finansuojama Lietuvos socialinė apsauga. Rašydama darbą aš ieškojau galimų problemų, kurios trukdytų sistemai vykdyti savo funkciją.

Darbo apribojimai ir sunkumai: Daugiausia sunkumų buvo ieškant literatūros. Dauguma naudotų literatūros šaltinių nėra moksliniai. Daugiau informacinio požiūrio. Ypač tai išryškėja ieškant literatūros apie socialinės apsaugos finansavimo vertinimą.

Darbo struktūra: Darbą sudaro trys dalys. Pirmoje dalyje apžvelgiau socialinės apsaugos sistemą, jos istorinę raidą. Pateikiau principus, kuriais paremtas sistemos veikimas, bei būdus, kaip organizuojama socialinė apsauga. Be to, šioje dalyje vertinau socialinės sistemos veikimo principus užsienio šalyse.

Antroje dalyje nagrinėjau Lietuvoje veikiančią socialinės apsaugos sistemą, jos organizavimą, pagrindinius įstatymus. Taip pat išsamiau pateikiau socialinio draudimo, socialinės paramos bei specialiųjų išmokų sistemas, jų finansavimą bei iškėliau problemas

Trečioje dalyje pateikiau socialinės apsaugos sistemos finansavimo gerinimo kryptis.

Darbo apimtis – 84 puslapiai, 14 lentelių, 26 paveikslai Rašydama darbą panaudojau 49 literatūros šaltinius.

1. SOCIALINĖ APSAUGOS SISTEMA, JOS REIKŠMĖ IR FINANSAVIMAS EUROPOS SAJUNGOS ŠALYSE

Socialinė apsauga dažnai suvokiama kaip valstybinių garantijų bei valstybinio ir privataus draudimo sistema, užtikrinanti piliečio pragyvenimą bei galimybę stabiliai veikti kritiniais atvejais.

Įvairios politinės partijos bei valstybinės santvarkos įvairiai traktuota socialinę apsaugą, tačiau itin svarbu suvokti bendrus jos veikimo principus bei reikšmę.

1.1 Socialinės apsaugos sistema, jos raida, reikšmė

Socialinė apsauga dažnai suvokiama kaip valstybinių garantijų bei valstybinio ir privataus draudimo sistema, užtikrinanti piliečio pragyvenimą bei galimybę stabiliai veikti kritiniais atvejais.

Įvairios politinės partijos bei valstybinės santvarkos įvairiai traktuota socialinę apsaugą, tačiau itin svarbu suvokti bendrus jos veikimo principus bei reikšmę.

Pati draudimo istorijos pradžia prasidėjo Senovės Kinijoje apie 4500 metų prieš Kristų pirkliai pradėjo burtis į laikinas sąjungas. Jų tikslas buvo tarpusavio pagalba nuskendus pirklių laivams. Tačiau šis faktas laikomas draudimo istorijos pradžia. Tokia tarpusavio pagalba ilgainiui įgijo pastovų pobūdį ir buvo taikoma ne tik turtui, bet ir sveikatai, gyvybei drausti. Ypač aktyviai tokios sąjungos buvo organizuojamos Senovės Romoje. Socialinio draudimo užuomazgos pastebimos Antikos laikais. Senovės Graikijoje ekonominis saugumas buvo užtikrinamas alyvų aliejaus dėka. Žmonės susidurdavo su neužtikrintumu, kurį sąlygodavo nežinomybė dėl ligos, bedarbystės, neįgalumo, senatvės ar mirties atvejais. Alyvų aliejų buvo galima sandėliuoti ilgai. Jį buvo galima išmainyti ar parduoti bet kada. Be to, jis labai maistingas. Jį vartodavo siekiant išsaugoti sveikatą ir ilgaamžiškumą. Todėl sakoma, kad antikinėje Graikijoje ekonominis saugumas buvo įgavęs alyvų aliejaus amforos formą. Taip pat darbininkai organizuodavo pagalbos kasas tiems kolegoms ar jų šeimoms, kurie susižalodavo ar mirdavo atsitikus nelaimėi. Taip pat Romoje gyvavo draugijos, į kurias burdavosi žemesniųjų sluoksnių Romos gyventojai. Iš šio fondo jos nario mirties atveju velionio šeimai buvo suteikiama materialinė pagalba.

Draudimo veikla ypač suaktyvėjo viduramžiais. Šiuo laikotarpiu feodalinė sistema buvo laikoma ekonominio saugumo pagrindu, nes feodalai buvo atsakingi už baudžiauninkus, kurie dirbo jų žemes. Feodalias turėjo ekonominį aprūpinimą tol, kol buvo pakankamai vergų, vergai turėjo ekonominį saugumą tol kol jie sugebėjo dirbti. Feodalizmo epochoje tarpusavio pagalba nelaimės atveju buvo

įtvirtinta daugumos gildijų statutuose. Įmokos į draudimo fondą buvo mokamos reguliariai. Jų dydis priklausė nuo draudžiamo turto vertės. Galima daryti išvadą, kad skirtingų sluoksnių atstovai ne vienodai mokėjo už turto draudimą.

Viduramžių gyventojai puikiai suvokė, kad svarbu yra sukaupti santaupų senatvei. Yra išlikęs tikriausiai vienas pirmųjų žmogaus istorijoje dokumentų, savo turiniu ir esme artimas gyvybės draudimo polisui. 1308 metais tokia sutartis buvo sudaryta Bremene. Miesto valdžia ir vienuolynas, įnešus atitinkamą pinigų sumą ar užstačius žemės sklypą, garantuodavo išlaikymą iki gyvos galvos. Šeimos nariai jautė atsakomybę vieni prieš kitus ir tai buvo dar vienas ekonominis saugiklis senesniems ir ligotiems žmonėms. Tuo metu buvo labai stiprus ryšys tarp skirtingų vienos šeimos kartų. O taip pat žemė buvo kaip ekonomikos saugiklis tiems, kam ji priklausė arba kas gyveno fermose. Galima teigti, kad darbas, šeima ir labdara buvo pagrindiniai šaltiniai, užtikrinantys ekonominį saugumą. Pačioje pradžioje buvo pasikliaujama neformaliomis tradicinėmis priemonėmis, kurios užtikrindavo žmogaus apsaugą agrarinėje visuomenėje: labdara, šeimos narių tarpusavio išsipareigojimai, parapinis solidarumas¹.

Viduramžiais amatininkai ir prekybininkai pradėjo kurti gildijas. Gildijos pradėjo drausti ne tik nuo gaisro, gyvulių kritimo nuostolių, bet ir nuo socialinių bėdų. Įvykus vagystei ar apiplėšimui, nukentėjusysis iš šių draudimo kasų gaudavo reikiamo dydžio išmokas. Buvo mokamos ligos pašalpos bei kontribucijos nario mirties atveju. 16 a. minėtos gildijos peraugo į draugijas, kurios laikomos šiuolaikinių prekybos sąjungų pirmtakėmis. Šios draugijos pradėjo teikti tokias paslaugas savo nariams kaip gyvybės draudimas šios draugijos smarkiai išaugo pramonės perversmo metu. 19 a. pradžioje 1 iš 9 Anglijos gyventojų priklausė vienai tokiai organizacijai. Ir šiuo metu veikia draugijos, panašios į veikusias 16a.

Prasidėjus industrializacijos periodui, urbanizacija palengva suardė solidarumu paremtus ryšius tarp šeimos kelių kartų. Vyresnės kartos buvo pamiršamos jaunesnių arba dėl urbanizacijos daugeliui jaunimo išvykus gyventi į miestus, jų tėvai likdavo be paramos. Čia pradėjo ryškėti tokio veiksnio kaip pensijų sistema, padedanti užtikrinti pragyvenimo lėšų gavimą, būtinumas. Taip pat prasidėjus industrializacijai, pradėjo augti fabrikai. Juose darbą rasdavo vis daugiau darbininkų. Augant gamybai, pradėjo daugėti ir nelaimingų atsitikimų darbe. Todėl buvo suskubta nelaimingus atsitikimus darbe pripažinti socialine rizika. Nukentėjusiam bei jo šeimai buvo išmokamos kompensacijos. Pamažu solidarumas iš šeimos lygmens persikėlė į visos šalies lygį. Tai pasireiškė darbininkų vienijimusi tam,

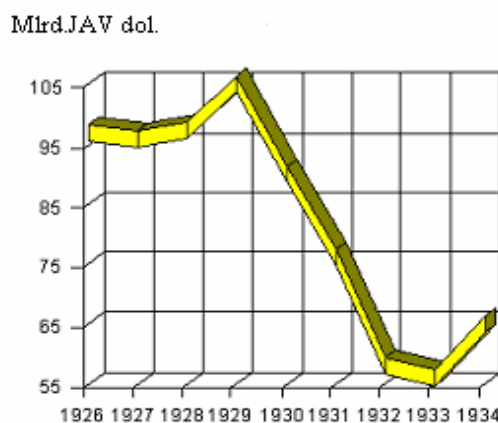
¹ LAZUTKA, Romas. (2001) Socialinė apsauga. *Žmogaus socialinė raida*, Vilnius: Homo Liber, p 131-147. ISBN 995-44927-6

kad būtų užtikrinta geresnė jų padėtis. Stiprios darbininkų sąjungos darė įtaką ne tik pačiame fabrike, bet ir šalies mastu užtikrinant pakankamo dydžio algas bei išmokas, kada darbininkas nebegali dirbti. Šalies mastu pradėtos kurti nacionalinė sveikatos apsaugos sistema, valstybinės pensijų ir nedarbo draudimo sistemos, valstybinės pašalpos vargingai gyvenantiems bei šeimoms su vaikais.

Vokietijoje, vienoje iš pirmųjų šalių, buvo pradėtos organizuoti ir našlių bei našlaičių paramos kasos, kurių veikla vėliau tapo labai svarbia pagalbos forma šiems maitintojų netekusiems asmenims.

Analizuojant įvairius šaltinius, peršasi išvada, kad šiuolaikinės socialinės apsaugos lopšys yra būtent Vokietija. Iš Vokietijos tokios socialinės sistemos paplito po Vakarų Europą. Šioje šalyje XIX a. pabaigoje kanclerio Oto fon.Bismarcko iniciatyva buvo įkurtos sveikatos ir pensijų draudimo sistemos. 1883m. buvo priimtas įstatymas dėl ligos, 1884m.- įstatymas dėl gamybinių traumų draudimo. Paskutinis iš esminių įstatymu buvo įstatymas dėl senatvės ir invalidumo draudimo, priimtas 1889m. Šie teisiniai aktai buvo padariniai O. fon Bismarcko politikos. Jo tikslas buvo mažinti įtampa visuomenėje, todėl jis siekė sukurti šalies gyventojams kaip galima palankesnes socialines sąlygas, sustiprinant valstybinį aprūpinimą sveikatos priežiūros, nedarbo, pensijų, darbo įstatymų ir paramos šeimai sritis.

Socialinės apsaugos terminas pirmą kartą buvo pavartotas JAV prezidento F.D.Ruzvelto 1935m. priimant JAV Socialinės apsaugos įstatymą. Šioje šalyje socialinės apsaugos reforma buvo pradėta įgyvendinti po Didžiosios depresijos, buvusios 1930m. 1 paveiksle pateikta šalies nacionalinio produkto būklė 1926 – 1934m., iš kurių sudėtingiausia situacija susidariusi buvo 1929 – 1932m. kai smarkiai nukrito šis rodiklis.

Šaltinis: *Historical Background and Development of Social Security* Prieiga per internetą:

<http://www.ssa.gov/history/briefhistory3.html>

1 pav. Bendras vidaus produktas (mlrd.) JAV 1926 – 1934m.

Minėtu depresijos laikotarpiu buvo siūlomi įvairūs sprendimo būdai. Pavyzdžiui, gubernatorius H. Long siūlė garantuoti kiekvienai šalies šeimai 5000 dol. metines pajamas, kad šeima galėtų

apsirūpinti gyvenamuoju plotu, mašina, darbu, radijo aparatu. Pasak jo, kiekvienas vyresnis nei 60m. turėtų gauti senatvės pensiją. Daktaras F.E.Townsend siūlė skirti 200 dol. pensijas vyresniems nei 60m. Pensijas buvo siūloma mokėti iš 2 proc. nuo pardavimų mokesčių. Daugiausia dėmesio buvo skiriama senatvės pensijoms, t.y. kaip užtikrinti nenutrūkstamas pajamas pagyvenusiems ir dirbti nebegalintiems asmenims. 1934m. prezidentas F.D.Ruzveltas įsteigė Ekonomikos saugumo komitetą, kuris turėjo pateikti šalies vadovui siūlymus dėl naujai priimamo socialinės apsaugos sistemos įstatymo. Pastarasis buvo priimtas 1935m. socialinės apsaugos įstatymu buvo priimtos nuostatos, kad visi darbininkai, sulaukę 65m ir daugiau turi gauti nenutrūkstamas pajamas. Didžiausia užduotis buvo suregistruoti visus dirbančius. Tam tikslui į pagalbą buvo pasitelkti paštininkai, kurie 1936-1937m. išdalino 36 mln. Socialinio draudimo kortelių. Ir nuo 1942m. pradėtos mokėti mėnesinės išmokos išėjusiems į pensiją. Taip pat buvo įtraukta naujų ir naujų atvejų gauti išmokas. Jas buvo pradėta mokėti anksti mirusio darbininko šeimos nariams bei išėjusiojo į pensiją sutuoktiniui ir nepilnamečiams vaikams.

Vėliau bėgant metams vis daugiau sferų apimdavo socialinės apsaugos sistema. Buvo pradėta mokėti išmokas turintiems negalia, pradėtas finansuoti gydymas ir vaistai. 1956m. buvo sumažintas moterų pensijinis amžius iki 62m. Po penkerių metų tas pats buvo padaryta ir su vyrų pensinijiniu amžiumi.

Visuotinai vieningos nuomonės dėl čia aptariamų socialinės apsaugos sąvokos nėra. Pati socialinės apsaugos sąvoka yra kildinama iš amerikietiško pavadinimo „Social Security Act“. Ši sistema yra sudaryta iš įmokų, iš kurių formuojamas draudimas, ir kitos socialinės apsaugos priemonės, kurios suformuojamos iš mokesčių mokėtojų įmokų.

1 Lentelė

Socialinės apsaugos sąvoka įvairiuose šaltiniuose

Autoriai	Sąvoka
GUOGIS, <i>Arvydas</i> ; BERNOTAS, <i>Dainius</i> ; ŪSELIS, <i>Domas</i>	Socialinė apsauga – valstybės ir (arba) privačių subjektų, jeigu pastarųjų veikla yra valstybės reglamentuota, teikiama materialinė parama (piniginė ir daiktinė) arba socialinės paslaugos socialinę riziką patyrusiems asmenims.
SCHULTE – MIMERG, <i>Udo</i> ; ANGELE, <i>Sibylle</i> ; HEINE, <i>Wolfgang</i> ;	Socialinė apsauga – iš visuomenės mokesčių ir įmokų finansuojamos programos bei priemonės,

KIRCHBERGER, <i>Stefan</i> ; SCHULTE, <i>Bernd</i> ; STEINMEYER, <i>Heinz - Dietrich</i>	skirtos numatytiems tikslams įgyvendinti
GUOGIS, <i>Arvydas</i>	Socialinė apsauga – visapusiška socialinės apsaugos sistema, padedanti valstybei laiduoti gyventojų aprūpinimą ligos, sužalojimo, senatvės, nedarbo ir kitais atvejais, suteikianti papildomų pajamų nustatytiems šeimos poreikiams tenkinti.
PIETERS, <i>Danny</i>	Socialinė apsauga – visuma priemonių, kurių dėka sukuriamas solidarumas tarp žmonių, netekusių (ar iškilus grėsmei netekti) darbo pajamų, arba turėjusių ypatingų išlaidų.
Tarptautinė darbo organizacija	Socialinė apsauga – tai apsauga, kurią visuomenė, naudodama įvairias priemones, teikia savo nariams, nuo ekonominių ir socialinių nelaimių, kurias gali sukelti žymus uždarbio sumažėjimas ar jo mokėjimo nutraukimas dėl ligos, motinystės atostogų, suluošinimo darbe, nedarbo, negalės, senatvės ar mirties. Ji apima taip pat medicininę priežiūrą ir paramą šeimoms su vaikais.
LAZUTKA, <i>Romas</i>	Socialinė apsauga – visapusiška žmogaus apsauga nuo pajamų praradimo.

Šaltinis: sudaryta autorės

Išsamiausias yra apibrėžimas, pateiktas Tarptautinės darbo organizacijos. Jame nusakomi visi atvejai, dėl kurių turėtų būti ištikrinamos minimalios pajamos gyventojams. Taigi, socialinė apsauga reikalinga apsaugoti silpniausiai visuomenės grandžiai, kuriai dėl tam tikrų aplinkybių gresia netekti pajamų. Minėtos aplinkybės būtų liga, motinystė, bedarbystė ir pan. Kitų autorių socialinės apsaugos apibrėžimai nėra tokie tikslūs. Pavyzdžiui, R.Lazutka tik pažymi, kad tai asmens apsauga nuo pajamų praradimo. Neapibrėžiama, kokia galima apsauga ir kokiais atvejais pasireiškia pajamų praradimo grėsmė. Kitas autorius D.Pieters taip pat kaip ir R.Lazutka neapibrėžia galimų grėsmių bei priemonių. Tačiau šis autorius išskiria solidarumo principą. Autorių grupė Udo Schulte – Mimerger ir kt savo apibrėžime nurodo finansavimo šaltinius, tačiau taip pat kaip anksčiau minėti autoriai nenurodo nei panaudojimo atveju, nei galimų priemonių.

Nereikia pamiršti, kad socialinė apsauga yra finansuojama iš visuomenės mokesčių ir įmokų. Taigi čia išryškėja grįžtamasis ryšys, t.y. visuomenės narys moka įvairias įmokas tam, kad susiklosčius neigiamoms socialinėms aplinkybėms pats iš valstybės gautų įvairias išmokas.

1953 m. Tarptautinės darbo organizacijos pateiktas turinio aprašymas, kuriame buvo numatyta, kad:

- socialinės apsaugos sistemos tikslas turi būti gydomųjų arba profilaktinių medicinos paslaugų teikimas, pajamų išsaugojimas priverstinio viso arba dalies darbingumo netekimo atveju arba atlyginimo padidinimas asmenims, kurie slaugo arba prižiūri šeimos narius;
- sistema turi būti sukurta remiantis įstatymais, kurie individams numato konkrečias teises garantijas, o valstybinėms, pusiau valstybinėms arba nepriklausomoms institucijoms – konkrečias prievole;
- sistemą turi valdyti valstybinės, pusiau valstybinės arba nepriklausomos institucijos.

Skirtingos šalys, kaip minėjau, skirtingai organizuoja socialinę apsaugą. Viskas priklauso nuo tuo metu esančios politinės jėgos valdžioje, nuo vyravusio politinio požiūrio, kai buvo kuriamos socialinės apsaugos institucijos.

Socialinė apsauga yra taikoma tokiais įstatymų numatytais atvejais:

- a) asmenims, sulaukusiems pensinio amžiaus arba jaunesniems, jeigu jie dėl amžiaus negali dirbti pagal savo profesiją;
- b) invalidams ir asmenims, laikinai netekusiems darbingumo;
- c) maitintojo netekusioms šeimoms;
- d) asmenims, kuriems reikalingas gydymas, medicininė profilaktika ir rehabilitacija;
- e) šeimoms, turinčioms vaikų;
- f) asmenims, laikinai netekusiems darbo;
- g) asmenims, kuriems būtina valstybės parama.

Socialinę apsaugą sudaro socialinė parama ir valstybinis socialinis draudimas. Pastarasis būtent ir sudaro pagrindinę socialinės apsaugos dalį. Valstybinis socialinis draudimas – valstybės nustatytų socialinių ekonominių priemonių sistema, teikianti apdraustiesiems šalies gyventojams, taip pat įstatymo nustatytais atvejais apdraustųjų šeimų nariams gyvenimui reikalingų lėšų ir paslaugų, jei jie negali dėl įstatymo numatytų priežasčių pasirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba dėl įstatymo

numatytų svarbių priešasčių turi papildomų išlaidų. Valstybinis socialinis draudimas apima socialines išmokas, jų paskirstymo tvarka, dydį. Tačiau pažymėtina, kad sistemos charakteristika priklauso nuo atskiros šalies.

Egzistuoja trys skirtingi požiūriai į socialinę apsaugą²:

1. Atlantinis, arba Beveridžo, požiūris. Socialinė sistema šiuo atveju remiasi ilgalaikę Vargšų įstatymo tradicija. Pagrindinis dėmesys skiriamas minimaliai pajamų apsaugai. Ši sistema buvo sukurta D. Britanijoje pagal anglų ekonomisto V.H.Beveridžo pasiūlymus, kai pašalpų dydis priklauso nuo poreikių ir nėra susijęs su mokėtomis įmokomis. V.H. Beveridžas pasiūlė socialinio draudimo nuo lopšio iki kapo schemą, rekomendavo sukurti valstybinę sveikatos tarnybą, socialinio draudimo ir socialinės paramos, šeimos išlaidų ir visuotinio įdarbinimo politiką. Jo pranešime, kuris vadinosi "Socialinis draudimas ir su tuo susijusios tarnybos" buvo pirmą kartą įvardintos svarbiausios socialinės problemos: nedarbas, ligos, neraštingumas, benamystė ir skurdas.

2. Kontinentinis, arba bismarkinis, požiūris. Socialinė sistema remiasi socialinio draudimo sistemomis, išaugusiomis iš savitarpio pagalbos organizacijų, apėmusių aktyvius gyventojus. Veikia būtent aktyvių gyventojų kategorijoms sukurtos su uždarbiu susijusios išmokų sistemos. Šio požiūrio pradininkas O.Bismarckas pasiūlė, pasitelkti tam tikras institucijas bei bendruomenės išteklius, kad būtų pasirūpinta visų gyventojų gerove, o ypač labiausiai remtinų.

3. Skandinavijos šalims būdingas požiūris. Pasižymi itin stipriu valstybės kišimusi į darbo rinką. Daug dėmesio skiriama priemonėms, kurių dėka į darbo rinką galėtų patekti labiau socialiai pažeidžiamų gyventojų dalis. Į socialinę apsaugos sistemą įsiterpia privatus sektorius.

Galima rasti sąsajų tarp pirmo ir antro požiūrių į socialinę apsaugą. Tiek vienu, tiek kitu atveju yra užtikrinamos minimalios pajamos ir pasirūpinama gerove. Tačiau Nuo pirmojo požiūrio skiriasi tuo, kad remiasi įmokėtų įmokų dydžiu. Pirmu atveju vyrauja valstybinis draudimas. Dirbantys aktyvus asmenys moka įmokas, vėliau, susidūrę su socialine krize, jie gauna išmokas. Pastarosios išmokos būna nustatytos valstybės. Antruoju atveju dalyvauja organizacijos. Kuriamos įvairios savitarpio pagalbos organizacijos. Trečiasis atvejis egzistuoja, kai dalyvauja privatus sektorius. Tarkim, šiuo metu Lietuvoje vis populiarėjantys pensijų fondai. Žmonės juose kaupia lėšas, o vėliau gauna išmokas.

² pagal GUOGIS, *Arvydas*(2000). Socialinės politikos modeliai. Vilnius: Eugrimas p. 78 ISBN-9986-752-76-0

Gyventojai, visiškai arba iš dalies netekę pajamų, susijusių su darbu, jeigu jie dirba ar turi įstatymų numatytą draudimo (darbo) stažą bei kitais įstatymuose numatytais atvejais, aprūpinami valstybinio socialinio draudimo lėšomis. Tais atvejais, kai yra būtina garantuoti arba pagerinti kai kurių gyventojų grupių aprūpinimą, yra taikoma socialinė parama (teikiama iš Valstybės ar savivaldybių biudžetų lėšų). Socialinė apsauga siekia apsaugoti žmogų nuo pajamų praradimo.

Kaip minėjau anksčiau, socialinis draudimas yra finansuojamas iš draudimo įmokų. Piniginės išmokos, kurios tam tikru laikotarpiu visiškai arba iš dalies turi būti mokamos vietoj atlyginimo ir sudaro didžiausią socialinio draudimo vykdomų mokėjimų dalį, yra tiesiogiai susijusios su individualia draudimo įmoka, t.y. jų dydis priklauso nuo apdraustojo asmens iki to momento sumokėtų įmokų dydžio. Taip draudimo principai susiejami su rinkos ekonomikos sąlygomis taikomais teisingo finansavimo ir asmeninės atsakomybės principais. Socialinės garantijos finansuojamos iš bendro valstybės biudžeto arba priėmus atitinkamus sprendimus šiems tikslams paskiriama konkreti biudžeto dalis (numatomi atskiri fondai), arba įvedami tiksliniai mokesčiai.

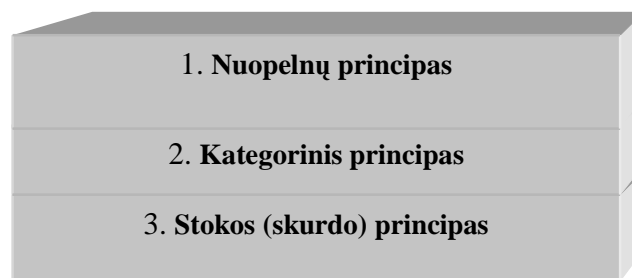
Socialinės apsaugos institucijos labai suinteresuotos bendradarbiauti su darbdaviais, kadangi taip gali būti teikiama įvairiapusiška pagalba. Toks bendradarbiavimas taip pat naudingas ir darbdaviams, kadangi bendradarbiaujant įmonės darbuotojų sveikatos stiprinimo ir reabilitavimo srityje yra paremiamos jų pastangos išsaugoti žmogiškąjį kapitalą įmonėse.

Socialinė apsauga gali būti organizuojama trimis būdais:

- egzistuoja apsaugos sistemos, kur socialinės politikos vystymasis yra pagrįstas vien privačios ekonomikos lemiamais sprendimais, kuriais ypač išryškunami konkurencijos principai. Šiuo atveju įstatymų leidėjai nustato tik pagrindines sąlygas, kuriomis labai nežymiai suvaržoma pasiūla ir paklausa besivadovaujančių rinkos subjektų veikimo laisvė.
- egzistuoja valstybinės apsaugos sistemos, kurios garantuoja kiekvienam gyventojui, nepriklausomai nuo jo padėties visuomenėje, pakankamą arba deklaruojamą pagrindinę socialinę apsaugą nuo gyvenime pasitaikančios rizikos. Tokioms sistemoms būdinga, kad jos remiasi tik mokesčių mokėtojų lėšomis, o tai daro socialinę saugą didžiąja dalimi priklausomą nuo centralizuotai veikiančių vykdomųjų institucijų.
- kai kur egzistuoja mišrios apsaugos sistemų formos, t.y. organiškai arba visiškai atsitiktinai siejami valstybiniai ir privačios ekonomikos elementai. Tokioms struktūroms priklauso visuomeniniu arba profesiniu pagrindu susikūrusios kooperacinės bendrovės (pvz., abipusio pasitikėjimo draudimo susivienijimai)

Bet kuriuo atveju siekiama sumažinti žmonių socialinį pažeidžiamumą. Lietuvoje socialinė apsauga organizuojama antruoju būdu. Socialinės apsaugos organizavime pagrindinis vaidmuo atitenka valstybinei socialinei sistemai. Vyriausybė ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerija leidžia įvairius teisinius aktus ir nutarimus, kuriais koordinuojama socialinė apsauga. Tačiau negalima teigti, kad remiasi vien mokesčių mokėtojų įmokomis. Taip pat ši sistema yra finansuojama iš šalies biudžeto pagal atskiras programas. Be to, yra ir nevyriausybinių paramos organizacijos ar kitų šalių parama.

Kad ir kaip skirtingai šalys organizuotų socialinės apsaugos sistemą, tačiau visose šalyse ji paremta trimis kertiniais principais.

Šaltinis: sudaryta pagal LAZUTKA, Romas.(2001) Socialinė apsauga. *Žmogaus socialinė raida*, Vilnius: Homo Liber, p 131-147. ISBN 995-44927-6

2 pav. Socialinės apsaugos įgyvendinimo principai

Taigi, 2 paveiksle pateikti trys pagrindiniai principai, kuriais vadovaujamosi socialinėje apsaugoje.

1. Nuopelnų principas. Įmoka nustatoma procentine dalimi nuo buvusio darbo užmokesčio (pvz.: šiuo metu mokamas 27 proc. gyventojų pajamų mokestį). Teisė į socialinę apsaugą priklauso ir apsaugos dydį priklauso nuo asmens išankstinio įnašo į socialinę sistemą.

2. Kategorinis principas. Išmokas gauna tik tie asmenys, kurie priklauso nustatytoms kategorijoms, pvz.: našlaičiai, motinos, auginančios kūdikius, neįgalieji ir pan. Kategorijos tampa socialiai remtinomis atsižvelgiant į jiems grėšiančius pragyvenimo sunkumus.

3. Stokos, arba skurdo principas. Remiami tik tie asmenys, kurių pragyvenimo šaltiniai yra nepakankami. Šiems atvejams ištirti reikalingi atskiri atvejai.

Kadangi socialinė apsauga yra priskirtina viešajai teisei, tai jos finansavimo šaltiniai egzistuoja viešosios teisės pagrindu, t. y. finansuojama iš bendro valstybės biudžeto, arba pagal atskiras programas skiriama speciali išmoka iš biudžeto (iš vadinamųjų fondų), įvedami tiksliniai mokesčiai. Europos Sąjungoje vis daugiau kaip lėšų šaltinis veikia mokestinės lėšos. Šios įplaukos padidėjo nuo

30.9 proc. (1991m) iki 36.8 (2002m.)³. Taigi vienas pagrindinių lėšų šaltinių – pačių dalyvių įmokos ir vyriausybės subsidijos. Taip pat finansavimo šaltiniu laikomos įplaukos, gaunamos iš palūkanų už tikslingai panaudotą ir pelningai investuotą socialinės apsaugos institucijų kapitalą, socialinės apsaugos išmokų gavėjų įnašų, kitų institucijų kompensacijos, iš žalą atlyginti privalančių asmenų išieškotos lėšos, delspinigiai ir išieškojimo išlaidų kompensacijos, kurias moka nemokūs skolininkai.

Įmokų dalijimasis tarp darbuotojų ir darbdavių nėra tikslingas, nes toks dalijimasis tiesiogiai veikia nominalaus atlyginimo dydį⁴. Beje, Europos Sąjungoje šių įmokų pajamos sumažėjo nuo 41.4 proc. (1991m.) iki 38.9 (2002m) jei kalbėsime apie darbdavių mokamas įmokas bei nuo 23.6 proc. (1991m.) iki 21.4 proc. (2002m) kalbant apie darbuotojų įmokas. Tokia tendencija galima dėl mažėjančio pajamų mokesčių. Bet kokiu atveju valstybė privalo tikrinti, ar tikslingai naudojamos surinktos lėšos. Tuo tikslu Lietuvoje yra teikiami kasmetiniai socialiniai pranešimai, įvairios ataskaitos apie lėšų panaudojimą įvairioms programoms. Kad būtų užtikrintas pakankamas lėšų išmokėjimas, turi būti surenkami pakankami fondai. Pačią fondo veikimo schemą numato ir administruoja politinė valdžia. Turi būti nurodyti ar šios lėšos į fondus išskaičiuojamos valstybės, regionų, vietinės grandies lygiu, ar dalyvauja tarpinės valstybinės struktūros grandys. Kalbant apie Europos Sąjungą, tiksliniai mokesčiai, konkrečios biudžeto dalies paskirimas socialinei apsaugai, padeda apriboti galimybes lėšas panaudoti kitais tikslais.

Finansavimo šaltinių, kurie formuojami iš mokesčių, atveju svarbų vaidmenį vaidina skirtumas tarp sumos, kuria darbdavys turėtų išmokėti dirbančiam, ir sumos, kurią darbuotojas gauna atskaičius visas įmokas. Šis skirtumas parodo socialinio draudimo kainą ir yra vadinamas “pleištu”. Įvairūs pokyčiai įmokų mokėjime labai veikia darbdavių ir darbuotojų santykius, kai juos jungia fiksuotas nominalus atlyginimas. Darbdavio įmokos skaičiuojamos procentais nuo nominalaus atlyginimo, mokamo darbuotojui. Darbuotojo įmokos taip pat paskaičiuojamos nuo jo gaunamo atlyginimo. Priklausomai nuo šalies įstatymų, įmokų bazę sudaro arba visas atlyginamas, arba nustatoma taip vadinama viršutinė riba, nuo kurios nebeimamos įmokos. Tai sąlygoja socialinių įmokų proporcingumą pajamoms arba progresyvinį mažėjimą. Dažniausiai socialinių įmokų dydis apskaičiuojamas pagal gaunamą atlyginimą už darbą. Taigi, Lietuvoje tai šiuo metu įmoka siekia 27 proc. nuo gaunamo bruto atlygio.

³ BERNOTAS, Dainius; GUOGIS, Arvydas, *Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras. 2006m. P 260. ISBN 9955-19-039-6

⁴ PIETERS, Danny (1998) *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius: Eugrimas p.152 ISBN 9986-752-34-5

Apibendrinant galima teigti, kad svarbiausia socialinės apsaugos reikšmė yra skurdo mažinimas. Visos priemonės reikalingos tam, kad asmenims, ištikus socialinei krizei, ir toliau būtų garantuotos pajamos. Jos nėra didelės, kad būtų galima užtikrinti ankstesnę gyvenimo kokybę, bet jos padeda žmonėms įsigyti reikiamus pragyvenimui produktus. Tuo pačiu, socialinė apsauga siekiama mažinti socialinę atskirtį, nes socialinė atskirtis veda į skurdą, o skurdas – į socialinę atskirtį. Taigi, du minėti tikslai yra gana susiję. Socialinė atskirtis - visuomenės atsisakymas kai kurių savo narių, jeigu jų gyvenimo būdas neatitinka visuomenės nuostatų arba jie negali palaikyti įprastos socialinės sąveikos, neturėdami tam reikalingų materialinių išteklių, išsilavinimo ir panašiai⁵. Didžiausia skurdo priežastis yra nedarbas. Todėl socialinė apsauga kovoja su šiuo reiškiniu. Tai vykdoma ne vien išmokant išmokas, bet vykdomi įvairūs perkvalifikavimai, teikiamos socialinės paslaugos. Jaunimo nedarbas 1,5-2 kartus viršija bendrą nedarbo lygį. Jis sukuria beviltiškumo situaciją ir skatina jaunus žmones migruoti. 2001 metų užsienyje dirbo daugiau kaip 200 tūkstančių lietuvių. Norinčiųjų išvykti dirbti į užsienį amžiaus vidurkis buvo 30 metų. Taigi, valstybė stengiasi šalinti tokius reiškinius sukeliančias priežastis. Tačiau šiuo atveju šalis daro klaidą, ieškodama būdų, kaip sumažinti skirtingų gyventojų kategorijų skurdą, vietoj to, kad būtų eliminuotos skurdo priežastys.

1.2 Socialinės apsaugos sistemos ir jų finansavimas Europos Sąjungos šalyse

Pradžioje naudodama mokslinę literatūrą bei straipsnius plačiau išnagrinėsiu Europos Sąjungos socialinės apsaugos sistemos veikimą. Visos šios Bendrijos priimtos nuostatos ir dokumentai yra aktualūs ir Lietuvai, nes mūsų šalis taip pat turi laikytis visų teisės aktuose pateiktų pozicijų, savo socialinę sistemą organizuoti atsižvelgiant į priimtus dokumentus.

Nuo pat šios sąjungos sukūrimo pradžios buvo priimta daug svarbių dokumentų, kurie turėjo įtakos ir šalių socialinėms sritims. Svarbiausi Europos Sąjungos dokumentai⁶:

- Europos žmogaus teisių konvencija (pasirašyta 1950m.)
- Europos anglių ir plieno bendrijos steigimo sutartis, arba Paryžiaus sutartis (pasirašyta 1951m.)
- Romos sutartis, arba kitaip žinoma kaip Europos ekonominės bendrijos sutartis (pasirašyta 1957m.)

⁵ Skurdas ir socialinė atskirtis Lietuvoje [interaktyvus]. [žiūrėta 2006 lapkričio 7d]. Prieiga per internetą: www.lrinka.lt/Pranesim/Dobrovolskas.ppt

⁶ BERNOTAS, Dainius; GUOGIS, Arvydas, Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras. 2006m. P 260. ISBN 9955-19-039-6

- Europos socialinė chartija (pasirašyta 1961m., papildyta 1988m.)
- Paryžiaus Tarybos deklaracija (pasirašyta 1972m.)
- Socialinių veiksmų programa (pasirašyta 1974m.)
- Komisijos rekomendacija dėl moterų padėties (pasirašyta 1984m.)
- Suvestinis Europos aktas (pasirašyta 1987m.)
- Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartija (pasirašyta 1989m.)
- Maastrichto sutartis (pasirašyta 1992m.)
- Sutartis dėl socialinių partnerių (pasirašyta 1993m.)
- Europos socialinės chartijos protokolai dėl kolektyvinių ginčų (pasirašyta 1995m.)
- Amsterdamo sutartis (pasirašyta 1998m.)
- Tarybos sprendimas dėl socialinių reikalų ir užimtumo gairių (pasirašyta 1999m.)
- Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (pasirašyta 2000m.)
- Nicos sutartis (pasirašyta 2002m.)
- Europos Sąjungos Konstitucija (pasirašyta 2004m.)

Visais minėtais dokumentais siekiama ne apibrėžti, kaip turi būti skirstomos lėšos įvairioms socialinėms sritims, kaip turi būti organizuojama visos schemos veikimas. Čia didžiausias dėmesys skiriamas reguliavimui tų sričių (lyčių lygios teisės, socialinės dirbančių migrantų teisės, darbo teisė, darbo saugos taisyklės), kurios susijusios su bendra vidaus rinka, kurią siekia kurti Europos Sąjunga.

Europos anglių ir plieno bendrijos steigimo sutartis vienas svarbiausių sąjungos dokumentų. Juo buvo pradėta šalių integracija į vieną bendrą junginį. Iš socialinių aspektų buvo atsižvelgiama į pramonės darbininkų darbo sąlygų ir gyvenimo gerinimą. Buvo išpareigota panaikinti pilietinius apribojimus įsidarbinant anglies ir plieno pramonėje, uždrausta migrantų darbo užmokesčio diskriminacija, įmonių konkurencija darbo užmokesčio srityje taip vadinamą socialinį dempingą, kai vienoje valstybėje dėl švelnesnių įstatymų ir kitų veiksnių darbo jėga tampa pigesne nei kitose valstybėse. Visas bendrijos veiklos koordinavimą vykdė Vyriausia Komisija, kuri taip pat turėjo galią finansuoti įdarbinimo programas, profesinį mokymą, tyrimus profesinės rizikos ir ligų srityje. Buvo pradėta rūpintis žmonių socialinių sąlygų gerinimu bei pradėta formuoti Europos Sąjungos socialinė politika.

Romos sutartimi siekiama sukurti bendrą rinką bei ekonominę sąjungą, kurioje galėtų laisvai judėti asmenys, prekės, paslaugos ir kapitalas. Iš socialinės pusės laisvas judėjimas pasireiškė tuo, kad šalys narės sutarė, kad darbuotojui judant iš šalies į kitą, išmokas mokėti susumavus visas šalyse narėse uždirbtas socialinio draudimo fondų įmokas. Be to, šalys sutarė bendradarbiauti įdarbinat, darbo teisės, profesinio rengimo ir tobulinimo sritys, pvz.: jaunų darbuotojų mainai. Taip pat rūpintis darbo higiena,

socialine apsauga, nelaimintų atsitikimų darbe prevencija ir t.t. Numatyta skatinti vyrų ir moterų lygias teises darbe bei teisę jungtis į asociacijas ir kolektyvines derybas tarp darbdavių ir darbuotojų. Buvo įsteigtas Europos socialinis fondas, kurio paskirtis palengvinti darbuotojams įsidarbinti ir padidinti jų judėjimą Bendrijoje geografinės ir darbo vietos atžvilgiu. Fondas ir dabar remia⁷ :

- Aktyvios darbo rinkos politikos plėtrą ir skatinimą;
- Socialinės atskirties mažinimą, lygių galimybių visiems integruotis į darbo rinką skatinimą;
- Švietimo, mokymo, profesinio orientavimo ir konsultavimo sistemos plėtrą ir tobulinimą;
- Kvalifikuotos bei gebančios prisitaikyti prie pokyčių darbo jėgos ugdymą, verslumo ugdymą;
- Moterų integracijos į darbo rinką skatinimas.

Lietuva taip pat dalyvauja minėtame socialine fonde. Jo parama Lietuvai 2004-2006 metais žmogiškųjų išteklių plėtros srityje siekė apie 147 mln. euru (~507 mln. litu), tai yra 18, 6 proc. visu struktūrinių fondų lėšų.

Tačiau galima rasti teiginių, kad Romos sutartimi socialinė politika buvo formuojama taip, kad palengvintų perėjimą į bendrąją rinką. Tačiau kartu socialinę politiką ribojo kai kurių šalių prieštaravimas socialinės politikos reikšmės didėjimui, antraeilis šios politikos vaidmuo Bendrijos ekonominėje plėtroje bei darbdavių įsitikinimas, kad socialinė politika gali padidinti gamybos kaštus.

Socialinių veiksmų programa reikšminga tuo, kad buvo imta sparčiai įgyvendinti pasikeitimus švietimo, mokymo, sveikatos apsaugos, saugumo darbe, moterų teisių apsaugos srityse, mažinamas skurdas. Tam itin pasitarnavo pradėtos steigti socialinės tarnybos.

Suvestiniame Europos akte buvo įtrauktos nuostatos dėl vartotojų teisių apsaugos. O taip socialinei ir ekonominei sanglaudai buvo skirta daug dėmesio. Bendrija siekė mažinti įvairių regionų išsivystymo lygio skirtumus ir nepalankiausias sąlygas turinčių regionų atsilikimą. Buvo dirbama skatinant demokratiją laisvės, lygybės ir socialinio teisingumo srityse. Suvestinis Europos aktas – tai pirmą kartą atliktos nuoseklios Europos Bendrijų steigimo sutarčių peržiūros rezultatas. Būtent Suvestiniame Europos akte numatyta Bendrosios rinkos sukūrimo data, t.y. 1993m. sausio 1d. su laisvu asmenų, prekių, paslaugų ir kapitalo judėjimu. Dėmesys skiriamas darbo aplinkos srities pažangai, gerinama darbuotojų sveikata ir sauga. Komisija stengiasi plėtoti administracijos ir darbuotojų dialogą Europos lygmeniu. Buvo pradėtas vykdyti socialinis dialogas, kuris vyko tarp socialinių partnerių, t.y.

⁷Europos socialinis fondas [interaktyvus].[žiūrėta 2006 lapkričio 7d]. Prieiga per internetą:
<http://www.bendruomenes.lt/downloads/structure/ESSP.pdf>

darbuotojų ir darbdavių. Buvo vykdomos įvairios diskusijos, derybos, susijungimai tarp socialinių partnerių bei tarp socialinių partnerių bei Europos Sąjungos institucijų. Po Suvestinio Europos akto buvo priimta Socialinė chartija, kurioje buvo apibrėžtos piliečių teisės į darbą, į saugias ir sveikas darbo sąlygas, į socialinę apsaugą, į profesinį rengimą, lygias teises ir t.t.. Šioje chartijoje buvo suminėti visi esminiai ir gyventojams būtini socialiniai aspektai. Taip pat buvo numatyta įvestą bendrą minimalų pajamų lygį, suteikti galimybę darbuotojams streikuoti.

Mastrichto sutartimi buvo nustatytos naujos Europos Sąjungoje gyvenančių žmonių teisės ir buvo pateikta nauja nuostata “Europos pilietybė”. Taip pat buvo įteigtas Sanglaudos fondas bei pasirašytas Socialinės politikos protokolas. Buvo susitarta dėl bendradarbiavimo užimtumo, gyvenimo sąlygų gerinimo. Anksčiau minėta Socialinė chartija buvo įtvirtinta būtent šis Mastrichto sutartimi. Sutartyje numatoma ir toliau vykdyti žmoniškųjų išteklių plėtrą, spręsti socialinės atskirties problemas. Jau ir chartijoje buvo įtrauktas socialinių klausimų sprendimas kvalifikuotos daugumos balsavimu.

Amsterdamo sutartis yra iš dalies pakeičianti Europos Sąjungos sutartį, Europos bendrijų steigimo sutartis ir tam tikrus su jomis susijusius aktus. Socialinės politikos chartija tapo privaloma visoms šalims narėms. Taigi su šiuo faktu siejasi ir tai, kad Amsterdamo sutartyje daug dėmesio skiriama gyvenimo kokybės, sveikatos apsaugos gerinimui, užimtumo ir socialinės politikos koordinavimui, kovai su diskriminacija. Buvo nubrėžti pagrindiniai Europos Sąjungos socialinės politikos tikslai:

- Skatinti užimtumą
- Gerinti ir derinti gyvenimo ir darbo sąlygas
- Užtikrinti reikiamą socialinę apsaugą
- Palaikyti dialogą tarp darbuotojų ir darbdavių
- Kovoti su atskirtimi
- Vykdyti žmoniškųjų išteklių plėtrą siekiant garantuoti aukštą užimtumo lygį.
- Siekti darnios plėtros

Šios sutarties nuostatos dėl socialinių aspektų taikomos visose Bendrijos narėse. Visi Europos Sąjungos piliečiai gali naudotis su socialine politika susijusiu teisės aktų nuostatomis. Tai reiškia, kad socialinės politikos klausimus imta spręsti sąjungos lygiu.

Nicos sutartyje daug dėmesio skiriama Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui. Jis tapo patariamąja institucija. Praktiškai, Nicos sutartis apima jau anksčiau minėtų dokumentų nutarimus, nes vienas svarbiausių įvykių buvo tas, kad anksčiau minėta socialinė chartija pridėta prie Bendrijos įkūrimo sutarties.

ES Konstitucijoje pažymima, kad pagrindinės vertybės visuomenėje yra pagarba žmogaus orumui, laisvė, demokratija ir lygybė. Europos Sąjungos tikslas - užtikrinti taiką ir žmonių gerovę, plėtoti ir stiprinti demokratiją bei teisinę santvarką ir pagarbą žmogaus teisėms bei pagrindinėms laisvėms. Sąjunga grindžiama laisvės, demokratijos, pagarbos žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms bei teisinės santvarkos principais.

Žemiau pateiktoje lentelėje surašyti visi svarbiausi mano aukščiau paminėtų dokumentų faktai, susiję su socialine apsauga.

2 Lentelė

Esminiai socialinės politikos aspektai ES dokumentuose

Dokumento pavadinimas	Pasirašymo metai	Įsigaliojimo metai	Socialinės politikos nuostatos
Europos anglių ir plieno bendrijos steigimo sutartis (nuo 200m. liepos 23d. neteko galios)	1951m. balandžio 18d.	1952m. liepos 23d.	Gerinti darbuotojų darbo sąlygas ir kelti gyvenimo lygį
Europos ekonominės bendrijos steigimo sutartis. Po Maastrichto sutarties pakeistas pavadinimas į Europos Bendriją, vėliau – Europos Sąjungą	1957 m. kovo 25 d. d	1958m. sausio 1d.	Skatinti valstybes nares artimai bendradarbiauti socialinėje srityje, ypač įdarbinimo Gerinti ir derinti dirbančių asmenų darbo ir gyvenimo sąlygas Užtikrinti vyrų ir moterų lygias galimybes darbo rinkoje Skatinti darbdavių ir dirbančių asmenų dialogą Įkurti Europos socialinį fondą
Suvestinis Europos aktas	1986 m. vasario 17 d. d	1987m. liepos 1d.	Gerinti darbo aplinką bei darbuotojų sveikatą Skatinti darbdavių ir dirbančių asmenų dialogą Stiprinti ekonominę ir socialinę sanglaudą
Maastrichto sutartis	1992 m. vasario 7 d..	1993m. lapkričio 1d.	Skatinti užimtumą Gerinti gyvenimo ir darbo sąlygas Užtikrinti reikiamą socialinę apsaugą Skatinti darbdavių ir dirbančių asmenų dialogą Skatinti žmoniškųjų

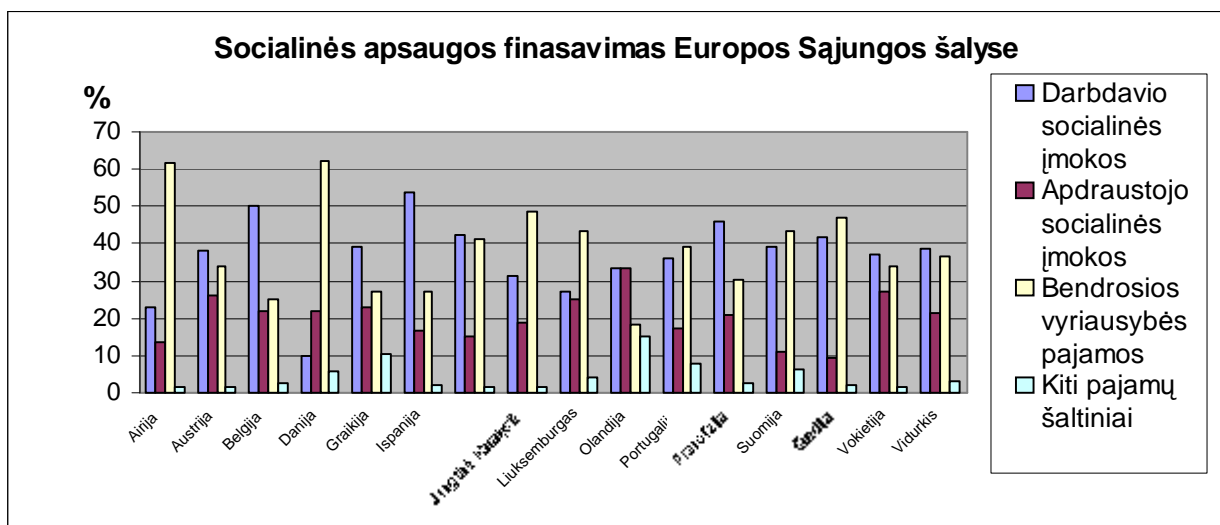
2 Lentelės tęsinys

			išteklių plėtojimą siekiant ilgalaikio užimtumo ir kovojant su atskirtimi
Amsterdamo sutartis	1997m. spalio 2d.	1999m. gegužės 1d.	Skatinti užimtumą Gerinti gyvenimo ir darbo sąlygas Užtikrinti reikiamą socialinę apsaugą Skatinti darbdavių ir dirbančių asmenų dialogą Skatinti žmoniškųjų išteklių plėtojimą siekiant ilgalaikio užimtumo ir kovojant su atskirtimi Užtikrinti vyrų ir moterų lygias galimybes ir vienodą vertinimą Užimtumo politika išlieka kontroliuojama šalių narių, bet turi būti priderinta prie bendros Europos strategijos
Nicos sutartis	2001m. vasario 26d.	2003m. vasario 1d.	Pagrindinė teisių chartija pridėta prie ES sutarties.

Šaltinis: BERNOTAS, Dainius; GUOGIS, Arvydas, *Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalis*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras. 2006m. P 260. ISBN 9955-19-039-6

2 lentelėje pagrindinės nuostatos visuose dokumentuose išliko panašios. Visuose dokumentuose yra skatinamas užimtumą, gerina darbo sąlygas ir pan. Kiekviena šalis narė turi kurti savo įstatymus remdamosi šiomis nuostatomis. O tai rodo, kad socialinės problemos sprendžiamos Europos mastu. Tačiau gana sudėtinga bendrus nutarimus įgyvendinti, nes kiekviena šalis finansuoja savo socialinę politiką iš šalies biudžeto. Iš ES šalys gali gauti išmokas iš socialinių fondų. Tačiau tai yra maža finansavimo dalis, todėl finansavime mažai ką keičia.

Žemiau pateiktame paveiksle pateiktas Socialinės apsaugos finansavimas Europos Sąjungos šalyse. Galima aiškiai matyti, kokią dalį socialinių sričių finansavime sudaro darbdavio bei darbuotojų įmokos, vyriausybės pajamos ir kitų pajamų šaltiniai (nevyriausybinių organizacijų, paramos fondai ir pan.)

Šaltinis: pagal BERNOTAS, Dainius; GUOGIS, Arvydas, *Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalis*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras. 2006m. 260 p. ISBN 9955-19-039-6

3 pav. Socialinės apsaugos finansavimas Europos Sąjungos šalyse

Duomenys pateikiami procentais nuo visų socialinės apsaugos pajamų. Kaip matosi iš 3 paveikslo, didžiausias skirtumas tarp finansavimo šaltinių 2002m buvo Danijoje bei Airijoje. Čia daugiausia socialinė apsauga buvo finansuojama iš valstybės pajamų. Kalbant apie darbdavių socialines įmokas, išsiskiria Ispanija ir Belgija, kuriose iš šio finansavimo šaltinio yra žymiai daugiau surenkama lėšų negu iš kitų šaltinių. Apdraustojo socialinės įmokos neišsiskiria smarkiai nė vienoje šalyje, t.y. nė vienoje šalyje nėra pirmaujantis lėšų šaltinis. Tik vienoje šalyse gaunama daugiau lėšų iš šių įmokų, kitose mažiau. Palyginimui galima pateikti Olandiją ir Suomiją. Nors šios šalys yra pasirinkusios tą patį socialinės apsaugos modelį (Šiaurės šalių), tačiau Olandijoje iš apdraustųjų socialinių įmokų gaunama apie 34 proc. visų socialinės apsaugos finansavimo lėšų, o tuo tarpu šis rodiklis Suomijoje siekia apie 11 proc. Kitose šalyse panašiai pasiskirstę pagrindiniai finansavimo šaltiniai, t.y. tiek darbdavio socialinės įmokos, tiek vyriausybės skirtos lėšos. Visos sąjungos vidurkis taip pat pateikiamas minėtame paveiksle. Tarkim, darbdavio įmokų vidurkis siekia 38.9 proc. Šį rodiklį lenkia pusė Europos Sąjungos šalių. Apdraustojo socialinės įmokos sudaro vidutiniškai 21.4 proc. Šį rodiklį lenkia tos šalys, kurių darbdavio socialinių įmokų rodiklis buvo žemesnis nei vidurkis sąjungoje. Remiantis Europos Sąjungos statistiniais duomenimis, 39 proc. šalių narių gyventojų, kurie yra socialinės apsaugos gavėjai, 2003m. buvo finansuojami darbdavių, 37 proc. – vyriausybės, o 21 proc. nuo savęs mokamų apdraustojo įmokų

Kiek efektyviai veikia socialinės apsaugos sistema šalyje yra priimta vertinti pagal socialinės apsaugos išlaidų ir BVP santykį. Taigi 3 lentelėje pateikta Europos šalių išlaidų dalis BVP .

Socialinės apsaugos išlaidų dalis BVP (proc.) Europos Sąjungos šalyse

	1991	1993	1995	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Danija	29.7	31.5	31.9	30.1	30.0	29.8	28.9	29.2	29.9	30.9
Suomija	29.8	34.5	31.4	29.0	26.9	26.6	25.3	25.5	26.2	26.9
Švedija	34.3	38.2	34.6	32.9	32.2	31.9	31.0	31.5	32.5	33.5
Jungtinė Karalystė	25.8	29.0	28.2	27.5	26.9	26.4	27.0	27.5	26.4	26.7
Belgija	27.0	29.3	28.1	27.9	27.6	27.3	26.8	27.7	28.8	29.7
Prancūzija	28.4	30.4	30.3	30.4	30.0	29.9	29.3	29.5	30.2	30.9
Vokietija	26.1	27.8	28.2	28.9	28.9	29.2	29.3	29.3	29.9	30.2
Olandija	31.2	32.3	30.9	29.4	28.4	28.0	27.4	26.5	27.6	28.1
Italija	25.2	26.4	24.8	25.5	25.0	25.2	25.2	25.6	26.1	26.4
Ispanija	21.2	24.0	22.1	21.2	20.6	20.3	19.6	19.4	19.6	19.7
Graikija	21.5	22.0	22.3	23.3	24.2	25.5	26.3	27.0	26.4	26.3
Estija	14.4	13.6	13.2	13.4
Lietuva	15.8	14.7	14.1	13.6
Lenkija	20.7	21.5	21.9	21.6
Čekija			17.2	18.6	18.6	19.3	19.6	19.5	20.2	20.1
Vengrija	20.7	19.8	19.8	20.7	21.4
Airija	...	20.2	18.8	16.4	15.2	14.6	14.1	15.0	15.9	16.5
Kipras	15.2	16.4	...
Latvija	15.3	14.3	13.8	13.4
Liuksemburgas	...	23.3	23.7	22.8	21.7	21.7	20.3	21.3	22.6	23.8
Malta	17.5	19.0	...	17.4	16.9	17.7	18.0	18.5
Austrija	...	28.2	28.9	28.7	28.4	28.8	28.3	28.6	29.2	29.5
Portugalija	...	21.0	21.3	20.6	21.2	21.6	21.7	22.8	23.7	24.3
Slovėnija	24.5	24.8	24.7	24.9	25.3	25.2	24.6
Slovakija	18.7	20.0	20.2	20.2	19.5	19.1	19.2	18.4
Estija	14.4	13.6	13.2	13.4
Lietuva	15.8	14.7	14.1	13.6
Lenkija	20.7	21.5	21.9	21.6

3 Lentelės tęsinys

Čekija			17.2	18.6	18.6	19.3	19.6	19.5	20.2	20.1
Vengrija	20.7	19.8	19.8	20.7	21.4
Airija	...	20.2	18.8	16.4	15.2	14.6	14.1	15.0	15.9	16.5
Kipras	15.2	16.4	...
Latvija	15.3	14.3	13.8	13.4
Liuksemburgas	...	23.3	23.7	22.8	21.7	21.7	20.3	21.3	22.6	23.8
Malta	17.5	19.0	...	17.4	16.9	17.7	18.0	18.5
Austrija	...	28.2	28.9	28.7	28.4	28.8	28.3	28.6	29.2	29.5
Portugalija	...	21.0	21.3	20.6	21.2	21.6	21.7	22.8	23.7	24.3
Slovėnija	24.5	24.8	24.7	24.9	25.3	25.2	24.6
Slovakija	18.7	20.0	20.2	20.2	19.5	19.1	19.2	18.4

Šaltinis: Eurostat

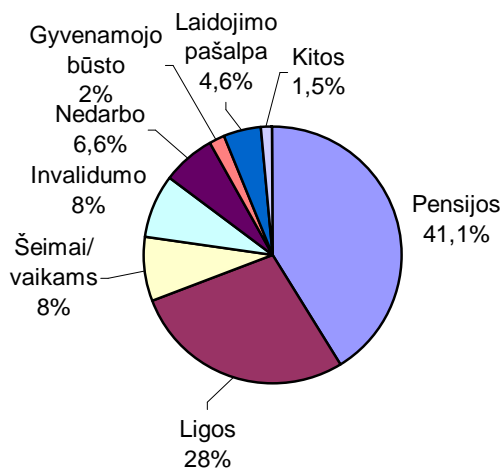
Remiantis minėtu kriterijumi, galima teigti, kad efektyviausiai socialinė apsauga yra vykdoma Šiaurės Europos šalyse, t.y. Danijoje, Švedija bei Olandijoje. Tai priklauso ne tik nuo šalies išsivystymo lygio, bet ir nuo to, kokį socialinės politikos modelį šalis pasirinkus. Švedija, Danija, Suomija turi ganėtinai aukštą socialinės apsaugos išlaidų dalies BVP rodiklį ir jos priklauso Šiaurės šalių modeliui, o taip pat jų socialinės apsaugos veikloje daug vietos skiriama privačiam sektoriui. Šis modelis remiasi visiško užimtumo užtikrinimo. Iš to seka, kad sumokama daugiau mokesčių, o tai užtikrina didesnes pensijinis pajamas, kitas išmokas. Kita aukštą lygį pasiekusi šalis yra Olandija. Ji kartu su Belgija, Prancūzija, Vokietija priklauso Vidurio Europos modeliui. Šiuo atveju akcentuojama socialinio draudimo plėtra, kuri nereikalauja didelio pajamų perskirstymo. Tokiu atveju aprėpiama daug bedarbių. Iš kitos pusės, mokamos ganėtinai aukštos pašalpos stabdo žmonių norą tobulėti, dalyvauti šalies ekonomikoje keliant šalies lygį tarptautiniu mastu. Priešingybė pastarajam modeliui yra Anglų ir amerikiečių modelis. Didelį vaidmenį čia atlieka *laissez-faire*, o tai rodo, kad valdžios įtaka šiame modelyje mažesnė. Ši sistema taip pat apima daug bedarbiu, kuriems mokamos ganėtinai aukštos išmokos su sąlyga, kad bedarbis ieško darbo. Taip pat šiam modeliui būdingas pajamų ir turto tikrinimas. Kai šie rodikliai siekia tam tikrą žemesnį lygį nei nustatyta, padedamos mokėti pašalpos. O tai vėl įtakoja nenorą dirbti. Į šį modelį panašus Pietų Europos modelis. Jame valstybė taip pat mažai kišasi. Šiose šalyse svarbų vaidmenį vaidina bažnyčia. Skirtumas tas, kad čia svarbų jausmą vaidina bendruomeniniai jausmai, didesnės šeimos ir privačios labdaros įtaka. Veikiančios bendrijos padeda savo nariams, kuriems sumažėjo pajamos šioms šalims taip pat būdinga mažesnės socialinės išlaidos.

Tai puikiai atspinti 3 lentelėje. Ir šiam modeliui priklauso pietų šalys, t.y. Graikija, Italija, Ispanija. Na ir paskutinei šalių grupei, kuriai priklauso ir Lietuva kartu su Estija, Lenkija, Čekija bei Vengrija, būdingas žemas užimtumo lygis. O tuo pat metu didinama žemės ūkyje dirbančių gyventojų skaičius. Nors čia iškart ryškėja neatitikimas su Lietuvoje esančia padėtimi. Mūsų šalyje nėra didinamas žemės ūkyje dirbančių gyventojų skaičius, tačiau kaip minėta yra žemas užimtumo lygis.

Imant vidurkį 1999 – 2005m Lietuvos socialinei apsaugai buvo skirta tik 11 proc. BVP. Per minėtą laikotarpį išlaidos iš biudžeto socialinei apsaugai sumažėjo 2 proc. Ir 2001m. Siekė 50,7 proc. 2000-2005m. Mūsų šalis pasižymėjo sparčiausia plėtra Europoje, t.y. BVP išaugo 9 proc. Tačiau visiškai priešingas procesas vyko šalies socialinėje sistemoje, kur plėtra buvo nepakankamai gera. Kaip teigia D Bernotas ir A., Guogis, didelė mūsų šalies problema yra ta, kad linkstama į privatizaciją ir visą apimančią rinką, universalus pobūdžio socialinės programos ignoruojamos arba joms atvirai nepritariama. Šis požiūris parodo, kad visuomenė neigiamai žvelgia į valstybinį reguliavimą.

Pagal 3 lentelės duomenis, 2003m. visoje Europos Sąjungoje socialinėms išlaidoms buvo skirta 28 proc.

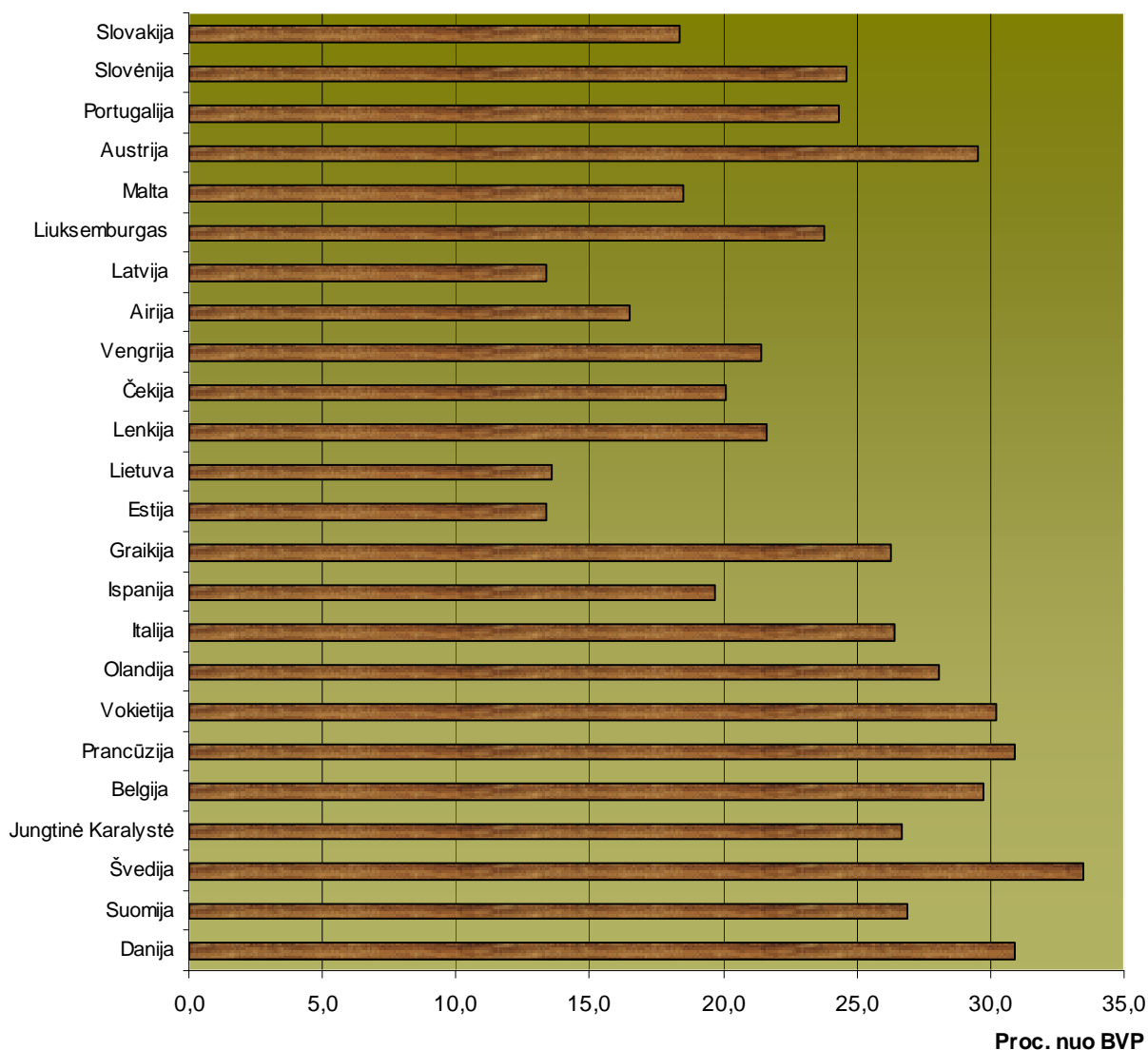
Didžiausią dalį visų 25 Europos Sąjungos šalių socialinės apsaugos išlaidose sudaro pensijos. Joms skiriama 41 proc. visų išlaidų. Kitos išmokos labai atsilieka nuo šio rodiklio. Antroje vietoje esančios išmokos ligos atveju tesiekia 28 proc. išlaidų.

Šaltinis: Eurostat

4 pav. Socialinės išmokos Europos Sąjungos šalyse 2003m.

Lietuvoje taip pat pirmauja socialinės apsaugos išlaidos pensijoms. Pavyzdžiui, 2005m. apie 70 proc., t.y. 4.3 mlrd. skirta socialinio draudimo pensijoms, tuo tarpu ligos ir motinystės socialinio draudimo išmokos siekė 500 mln.litų, o nedarbo socialiniam draudimui buvo skirta 249 mln. litų. Privalomojo sveikatos draudimo fondą pervesta 512 mln.litų. galima teigti, kad Lietuvoje socialinės išlaidos išsidėsto panašia proporcija kaip ir Europos Sąjungoje, nes Bendrijoje atskiriama ligos ir šeimai skirtos išmokos. O Lietuvoje jos susiję ir sudaro bendrą grupę, kuri užima antrą vietą pagal išlaidų dydį.

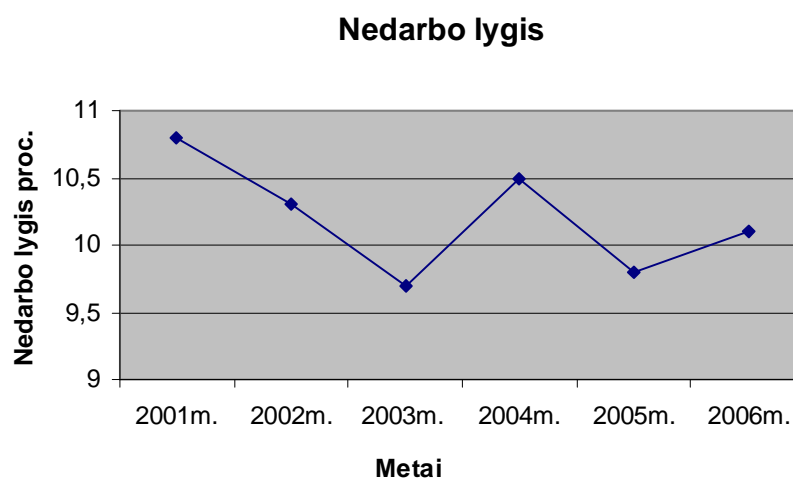
Šaltinis: Eurostat

5 pav. Išlaidos socialinei apsaugai Europos Sąjungos šalyse 2003m. (proc. nuo BVP)

Didžiausia dalis BVP socialinėm išlaidom buvo skirta Švedijoje (33.5 proc.). Švedija akivaizdžiai pirmavo 2003m. pagal BVP dalį socialinėm išlaidom. Nuo jos atsiliko, tačiau smarkiai

lenkia kitas Europos Sąjungos šalis Danija, Prancūzija, Vokietija. Visos paminėtos šalys peržengė 30 proc. ribą. O mažiausiai socialinėms išlaidoms nuo BVP skiria Latvija ir Estija (13.4 proc.). Nuo kaimynių nelabai atsiliko ir mūsų šalis. Lietuvoje išlaidos siekė 13.6 proc. taigi visos trys Baltijos šalys išlaiko panašų lygį. Lietuvą smarkiai lenkia kita mūsų šalies kaimynė Lenkija. Šioje šalyje 2003m. socialinei apsaugai buvo skirta 21.6 proc. nuo BVP.

Nors Graikija neišsiskiria smarkiai pagal finansavimą iš kitų Europos Sąjungos šalių, tačiau daugelis autorių savo darbuose aprašo Graikiją, kuri yra tipinė Pietų Europos klientelistinės socialinės politikos šalis. Remiantis Eurostat duomenimis 2001- 2005 m. Graikijoje buvo vienas aukščiausių nedarbo lygių.

Šaltinis: sudaryta autorės

6 pav. Nedarbo lygis Graikijoje (proc.)

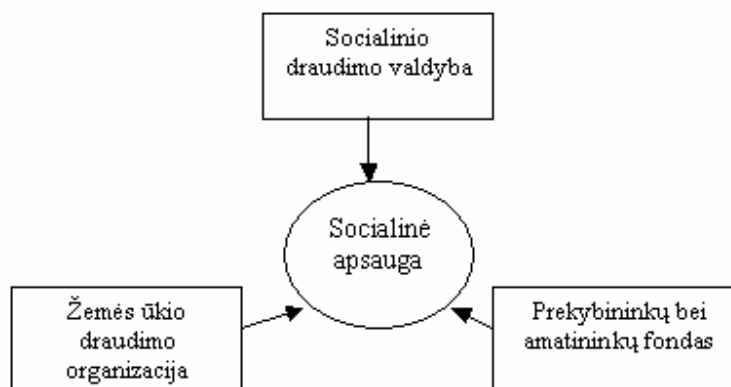
Socialinėms apsaugos sistema yra finansuojama pirmiausia iš kontribucijų, kurias moka darbdavys. O taip pat iš daromų atskaitymų iš darbuotojo darbo užmokesčio. Tokių atskaitymų sistema analogiška Lietuvoje veikiančiai socialinio draudimo sistemai.

Dažnai minima, kad Graikijos socialinės apsaugos sistema yra gana sudėtinga, nes šalies gyventojai yra finansuojami, gauna įvairias išmokas iš kelių socialinių organizacijų. 1992m. įstatymais mokesčiai į visus fondus buvo suvienodinti. Nors būtina pabrėžti, kas 9-ajame dešimtmetyje darbuotojų ir darbdavių mokamos kontribucijos į skirtingus fondus smarkiai skyrėsi, nors išmokos, kurias jie gaudavo, buvo labai panašios.

Narystė pensijų ir sveikatos apsaugos programose priklauso nuo minėtų organizacijų. Pagrindinėmis laikomos trys:

- Socialinio draudimo valdyba, arba institutas (Idryma Kinonikon Asfaliseon-- IKA),

- Žemės ūkio draudimo organizacija (Organismos Georgikon Asfaliseon--OGA), finansuojama iš mokesčių skirta remti kaime gyvenančius šalies gyventojus,
- Prekybininkų bei amatininkų fondas, skirtas dirbantiems sau, besiverčiantiems privačia veikla (Tameio Emporikon Viomihanikon Epihiriseon--TEVE). Finansuoja smulkų verslą bei prekybininkus.

Šaltinis: sudaryta autorės

7 pav. Graikijos socialinės apsaugos finansavimas

Iš minėtų trijų fondų IKA programos plačiausiai apima įvairias gyvenimo socialines sritis ir moka senatvės, negalios, motinystės, laidojimo, ligos ir kitas kompensacines išmokas. IKA sistema yra didžiausia Graikijos draudimo sistema ir bendrai tarnauja kaip etalonas kitoms sistemoms.

Taip pat yra kuriami fondai, kurie remia tam tikroje srityje dirbančius žmones, pvz.: kariškius, savivaldybių darbuotojus ir pan. Speciali institucija – OAED yra atsakinga už draudimą nuo nedarbo ir šeimos išmokas. Tačiau įmokos OAED mokamos per IKA.

Taigi, detaliau norėčiau išanalizuoti didžiausią socialinės apsaugos organizaciją IKA. Šiuo metu ji turi apie 5,5 mln. narių, t.y. jai tiek priklauso darbuotojų ir darbdavių. Ši organizacija šiuo metu remia 830 000 pensininkų. Ši organizacija remia tiek pačioje Graikijoje dirbančius, tiek užsienyje dirbančius. Tačiau pastaroji pastaba turi išimtį, t.y. dirbantiems užsienyje privalu, kad darbdavys būtų graikas.

Graikijoje egzistuoja taip pat ir privalomasis draudimas, kuris kaip ir visur nepriklauso nuo darbdavio geros valios, o prasideda nuo pirmos darbo dienos.⁸

Pagal Graikijos socialinės apsaugos sistemą dirbantys asmenys turi teisę į šias išmokas⁹:

⁸ *Social Insurance Institute* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006m gegužės 3d]. Prieiga per internetą: <http://www.ika.gr/en/home.cfm>

- ligos ir motinystės išmokas;
- nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų išmokas;
- invalidumo, senatvės pensijas ir išmokas mirties atveju;
- bedarbio pašalpą;
- šeimos išmokas.

Asmuo, apdraustas IKA, gauna draudimo ir įmokų kortelę. Ši kortelė patvirtina, kad žmogus yra apdraustas bei padeda spręsti problemas su draudimo institucija ir darbdaviu. Savarankiškai dirbantis asmuo turi užsiregistruoti pats asmeniškai socialinio draudimo institucijoje (dažniausiai tai yra TAE arba TEVE).

Nieko nenustebins tas faktas, kad socialinio draudimo įmokos išskaičiuojamos iš atlyginimo. Kaip ir Lietuvoje jis susideda iš dviejų dalių: dalį įmokos moka darbdavys, dalį – dirbantis. Pažymėtina, kad šios įmokos nėra mokamos atskirai. Darbdavys turi pervesti visą įmokos sumą IKA, po to jis išskaito dirbančiojo įmokos dalį iš darbuotojo atlyginimo. Visos įmokos IKA sudaro 44% - 16,4% moka darbuotojas ir 28% - darbdavys.

Kalbant apie ligos ir motinystės išmokas, IKA moka sekančias išmokas:

- išmoka natūra ligos atveju (medicininė priežiūra, vaistai ir gydymas ligoninėje). Tam, kad įgytų teisę į išmoką natūra, būtina išdirbti mažiausiai 50 dienų per kalendorinius metus prieš susirgimo dieną arba per paskutinius 15 mėnesių, bet neapimant dienų, dirbtų per paskutinius 3 mėnesius.
- pinigine išmoka ligos atveju. Pinigine išmoka paprastai sudaro 50% apdrausto asmens kategorijos atlyginimo.
- motinystės išmoka. Motinystės išmoka skiriama gimus kūdikiui. Ji apima vienkartinę kūdikio pašalpą bei nėštumo ir gimdymo pašalpą.

Asmuo, norintis gauti senatvės pensiją, turi atitikti sekančius reikalavimus:

- sulaukti nustatytos amžiaus ribos,
- išdirbti tam tikrą dienų skaičių
- tam tikrais atvejais dar išpildyti specialias sąlygas.

Dvi pirmosios sąlygos pateiktos žemiau esančioje lentelėje. 1 lentelėje pateiktų sąlygų atitikimas suteikia galimybę gauti pilną pensiją.

⁹EURES.Graikija. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006m gegužės 3d]. Prieiga per internetą: http://www.ldb.lt/Eures/index.aspx/lt/gyvenimo_darbo_salygos/kitu_saliu_gyvenimo_ir_darbo_salygos/graikija/

Reikalingas išdirbtų dienų skaičius ir būtinas
amžius, norint gauti pilną pensiją

Išdirbtų dienų skaičius	Vyrų amžius	Moterų amžius
4,500	65	60
10,000	62	57
10,500 (35 metai)	58	58

Šaltinis: *Social Insurance Institute* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006m gegužės 3d]. Prieiga per internetą: <http://www.ika.gr/en/home.cfm>

Jeigu yra išdirbta mažiausiai 4500 dienų, galima gauti pilną pensiją sulaukus 65 metų (moters -60). Jeigu išdirbta mažiausiai 10 000 dienų, galima gauti pilną pensiją sulaukus 62 metų (moters – 57).

Jeigu asmuo dirbo rizikingą darbą, jis gali gauti pilną pensiją sulaukęs 60 metų amžiaus (moters – 55). Tačiau turi būti išdirbta mažiausiai 4500 dienų, iš kurių 4/5 turi apimti sunkų ir pavojingą darbą, o mažiausiai 1000 dienų turi susidaryti per paskutiniuosius 10 metų prieš sulaukiant nustatyto amžiaus.

Taip pat pensiją gali gauti ir nepilnamečių motinos. Būtinoms sąlygoms – būti sulaukus 55 metų amžiaus, tačiau išdirbta turi būti 5 500 dienų. Papildoma sąlyga yra ta, kad moteris negali gauti jokios kitos pensijos iš IKA ar kitų draudimo institucijų.

Esant tam tikroms sąlygoms, yra galimybė išeiti į pensiją dviem ar net penkiais metais anksčiau negu nustatyta, bet tokiu atveju pensija bus sumažinta 0,5% už kiekvieną mėnesį anksčiau nustatyto pensijinio amžiaus.

Graikija taip pat yra pasirašiusi dvišalius susitarimus dėl socialinės apsaugos su tokiomis šalimis kaip JAV, Šveicarija, Kanada, Kipru, Brazilija ir kt. Šiais susitarimais nustato, kad Graikija turi garantuoti šių šalių draudimą, kai jie lankosi Graikijos teritorijoje.

Taip pat Graikija, kaip Europos Sąjungos narė vadovaujasi Europos Sąjungos nuostatomis. Pastarosios garantuoja socialinį draudimą medicinos paslaugas Graikijos pensininkams, kurie laikinai ar nuolat lankosi kitos šalies narės teritorijoje.

Graikija siekia gerinti socialinės apsaugos efektyvumą. To siekia didindama socialinių išlaidų dalį nuo BVP. Tačiau kol kas socialinės apsaugos biudžetas yra deficitinis. Be to, planuojama, kad 2050m. šis deficitas sieks 25proc. nuo BVP. Tokį reiškinį įtakoja keletas faktorių. Vienas tokių sudėtingas verslininkų prisiregistravimas prie IKA. Tyrimai rodo, kad vienas iš septynių verslininkų nėra prisiregistravęs prie IKA. Be to, viena šeštoji darbuotojų, t.y. 2686 iš 15833, liko neapdrausti. Dėl to IKA netenka 1,8 mlrd. eurų pajamų per metus. Fondo skola 2002m, siekė 2,2 mlrd.eurų. dėl to, prognozuojama, kad iki 2050m. iš šio fondo gali pasitraukti daug dalyvių. Vyriausybė priėmė keletą pakeitimų, kurie padėtų sumažinti socialinės apsaugos biudžeto deficitą bei padidinti šios sistemos

efektyvumą. Pirmiausia siekiama diversifikuoti pačią sistemą į viešą ir privatų sektorius. Taip pat kartu su Tarptautiniu valiutų fondu buvo prieita prie bendrų nutarimų kaip pagerinti socialinės apsaugos veikimą šalyje, kad būtų sumažintas deficitas. Planuojama

- padidinti pensijinį amžių nuo 65 iki 67 metų
- suvienodinti draudimo sumas
- nustatyti aukštesnes įmokas dirbantiems savarankiškai
- unifikuoti sveikatos apsaugos paslaugas
- restruktūrizuoti socialinės apsaugos įmokų lygį ir padaryti jį žemesnį,

kad mažesnę mokesčių naštą neštų mažiau uždirbantys.

Prieš keletą metų šalyje vyko svarstymai dėl pensijų reformų. Didžiausias pokytis buvo pensijų fondų skaičiaus sumažinimas nuo 300 iki 170.

Buvo teigiama, kad Graikijos socialinės apsaugos sistema atslikusi nuo likusios Europos. Tačiau šalies biudžetą nagrinėjantys ekonomistai tai paneigė. Pasak jų, Graikija priartėjo prie Europos pagal savo išlaidas socialinei apsaugai ir mažai atsilieka nuo bendro Bendrijos vidurkio. 9 – ojo dešimtmečio pradžioje socialinei apsaugai šalis skyrė mažiau negu 17 proc. Staigus šių išlaidų padidėjimas matomas 1980 - 1987m. kai minėtos išlaidos padidėjo iki 23 proc. ir nuo Europos vidurkio atsiliko tik 2 proc. 1998m Graikijoje išlaidos socialinei apsaugai sudarė 24 proc. BVP. Tai vienas didžiausių rodiklių per visą Graikijos istoriją.

Lietuvą galima prilyginti Graikijai vienu atžvilgiu – abeiose šalyse labai ryškus klientelizmas, kai tam tikros grupės darydamos spaudimą valdžiai ar pasinaudodama korupciniais ryšiais, išsikovoja sau palankesnes sąlygas. Kaip pavyzdį galima pateikti faktą, kad tam tikrų tarnautojų pensijos dydis palyginus su buvusiu atlyginimu siekė 107 proc. Šioje šalyje nebuvo nustatytas minimalus pragyvenimo lygis. Kadangi Graikijoje veikia ne vienas socialinio draudimo fondas, tai ir pensija šioje šalyje gali skirtis nuo 200 iki 2000 eurų.

Lietuvoje prasidėjus savarankiško pensijos draudimo sistemai, Didžioji Britanija galėtų tapti pavyzdžiu kaip nereikėtų vykdyti šios sistemos, nes šioje šalyje dažnai pasitaiko privačių fondų bankrotų. Mūsų šalies privačių fondų analitikams turėtų būti aktualu kokias klaidas valdyme daro D.Britanijos fondų analitikai.

Lietuva priklauso Rytų Europos šalims, kuriose veikia postkomunistinis klientelistinis socialinės politikos modelis. Šioms šalims įstojus į Europos Sąjungą užimtumo rodiklis sumažėja nuo 64 proc. iki 62.5 proc. šiose šalyse nėra susiformavęs tik joms būdingas socialinės sistemos modelio organizavimas. Viena pagrindinių šių šalių problemų yra skurdas. Tai įtakoja tokie veiksniai, kaip

nedarbo lygis, išsilavinimas, namų ūkio dydis ir sudėtis. Taip pat įtakos gali turėti ir amžius. Tarkim, 1999m. skurdo lygis tarp bedarbių buvo 40.4 proc., tarp asmenų turinčių ne aukštesnį nei pagrindinį išsilavinimą skurdo lygis siekė 19.1 proc. ir pan. Didžiausia problema šiose šalyse yra ta, kad šalyse vis dar egzistuoja buvusios socialistinės santvarkos elementų. Pavyzdžiui, žmonių sąmonėje vis dar egzistuoja įsitikinimas, kad valstybė yra atsakinga už žmogaus socialinę apsaugą.

2.LIETUVOS SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMOS FINANSAVIMAS

Šioje dalyje pateikiama Lietuvoje egzistuojančią socialinę apsaugą, socialinį draudimą, jo veikimo principą, egzistuojančią išmokų bei įmokų sistemą.

2.1 Socialinės apsaugos sistema

Socialinė apsauga – tai visuma priemonių, kurių dėka sukuriamas solidarumas tarp žmonių, netekusių (ar iškilus grėsmei netekti) darbo pajamų arba patyrusių itin didelių išlaidų¹⁰. Galima teigti, kad socialinė apsauga padeda sukurti darnią visuomenę, kurioje gerovė remiasi ne vien minėtu solidarumu, bet ir žmonių lygybe, piliečių teisių apsauga. Solidarumas pasireiškia tuo, kad dirbantys jauni žmonės dalį savo uždirbtų lėšų skiria tiems, kurie dėl senatvės, invalidumo, ligos ar nedarbo negali patys dirbti ir užsidirbti. Vyksta savotiškas lėšų perskirstymas. Būtent tokiu principu grindžiamas socialinis draudimas atsirado Lietuvoje po nepriklausomybės atkūrimo, lėšos surenkamos iš tuo metu dirbančių asmenų. Lietuvos Respublikoje socialinė apsauga apima tokias sritis ir su jomis susijusius įstatymus:

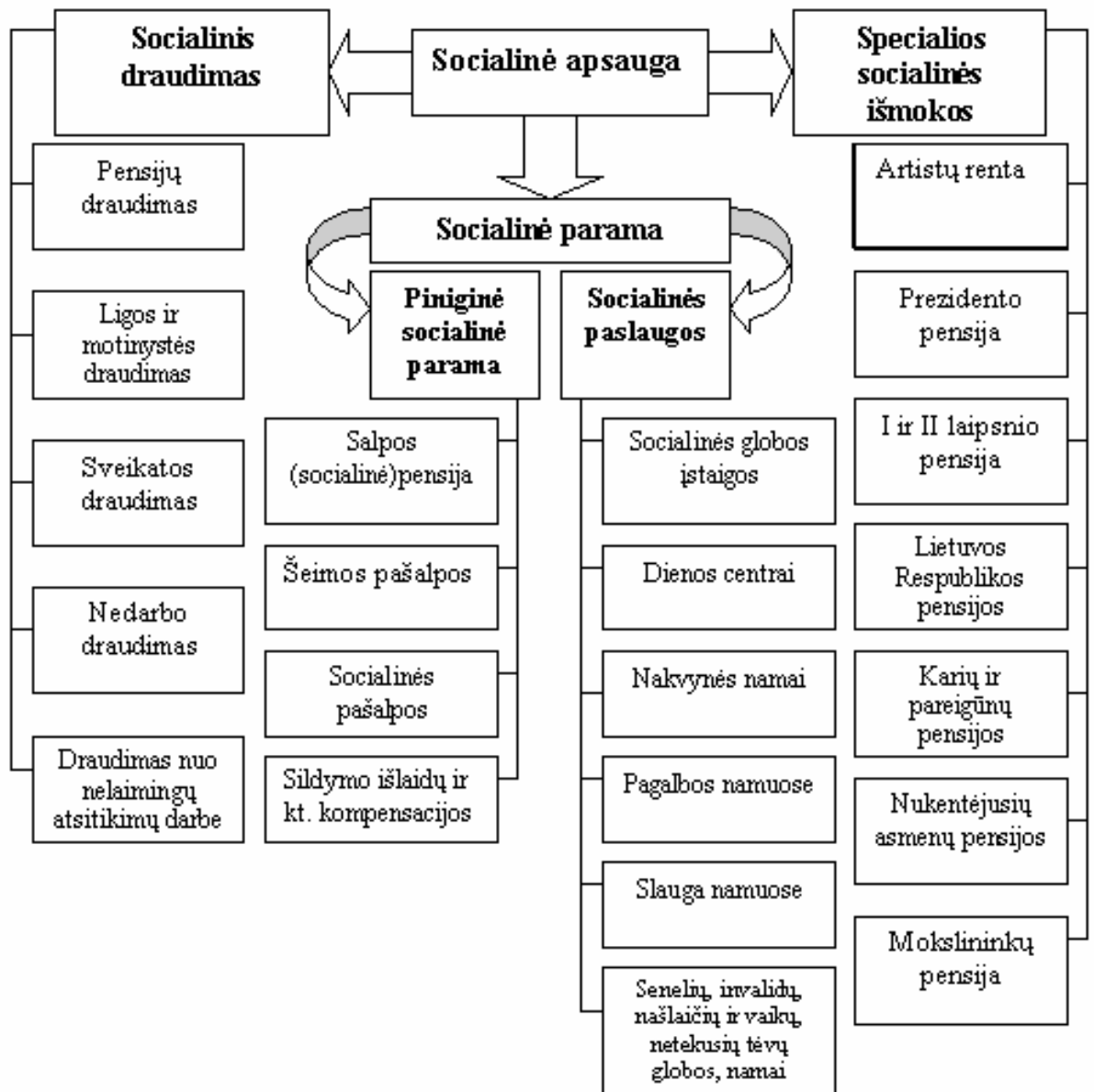
- Socialinis draudimas;
- Sveikatos draudimas;
- Pensijos;
- Parama neįgaliesiems;
- Parama karo dalyviams;
- Labdara;
- Žmonių teisių gynimas

Kituose šaltiniuose socialinė apsauga skiriama į tris stambesnes dalis, t.y. socialinį draudimą, socialinę apsaugą bei specialias socialines išmokas. Šis skirstymas yra pats populiariausias.

8 paveiksle išryškėja trys stambios sudėtinės socialinės apsaugos dalys: socialinis draudimas, socialinė parama bei specialiosios socialinės išmokos. Pastaroji dalis skiriasi nuo kitų dviejų tuo, kad skiriama atsižvelgiant ne į ištikusią socialinę krizę, dėl pajamų netekimo, bet dėl nuopelnų šaliai, priklausomai nuo užimto posto, dėl neteisėto ištrėmimo ir pan. Toliau trys stambios socialinės apsaugos dalys skirstomos į smulkesnes, kurios reiškia išmokų pavadinimus. Socialinio draudimo išmokos yra pensijos, ligos ir motinystės, nedarbo ir kt. Viena socialinės paramos dalis yra įvairios

¹⁰ BUŠKEVIČIŪTĖ, *Eugenija* (2006) *Viešieji finansai* Kaunas: Technologija. P. 463 ISBN 9955-25-016-X

pašalpos, o kita – socialinės paslaugos, t.y. nefinansinė pagalba žmonėms. Trečiąją dalį, t.y. specialias socialines išmokas, sudaro valstybinės pensijos (prezidento, pareigūnų ir kt.) bei artistų renta..

Šaltinis: sudaryta autorės pagal LAZUTKA, Romas.(2001) Socialinė apsauga. *Žmogaus socialinė raida*, Vilnius: Homo Liber, p 131-147. ISBN 995-44927-6 ir MEDAIŠKIS Teodoras, ŽURAUSKAITĖ Violeta (1998) Socialinė apsauga ir darbas *Socialinės apsaugos sistema*, Vilnius: Homo Liber, p 39-49. ISBN 9986-639-08-5

8 pav. Lietuvos socialinės apsaugos sistemos struktūra

1990m. spalio 23d buvo priimtas įstatymas “Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymas”, kuriuo atgavusi nepriklausomybę, Lietuva pradėjo socialinio draudimo plėtrą.. Šiame įstatyme apibrėžiama, kad Valstybinio socialinio aprūpinimo sistemą sudaro:

- a) privalomas (valstybinis) socialinis draudimas;
- b) socialinis aprūpinimas ir socialinė šalpa (parama) iš valstybės lėšų.

Taip pat buvo nustatyta, kokios gyventojų grupės turi teisę į socialinį aprūpinimą, kurie asmenys draudžiami socialiniu draudimu. Daugiausia dėmesio buvo skiriama socialiniam draudimui. Ekonominiai pokyčiai 1991 m. pradžioje, socialinei apsaugai buvo nepalankūs. Bendrasis vidaus produktas sumažėjo 53 proc., dėl infliacijos ir kitų priežasčių sumažėjo gyventojų perkamoji galia. Tai paveikė verslo plėtojimą, kuris savo ruožtu paveikė šalies socialinės apsaugos sistemą.

1995metai svarbūs, nes buvo priimti Pensijų įstatymai tokie, kaip “Vidaus reikalų, valstybės saugumo, krašto apsaugos ir prokuratūros pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymas”, “Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas” bei “Valstybinių pensijų įstatymas”. Pastarasis įstatymas pateikė visas valstybinių pensijų tvarką bei taisykles. Šiuo įstatymu buvo Lietuvos Respublikoje nustatytos šios valstybinės pensijos¹¹:

- 1) Respublikos Prezidento valstybinė pensija;
- 2) Lietuvos Respublikos pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinės pensijos;
- 3) nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos;
- 4) pareigūnų ir karių valstybinės pensijos.
- 5) mokslininkų valstybinės pensijos.

“Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas” buvo nustatytos valstybinių pensijų rūšys, sandara, asmenų grupės, turinčios teisę gauti valstybinę pensiją bei būti draudžiami valstybiniu socialiniu draudimu.

Su socialine apsauga yra susiję tiek valdžios, institucijos, tiek kitos įstaigos. Valdžios institucijos tai būtų Socialinės apsaugos ir darbo ministras bei Sveikatos apsaugos ministras. Kitų įstaigų kompetencijoje yra įvairios išmokos, pvz.: atsitikus nelaimingam atsitikimui darbe, išmoka gaunama iš Sodros teritorinio skyriaus, išmokas šeimoms bei mirties atveju moka savivaldybė, bedarbiams pašalpas moka Lietuvos darbo birža.

2.2 Valstybinis socialinis draudimas

Lietuvos Respublikoje socialinis draudimas sudaro didžiausią socialinės apsaugos sistemos dalį, t.y. apie 80% visų socialinės apsaugos išlaidų skiriama socialiniam draudimui. Taigi Valstybinis socialinis draudimas – valstybės nustatytų socialinių ekonominių priemonių sistema, teikianti apdraustiesiems Lietuvos Respublikos gyventojams, taip pat įstatymo nustatytais atvejais apdraustųjų

¹¹ Lietuvos Respublikos Valstybinių Pensijų Įstatymas [interaktyvus]. [žiūrėta 2006 lapkričio 13d]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=22078&p_query=&p_tr2=

šeimų nariams gyvenimui reikalingų lėšų ir paslaugų, jei jie negali dėl įstatymo numatytų priežasčių pasirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba dėl įstatymo numatytų svarbių priežasčių turi papildomų išlaidų¹². Panašus apibrėžimas pateikiamas ir Lietuvos Respublikos socialinio draudimo įstatyme. Taigi, valstybinis socialinis draudimas – socialinės apsaugos sistemos dalis, kurios priemonėmis visiškai ar iš dalies kompensuojamos apdraustiesiems asmenims ir įstatymų nustatytais atvejais jų šeimų nariams dėl draudiminių įvykių prarastos darbo pajamos arba apmokamos papildomos išlaidos¹³. Kitais žodžiais tariant, Lietuvos Respublikos gyventojams, kurie yra apdrausti, garantuojamos lėšos dėl įvairių priežasčių netekus pajamų šaltinio.

Socialinio draudimo pradžia laikomi 1926 –ieji metai, kai Seimas priėmė Vyriausiosios socialinio draudimo valdybos įstatymą. Tačiau šiuo įstatymu nebuvo pradėtas įgyvendinti socialinis draudimas visų Lietuvos gyventojų atžvilgiu. Šis teisinis aktas apėmė tik ¼ šalies gyventojų, tiksliau valstybės pareigūnus bei kariškius. Atgavus nepriklausomybę, Lietuvai vėl iš naujo reikėjo pradėti kurti socialinio draudimo sistemą. Nuo 1991 m. birželio 1 d. socialinį draudimą įgyvendina ir administruoja atkurta Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos – „Sodra“.

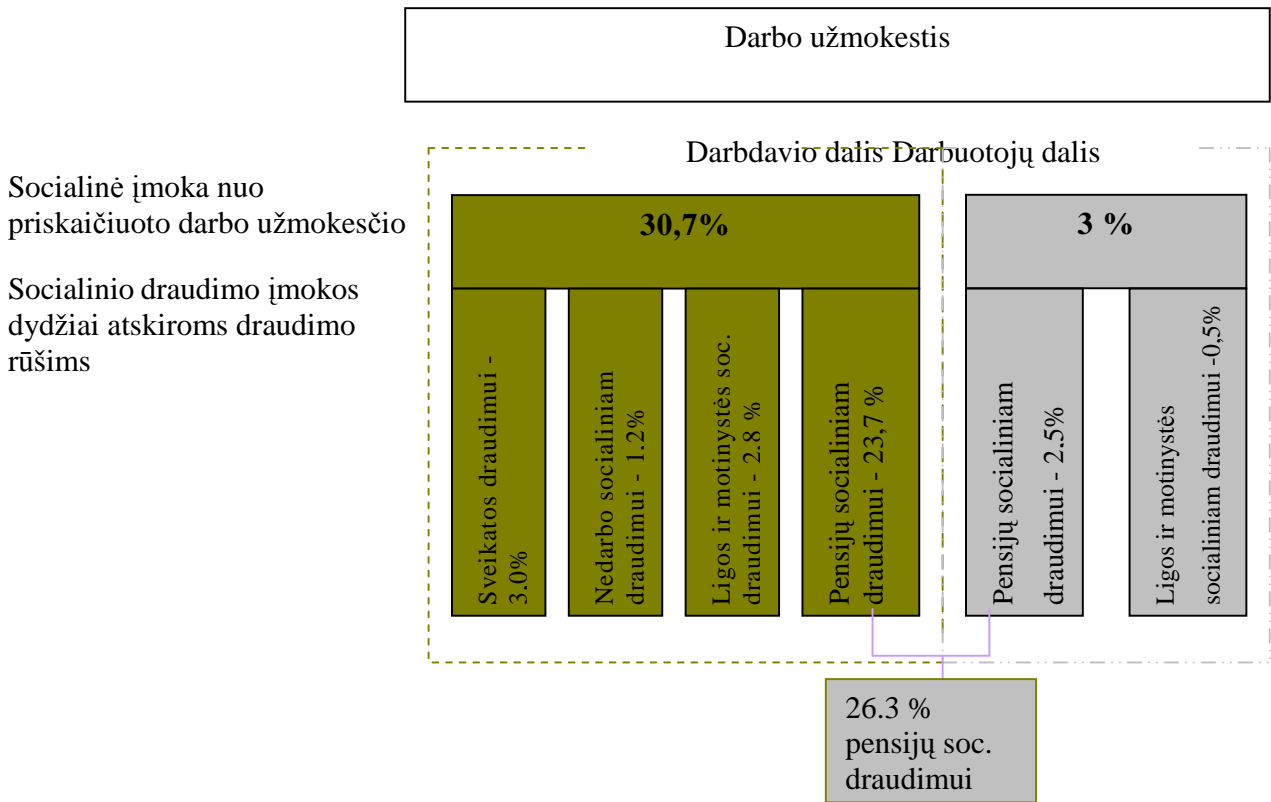
Socialinis draudimas yra universalus, t.y. apima beveik visus krašto gyventojus. Visi Lietuvos Respublikos gyventojai, dalyvaujantys socialinio draudimo sistemoje, yra suskirstyti į dvi dalyvių rūšis. Visi dirbantys sudaro aktyviųjų dalyvių grupę. Nuo jų pajamų mokamos socialinio draudimo įmokos. Remiantis Statistikos Departamento duomenimis 2006 m. trečią ketvirtį tokių gyventojų buvo 1 511 500. Kiti šios sistemos dalyviai yra vadinami pasyviais. Jie gauna socialines išmokas. Tai gali būti asmenys, laikinai netekę darbingumo dėl ligos, kūdikių auginimo, bedarbiai, pensininkai, našliai. Be aktyviųjų sistemos dalyvių, kurie vadinami apdraustaisiais ir kurie moka įmokas nuo priskaičiuoto atlyginimo, dar veikia ir draudėjai. Tai darbdaviai, mokantys socialinius mokesčius už savo darbuotojus nuo jiems priskaičiuoto užmokesčio.

Taigi, nuo darbuotojo užmokesčio įmokas moka tiek darbdavys, tiek pats dirbantis. Darbdavio dalis mokama yra 30.7 proc., o darbuotojas 3 proc. Įmokos mokamos skirtingoms draudimo rūšims. Tiek darbuotojas, tiek darbdavys moka įmokas pensijų socialiam draudimui ir ligos ir motinystės socialiniam draudimui. Be šių socialinių draudimų darbdavys dar moka sveikatos bei

¹² *Valstybinis socialinis draudimas* [interaktyvus]. [žiūrėta 2006 gegužės 13d]. Prieiga per internetą: http://lt.wikipedia.org/wiki/Valstybinis_socialinis_draudimas

¹³ *Lietuvos Respublikos socialinio draudimo įstatymas* [interaktyvus]. [žiūrėta 2006 gruodžio 5d]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=279331&p_query=&p_tr2=

nedarbo socialiniam draudimui. Iš viso sumokama 33.7 proc., iš kurių didžioji dalis, t.y. 26.3 proc. skiriama pensijų socialiniam draudimui.

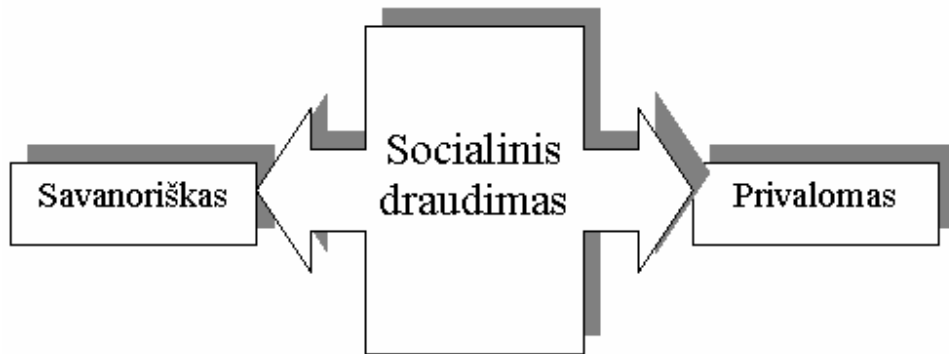
Šaltinis: sudaryta autorės

9 pav. Valstybinio socialinio draudimo įmokos tarifai atskiroms draudimo rūšims

Pensijų draudimas, kai draudžiama pensijoms (pagrindinei, pagrindinei ir papildomai pensijos dalims), sudaro didžiausią socialinio draudimo dalį. Savo ruožtu, šios pensijos apima senatvės, invalidumo bei našlių ir našlaičių pensijas. Apskaičiuojamos kaip netekto darbingumo ir mokamos: 20% našliui (našlei); 30% kiekvienam našlaičiui, bet ne daugiau 80% visiems našlaičiams.

1. Didžiausią socialinio draudimo išmokų gavėjų sudaro pensininkai. Jų 2005m. pabaigoje buvo 938.6 tūkst. dauguma našlių senyvo amžiaus, todėl kartu gauna ir senatvės pensija.
2. ligos ir motinystės draudimas, kai draudžiama ligos, ligos ir motinystės, motinystės (tėvystės) pašalpoms.
3. draudimas nuo nedarbo, kai draudžiama bedarbio pašalpoms.
4. draudimas nuo nelaimingų atsitikimų darbe, kai draudžiama pašalpoms suluošinimo darbe ir profesinių susirgimų atvejais ir kitoms išmokoms, numatytoms Draudimo nuo nelaimingų atsitikimų darbe įstatyme.

Lietuvoje veikiančio socialinio draudimo skirstymas pateiktas 3 paveiksle.

Šaltinis: sudaryta autorės

10 pav. Socialinio draudimo skirstymas

Privalomas draudimas vykdomas įvairiai. Vieni asmenys draudžiami vienos rūšies draudimu, kiti visų rūšių. Visų rūšių valstybiniu socialiniu draudimu draudžiami valstybės pareigūnai ir tarnautojai, teisėjai. Asmenys, kurie privalomai draudžiami pensijų ir nedarbo socialiniu draudimu, yra vidaus tarnybos sistemos pareigūnai, Valstybės saugumo departamento sistemos, Specialiųjų tyrimų tarnybos ir Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos bei jam pavaldžių įstaigų ir įmonių pareigūnai, nesulaukę senatvės pensijos amžiaus ir negaunantys pajamų, susijusių su darbo santykiais, valstybės tarnautojų ir profesinės karo tarnybos karių sutuoktiniai ir kiti krašto apsaugos tarnybą atliekantys statutiniai tarnautojai. Privalomai draudžiami pensijų socialiniu draudimu pagrindinei ir papildomai pensijos dalims savarankiškai dirbantys asmenys. Tuo tarpu tik pagrindinei pensijos daliai privalomai draudžiami asmenys, kurie vykdo individualią veiklą turėdami verslo liudijimą, vienas iš tėvų ar globėjų auginantys vaiką iki trejų metų, dvasininkai ir tik vienuolyne dirbantys vienuoliai, asmenys, nesukakę senatvės pensijos amžiaus ir globojantys neįgalų asmenį. Kita socialinio draudimo dalis yra draudimas nuo nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų. Pastaruoju draudimu draudžiami profesinių mokyklų mokiniai, aukštesniųjų ir aukštųjų mokyklų, gaunantys darbo užmokestį asmenys, esantys socialinės bei psichologinės rehabilitacijos įstaigose, – jų darbo laiku bei gaunantys darbo užmokestį nuteistieji laisvės atėmimu – jų darbo laiku.

Reiktų pridurti, kad bazinė pensija nuo 2006 m. liepos 1d. yra 230 lt. O nuo 2007m. vasario 1d. padidinta iki 266lt. Pažymėtina, kad bazinė pensija negali būti mažesnė nei 110 proc. minimalaus gyvenimo lygio.

Pagal mokėjimo laiką socialinio draudimo išmokos gali būti suskirstytos į:

- trumpalaikes (ligos, motinystės, motinystės (tėvystės), nelaimingų atsitikimų darbe išmokos ir kt.)
- ilgalaikes (senatvės, invalidumo, našlių ir našlaičių pensijos, išankstinės senatvės pensijos ir kt.)

Senatvės pensija skiriama turintiems 15 metų darbo stažą. Tada žmogus gauna tam tikrą dalį pensijos. Kitą dalį jis turi turėti papildomą darbo stažą. Būtinai darbo stažai pateikti žemiau esančioje lentelėje.

5 Lentelė

Būtinasis draudimo stažas

Metai	Moterys	Vyrai
1995	21m	26m
1996	22m	27m
1997	23m	28m
1998	24m	29m
1999	25m	30m
2000	26m	30m
2001	27m.	30m
2002	28m.	30m
2003	29m	30m
2004	30m.	30m

Šaltinis: sudaryta autorės

Nuo 1995m. stažas pastoviai augo po vienerius metus, kol pasiekė 30m tiek vyrams, tiek moterims. Jei pensiniais amžius nebūtų padidintas, pensinio amžiaus žmonių daugėtų, todėl mokėti normalaus dydžio pensiją būtų sunku. 2005 metais į valstybinio socialinio draudimo pensijų stažą pradėtas įskaičiuoti būtiniosios karinės tarnybos sovietinėje armijoje laikotarpis, senatvės ir invalidumo pensijos perskaičiuotos beveik 104 tūkst. asmenų, dėl to šios pensijos vidutiniškai padidėjo 21,9 lito.

Senatvės pensiją sudaro dvi dalys:

- Pagrindinė – lygi bazinei pensijai ar jos daliai. Apskaičiuojama *Bazinė pensija x Darbo stažas/Būtinasis stažas*. Pavyzdžiui, vyras išėjo į pensiją 1998m turėdamas 25m. stažo. Tai sprendimas būtų: $138 \times \frac{25}{29} = 119 \text{ lt}$
- Papildoma – apskaičiuojama pagal formulę $0.005 \times s \times k \times D + 0.005 \times S \times K \times D$

s - draudimo stažas iki 1994m

k- asmens draudžiamųjų pajamų koeficientas iki 1994m

S – stažas po 1994m.

K- asmens draudžiamųjų pajamų koeficientas nuo 1994m

D – vidutinės mėnesinės draudžiamosios pajamos pagal ketvirčio duomenis, kuriuos tvirtina Valstybinė socialinio draudimo fondo taryba.

Be to, papildoma pensijos dalis gali būti gaunama iš įvairių fondų, pasirinkus antra pensijų kaupimo pakopą. Tokiu atveju išmokos priklauso nuo sumokėtų įmokų, nuo investavimo rezultatų.

6 Lentelė

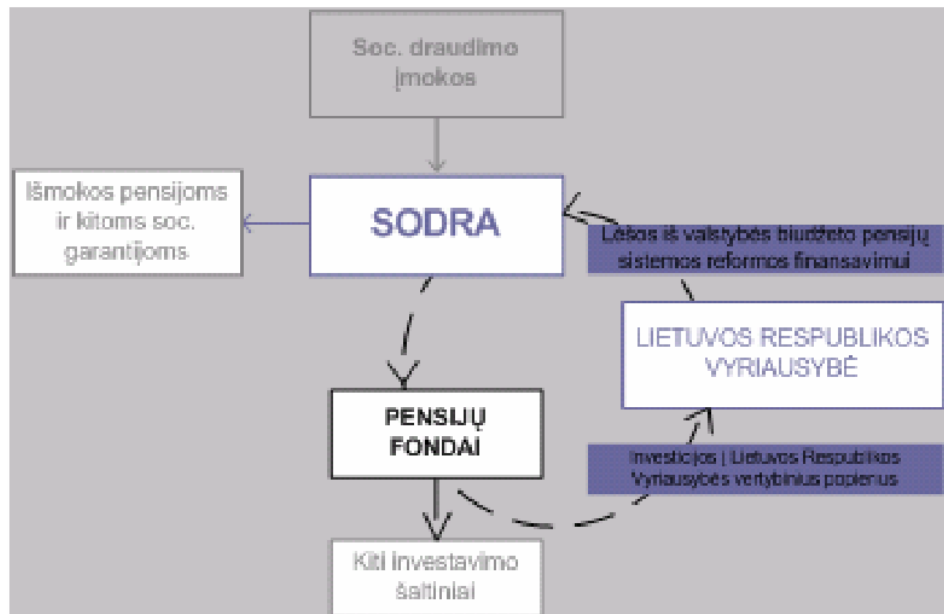
Pensijų įmokos dydis (proc.)

Metai	2004m.	2005m.	2006m.	2007m.
Įmoka	2.5	3.5	4.5	5.5

Šaltinis: Pensijų sistemos reformos įstatymas. Prieiga per internetą:

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=197455

6 lentelėje pateiktos įmokos priklauso nuo dalyvių pajamų, nuo kurių skaičiuojamos valstybinio socialinio draudimo įmokos. Šiuo atveju šios pensijos dalies ypatybė yra ta, kad visa suma gali būti išmokėta iškart visą arba dalimis. Visa suma išmokama iš karto, kai buvo uždirbta pakankamai mažai iš investicijų. Kai sukaupiama pakankamai didelė suma, išmokos mokamos anuitetinais mokėjimais.

Šaltinis: Socialinio draudimo sistemos reformos vertinimas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007m. kovo 29d.] Prieiga per internetą: <http://www.vkontrolė.lt/dokumentai/leidiniai/n13/4dalis.pdf>

11 pav.. Antros pensijų pakopos sistemos veikimo principas

Per visą veikimo laikotarpį pensijų fondams pervesta apie 479 mln. Lt, Sodros biudžetas dėl pensijų reformos sumažės – 239 mln. Lt. Pagal 6 lentelės duomenis įmokos dalis pervedama į pensijų fondus kasmet didės, todėl Sodra kasmet į fondus turės pervesti vis didesnę dalį lėšų.

Kaip minėjau, Lietuvos Respublikos gyventojai gali draustis ir savarankiškai. Tokiu draudimu gali draustis asmenys, sulaukę 16 metų Lietuvos Respublikos ar Europos Sąjungos valstybės narės nuolatiniai gyventojai tuo laiku, kai jie nėra privalomai draudžiami valstybiniu socialiniu pensijų draudimu. Taip pat reikia paminėti, kad gyventojai gali draustis ir savarankiškuoju pensijų draudimu. Tokią galimybę turi asmenys kurie nedraudžiami privalomuoju pensijų draudimu, - pagrindinei pensijos daliai gauti arba pagrindinei ir papildomai pensijos daliai gauti, o taip pat asmenys, kurie draudžiami privalomuoju pensijų draudimu tik pagrindinei pensijos daliai gauti - papildomai pensijos daliai gauti. Būtina sąlyga tokio draudimo atveju yra ta, kad minėti asmenys, besidraudžiantys savarankiškuoju pensijų draudimu, papildomai pensijos daliai gauti gali draustis tol, kol jie privalomai draudžiami (draudžiasi) privalomuoju pensijų draudimu pagrindinei pensijos daliai. Savaiame aišku, kad savarankiškuoju pensijų draudimu gyventojai draudžiasi individualiai. Tačiau antros pakopos pensijų kaupimo sistemą patariama rinktis tiems asmenims, kuriems iki pensijos liko daugiau kaip 10 metų. Vienas neigiamas šios sistemos bruožas yra tas, kad asmuo pasirinkęs tokį pensijos kaupimo būdą, nebegali grįžti vien prie Sodroje kaupiamos pensijos.

Visas socialinis draudimas veikia “Pay as you go” principu¹⁴. Derinamos įmokos ir išmokos. Asmuo, kuris moka pats ar yra už jį mokamos įmokos į socialinio draudimo fondą, gauna tik juridines teises gauti išmokas. Tai reiškia, kad gaunamos išmokos nepriklauso nuo įmokėtos sumos. Viską lemia Lietuvos Respublikos įstatymais nustatytos formulės bei socialinio fondo būklės. Pavyzdžiui, mokslininkas, turintis daktaro laipsnį, gauna už kiekvienus daktaro stažo metus - 10 procentų valstybinių pensijų bazės¹⁵, t.y. 10 procentų nuo 172 litų. Atrodytų, kad išmokų dydis turėtų vienareikšmiai priklausyti nuo įmokėtų įmokų dydžio, tačiau taip nėra. Socialinio draudimo sistemoje yra stiprus persikirstymo elementas – daugiau pajamų gaunantys asmenys sumoka už tuos, kurie uždirba mažiau. Valstybė renka mokesčius iš vienos kartos ir skiria išmokas kitai kartai¹⁶.

Taip pat siekiama įgyvendinti socialinio draudimo universalumo principą. Siekiama, kad jokia gyventojų grupė neliktų nuošalėje nuo socialinio draudimo suteikiamų teisių ir kiek galima vienodai

¹⁴ GUOGIS, Arvydas(2000). *Socialinės politikos modeliai*. Vilnius: Eugrimas p. 78 ISBN-9986-752-76-0

¹⁵ *Mokslininkų pensijos* [interaktyvus]. [žiūrėta 2006 gegužės 13d]. Prieiga per internetą: http://www.sodra.lt/lt.php/sodros_vykdomos_ismokos/pensijos/mokslininku_pensijos/166

¹⁶ LAZUTKA, Romas.(2001) Socialinė apsauga. *Žmogaus socialinė raida*, Vilnius: Homo Liber, p 131-147. ISBN 995-44927-6

vykdytų jame numatytas pareigas. Siekiama, kad išmokas gautų visi asmenys, susidūrę su socialine rizika (senatvė, negalia, mirtis, liga, trauma, motinyste (tėvyste), nedarbu, nepriteklium ir pan.)

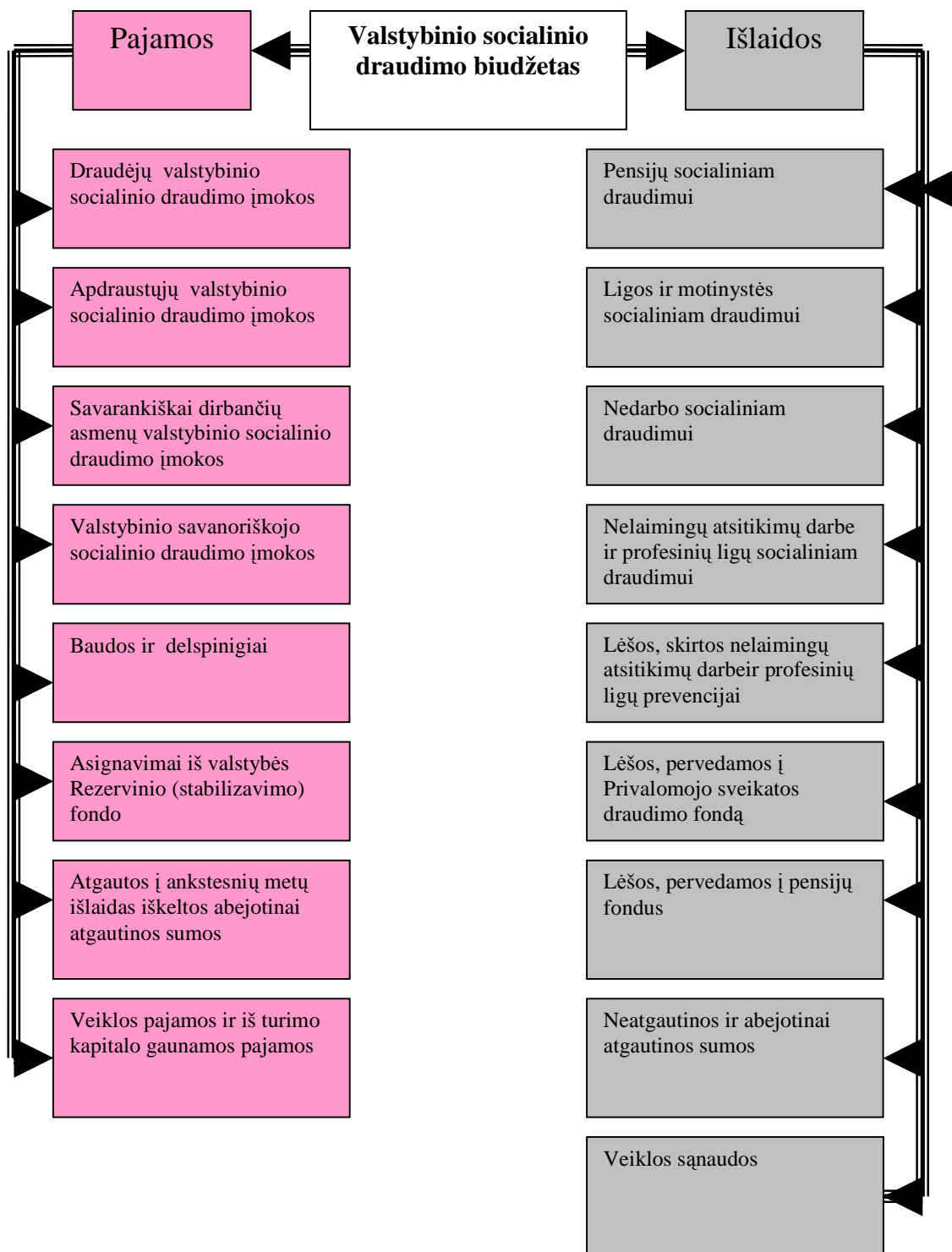
Apdraustas asmuo turi teisę gauti ligos pašalpą, jei turi ne mažesnę kaip 3 mėnesių per paskutinius 12 mėnesių arba 6 mėnesius per paskutinius 24 mėnesius ligos ir motinystės draudimo stažą. Pašalpą sudaro 85% kompensuojamojo uždarbio (neviršijančio 3,5 draudžiamųjų pajamų).

Tuo tarpu motinystės pašalpa (mokama moterims nėštumo ir gimdymo atostogų metu 70+56 dienos). Draudimo sąlyga – kaip ligos atveju. Dydis – 100% kompensuojamojo uždarbio. O motinystės (tėvystės) pašalpai, mokama vienam iš tėvų vaiko priežiūros atostogų metu iki vaikai sueis 1 metai, gauti būtina būti išdirbus 7 mėn. per paskutinius 24 mėn. iki atostogų suteikimo Dydis – 70% kompensuojamojo uždarbio. Nuo nedarbo apdrausti visi, gaunantys reguliarių atlyginimą. Pastaroji sąlyga galioja visų socialinio draudimo išmokų gavimo atveju. Taigi draudimo nuo nedarbo sąlyga - išdirbtas laikotarpis 18 mėnesių per paskutinius 36 mėnesius iki atleidimo. Išmokos dydis: remiamos pajamos + 40% buvusio uždarbio (po 3 mėn. mažinama iki 20%). Ne daugiau 70% draudžiamųjų pajamų.

Šiuo metu Lietuvoje veikia įstatymas dėl socialinio draudimo biudžeto sudarymo. Čia pateikiama visa su šia sistema susijusi tvarka ir taisyklės. Jame teigiama, kad Fondo biudžeto pajamų pagrindą sudaro draudėjų, apdraustųjų, savarankiškai dirbančių asmenų, asmenų, apsidraudusių valstybiniu savanoriškuoju socialiniu draudimu, įmokos, taip pat iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto už valstybės lėšomis draudžiamus asmenis pervedamos sumos. Fondo biudžeto projektas sudaromas biudžetiniams metams. Fondo biudžeto išlaidų pagrindą sudaro išlaidos atskiroms socialinio draudimo rūšims. Fondo išlaidos apima išlaidas¹⁷:

- a. pensijų socialiniam draudimui
- b. pervedamos į pensijų fondus,
- c. ligos ir motinystės socialiniam
- d. nedarbo socialiniam draudimui
- e. nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniam draudimui
- f. sveikatos draudimui

¹⁷ Lietuvos respublikos socialinio draudimo biudžeto sudarymo įstatymas [interaktyvus]. [žiūrėta 2006 gegužės 13d]. Prieiga per internetą http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=280579&p_query=&p_tr2=

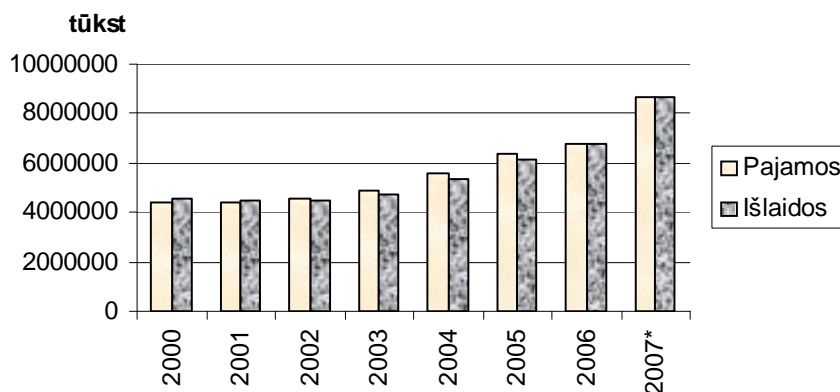
Šaltinis: sudaryta autorės

12 pav. Valstybinio socialinio draudimo biudžetas

Kadangi šiuo metu Sodros biudžetas yra perteklinis, tai iš išlaidas viršijančių pajamų sudaromas rezervas ir skiriamas biudžetui stabilizuoti. Fondo rezervo lėšos gali būti naudojamos fondo biudžeto

išlaidoms, kurių nebuvo galima numatyti, tvirtinant fondo biudžetą, apmokėti ir laikinam pajamų trūkumui tam tikroms draudimo rūšims padengti.

LR Valstybinio socialinio draudimo fondo 2000-2007m. biudžetai

*-numatomas

Šaltinis: sudaryta autorės

13 pav. LR Valstybinio socialinio draudimo fondo 2000-2007m. biudžetai (tūkst.)

2002m. po ilgo laikotarpio Sodros biudžetas buvo perteklinis. Kadangi Sodra buvo priversta skolintis, o 2002m jos pajamos išaugo. Tai buvo gera proga sumažinti įsiskolinimus iki 301 mln. Lt nuo 444 mln. Lt 2001m pabaigoje.

Žemiau pateikiau lentelę, kurioje pateiktos skaitinės 2000-2007m. valstybinio socialinio draudimo biudžeto išlaidų ir pajamų reikšmės.

7 Lentelė

Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto pajamos ir išlaidos 2000-2007 m.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007*
	tūkst.lt	tūkst.lt	tūkst.lt	tūkst.lt	tūkst.lt	tūkst.lt	tūkst.lt	tūkst.lt
Pajamos	4405066	4437994	4570030	4886199	5564141	6390527	6793253	8667815
Išlaidos	4580786	4451400	4461069	4703144	5326348	6129633	6771448	8663527
Perteklius/ deficitas	-175720	-13405	108960	183055	237793	260894	21805	4288

*-planuojami duomenys

Šaltinis: sudaryta autorės.

Lietuvoje ilgą laiką valstybinio socialinio draudimo biudžeto deficitas. Per 1991-1998 m. "Sodros" pajamos išaugo 95,3 karto, tuo tarpu priskaičiuotos išlaidos – 117,8 karto. Labai didelis deficitas buvo 1999m. Jis siekė 334 mln. Lt. Tais metais situacija paaštrėjo dėl Rusijos krizės. Ši krizė

daugelį įmonių pavertė negalinčiomis vykdyti socialinių prievolių savo darbuotojams. Buvo sumažinti atlyginimai iki minimumo arba darbuotojai dirbo ne visą darbo dieną, o tai mažino socialinio draudimo įmokas. Buvo ieškoma įvairių būdų kaip biudžetą panaikinti. Įvairios politinės partijos siūlė savus variantus tokius, kaip išmokų skyrimo griežtinimas, socialinių programų mažinimas, bazės plėtimas, t.y. apmokestinti naujas gyventojų grupes. Pastarasis sprendimas – vienas iš būdų plėtoti socialinį solidarumą, įtraukiant į sistemą naujas gyventojų grupes. Trūkstamos lėšos buvo skolinamos. Ir nors 2002m. Sodros skolos siekė 380mln. litų, tačiau tų metų Sodros biudžete atsiranda perteklius. Biudžetas vykdomas sėkmingai.

2004m. biudžetas paskutiniaisiais metų mėnesiais išlaidos viršijo pajamas, tai galėjo lemti pensijų padidėjimas dėl draudžiamųjų pajamų padidėjimo. Senatvės pensija 2004m. spalį siekė 399,6 Lt. Tačiau iš Rezervinio (stabilizavimo) fondo „Sodros“ biudžetas gavo 89,5 mln. Lt pensijų sistemos reformai finansuoti. Nuo 2003m. pradėta vykdyti antros pakopos pensijų kaupimo sistemą ir iki 2004m spalio mėn. privačioms pensijų kaupimo bendrovėms buvo pervesta beveik 84 mln. litų. Be to, „Sodra“ anksčiau numatyto laiko grąžino 21,6 mln. litų paskolos Finansų ministerijai.

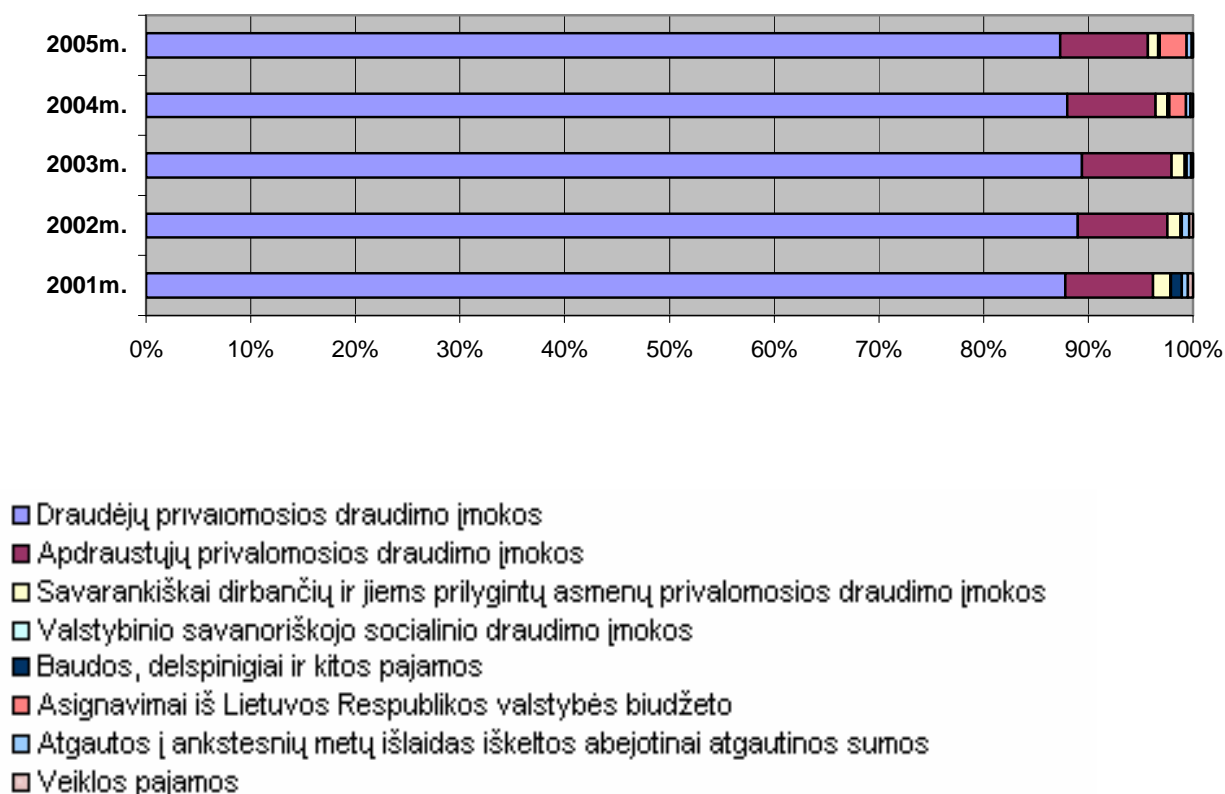
2005m. fondo išlaidų augimas susijęs su pensijų ir kitų išmokų padidėjimu. Bazinė pensija pakilo 28 (nuo 172 iki 200) Lt, o draudžiamosios pajamos – 94 (nuo 990 iki 1084) Lt, senatvės pensija išaugo 53 Lt. Su panašaus pobūdžio išlaidom susijęs visų metų valstybinio socialinio fondo biudžeto didėjimas.

2006m. biudžetas pasižymėjo tuo, kad buvo pradėti diferencijuoti nelaimingi atstikimai ir ligos darbe. Įmonės, kuriose per tam tikrą laikotarpį nebuvo mirtinų ar sunkių nelaimingų atsitikimų, mokės mažesnę įmoką, kitos mokės daugiau. Nustatytos trys įmokų tarifų grupės. Pirmoji mokės 1 proc., II antroji – 0,53 proc., trečioji – 0,28 proc. įmokas.

Pateikiama keletas aiškinimų, kodėl pradėta sklandžiau ir sparčiau į fondo biudžetą patenka įplaukos. Šitokių reiškinį įtakoja auganti šalies ekonomika - minimalios mėnesinės algos padidėjimu, apdraustųjų skaičiaus augimu, mažėjančia neapmokamų atostogų trukme. Išlaidų augimą galima paaiškinti didėjančiomis draudžiamosiomis pajamomis, kurios lemia didesnes visų socialinio draudimo rūšių išmokas, ypač ligos, motinystės, motinystės (tėvystės) bei nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų.

Vis daugiau dirbančių nusprendžia kaupti papildomą pensijos dalį privačiuose fonduose. Tai reiškia, kad vis daugiau lėšų netenka Sodra, kuri per 2006m į privačius fondus pervedė 332.4 mln. Lt, kai tuo tarpu 2005m – 193 mln. Lt. O taip pat pervedamos lėšos augo dėl didėjančių įmokų. 2005m. buvo 3.5 proc., o 2006m. – jau 4.5 proc.

Šiuo metu kaip bus su 2007m. metų biudžetu galima tik spėlioti. Bet kaip duomenys rodo, sausį į biudžetą įplaukė 97,5 mln. Lt, arba 21,7 proc. daugiau lėšų, o biudžeto išlaidos 2007 m. sausio mėnesį buvo 646 mln. Lt, t.y. 44,7 mln. Lt mažesnės, nei planuotos. Lyginant su ankstesniais metais, t.y. 2006m, pensijų ir ligos bei motinystės išmokom išleista daugiau. Atitinkamai 47.6 mln. Lt ir 25.5 mln. Lt. Kaip jau minėjau, didėjančias išlaidas įtakoja augantis draudžiamųjų pajamų rodiklis. Šiuo metu jis siekia 1356 Lt. Taip pat daugiau lėšų pervesta privatiems pensijų draudimo fondams. Tai sąlygoja auganti įmoku, pervedamų į kaupiamuosius pensijų fondus, dalis, didėjantis apdraustųjų skaičius bei kylantis darbo užmokestis. Tačiau džiaugtis didesnėmis įplaukom dar negalima, nes kaip teigia Sodros vadovas, už gruodį priskaičiuotas socialinio draudimo įmokas dauguma draudėjų linkę pervesti gruodį, siekdami užbaigti metus be skolų. Dauguma draudėjų pveda ne sausį, kaip įprasta, o gruodį, norėdami užbaigti metus be skolų. Ir vėl augančias pajamas 2007m. lems apdraustųjų darbo užmokesčio augimas. Didėjant Sodros biudžeto pajamoms, atitinkamai daugiau lėšų pveda ir kitiems fondams (t.y. Sveikatos draudimo, Užimtumo fondams).

Šaltinis: sudaryta autorės *VSDF biudžeto rodikliai*

14 pav. 2001-2005m. Sodros biudžeto pajamų sandara

14 paveiksle pateikta schematiškai valstybinio socialinio draudimo biudžeto pajamų sudėtis.

2001-2005m. Sodros biudžeto pajamų sandara

Įmokos	2001m.	2002m.	2003m.	2004m.	2005m.
Draudėjų privalomosios draudimo įmokos	3897 (88%)	4041 (88%)	4368 (89%)	4896 (88%)	5140 (87%)
Apdraustųjų privalomosios draudimo įmokos	374 (8%)	389 (9%)	420 (9%)	470 (8%)	493 (8%)
Savarankiškai dirbančių ir jiems prilygintų asmenų privalomosios draudimo įmokos	74 (1.6%)	59 (1.2%)	59 (1.3%)	62 (1%)	55 (0.9%)
Valstybinio savanoriškojo socialinio draudimo įmokos	1	1	1	2	0.9
Baudos, delspinigiai ir kitos pajamos	45 (1%)	31 (0.6%)	10 (0.2%)	7 (0.1%)	11 (0.2%)
Asignavimai iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto	-	-	-	90 (2%)	150 (2,5%)
Atgautos į ankstesnių metų išlaidas iškelto abejotina atgautinos sumos	27 (0.6%)	33 (0.7%)	18 (0.3%)	25 (0.4%)	27 (0.5%)
Veiklos pajamos	21 (0.5%)	16 (0.3%)	10 (0.2%)	12 (0.2%)	6.8 (0.1%)
Iš viso	4438	4570	4886	5564	5884

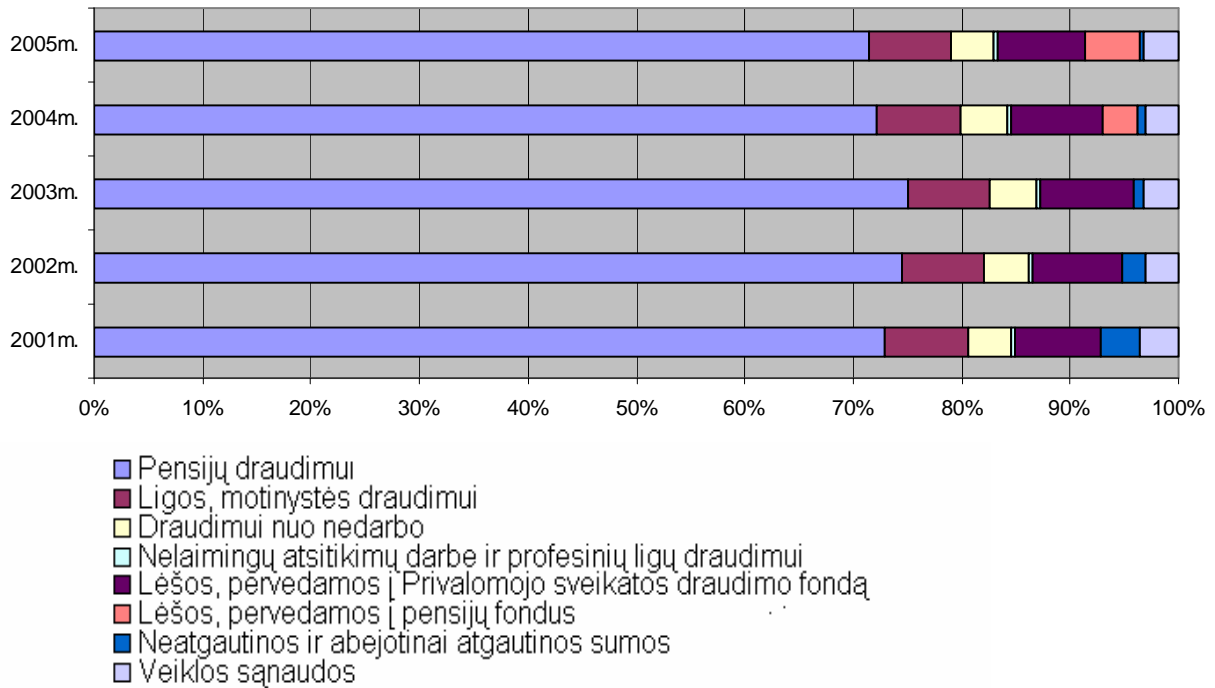
Šaltinis: sudaryta autorės pagal *VSDf biudžeto rodikliai*

Šioje lentelėje pateikiau ne tik absoliučius skaičius, bet ir kokią dalį kiekviena įmoka 2001 – 2005m. sudarė socialinio draudimo pajamose.

Didžiausią dalį pajamų sudaro draudėjų ir apdraustųjų valstybinio socialinio draudimo įmokos, pavyzdžiui 2002m. jos sudarė 96.9 proc. 2005m. sudarė 5.5 mlrd. Lt, t.y. 95 proc. visų biudžeto pajamų. 2001 – 2005m. šios įmokos išlaikė panašų lygį. Tačiau šios pajamos nuolat auga. 2005m. jos jau siekė 5140 mln. Lt, kai tuo tarpu 2001m. siekė 3897mln. Lt.

Nuo 2004m. į pajamas pradėti įtraukti Asignavimai iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto. Jie padengia dalį lėšų, pervestų į pensijų fondus. Jie buvo mokėti ir anksčiau, kai Sodros biudžetas patirdavo nuostolius. Nuo 2004 m. pradžios dalis socialinio draudimo įmokų buvo nukreipiama į pensijų kaupiamąjį fondą. Iš pradžių tam buvo skirta 2,5 proc. dydžio tarifas. Šis skaičius kasmet didinamas, kol 2007 metais pasiekė 5,5 proc. Vyriausybės asignavimai iš valstybės biudžeto mokami, jeigu dėl Seimo ar Vyriausybės priimtų sprendimų valstybinio socialinio draudimo biudžeto išlaidos viršija gaunamas pajamas. 1994 metais iš valstybės biudžeto buvo skirta 11,9 mln. Lt asignavimų, 2000 metais - 200 mln. Lt asignavimų, 2004 metais dėl pensijų sistemos reformos iš Rezervinio (stabilizavimo) fondo kaupiamųjų įmokų dengimui skirta 89,45 mln. Lt.

Kitos pajamos yra pakankamai mažos bendrose pajamose ir nesiekia daugiau kaip 1 proc. Į šią grupę patenka Baudos, delspinigiai ir kitos pajamos, Atgautos į ankstesnių metų išlaidas iškeltos abejotinai atgautinos sumos, veiklos pajamos. Baudų ir delspinigių 2002 m. buvo surinkta mažiau nei planuota. Lyginant su ankstesniais metais, surinkta mažiau 25 proc. Tam turėjo įtakos delspinigių skaičiavimas už ne ilgesnį nei 180 dienų laikotarpį..

Šaltinis: sudaryta autorės *VSDF biudžeto rodikliai*

15 pav. 2001-2005m. Sodros biudžeto sąnaudų sandara

15 paveiksle pateikta schematišką valstybinio socialinio draudimo biudžeto sąnaudų sudėtis.

9 Lentelė

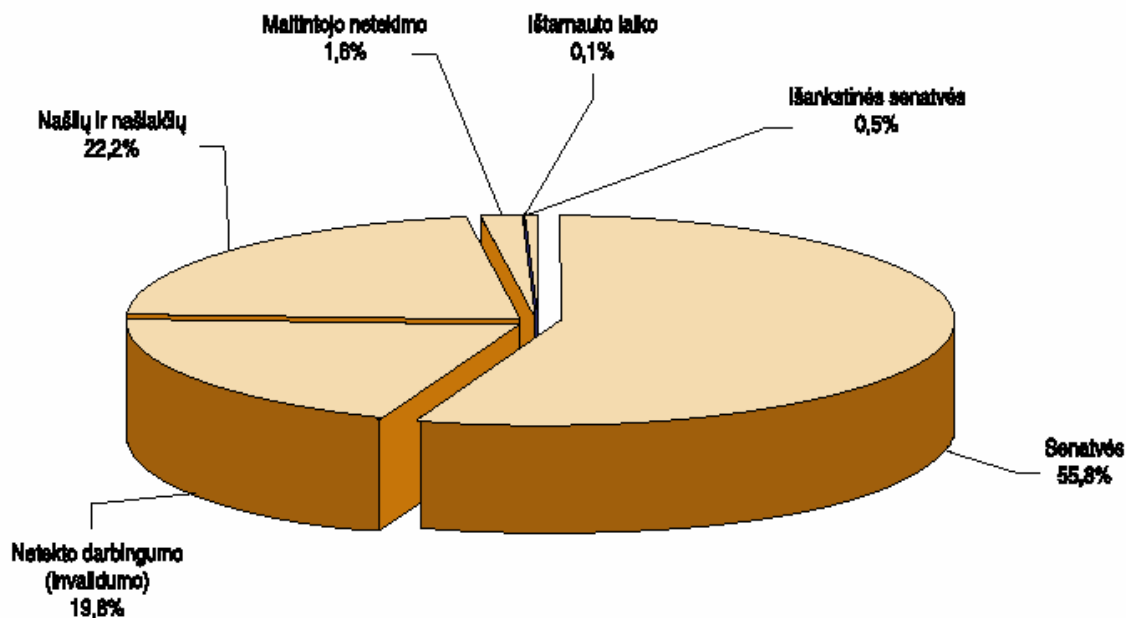
2001-2005m. Sodros biudžeto išlaidų sandara (mln.Lt)

Išlaidos	2001m.	2002m.	2003m.	2004m.	2005m.
Pensijų draudimui	3246 (73%)	3325 (75%)	3528 (75%)	3845 (72%)	4188 (71.5%)
Ligos, motinystės draudimui	343 (7.7%)	333 (7.5%)	359 (8%)	414 (8%)	440 (7.5%)
Draudimui nuo nedarbo	177 (4%)	186 (4.1%)	200 (4%)	224 (4%)	229 (4%)
Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų draudimui	12 (0.3%)	16 (0.4%)	18 (0.4%)	21 (0.4%)	21 (0.5%)
Lėšos, pervedamos į Privalomojo sveikatos draudimo fondą	356 (8%)	371 (8%)	401 (8.5%)	448 (8%)	468 (8%)

Lėšos, pervedamos į pensijų fondus	-	-	-	173 (3%)	300 (5%)
Neatgautinos ir abejotinai atgautinos sumos	158 (3.5%)	92 (2%)	49 (1,1%)	41 (1%)	11.3 (0.2%)
Veiklos sąnaudos	159 (3.5%)	138 (3%)	148 (3%)	160 (3%)	192 (3%)
Iš viso	4451	4461	4703	5324	5861

Šaltinis: sudaryta autorės pagal *VSDF biudžeto rodikliai*

Daugiausia išmokų sudaro pensijos. Joms 2001 – 2005m. buvo skirta 71,5 – 75 proc. visų išlaidų. Pensijos apima daugelį išmokų. Išlaidų pasiskirstymas pateiktas 16 pav.

Šaltinis: Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2005m. [interaktyvus]. [žiūrėta 2006m. balandžio 27d]. Prieiga per internetą: http://www.sodra.lt/lt.php/statistiniai_duomenys/statistiniai_duomenys_2005/2002

16 pav. Valstybinio socialinio draudimo mokamų pensijų pasiskirstymas pagal pensijų rūšis

Nors 16 paveiksle pateikti 2005m. duomenys, tačiau per visus penketą metų išlaikė panašią sudėtį. Taigi daugiausia pensijų išmokų skiriama senatvės pensijoms (55, 8 proc.), antroje vietoje būtų našlių ir našlaičių, toliau išsidėsto netekto darbingumo (invalidumo), maitintojo netekimo, išankstinė pensija, kuri pradėta mokėti 2004m. Mažiausiai skiriama ištarnauto laiko pensijai (0,1proc.)

2005 metais, lyginant su 2004 metais, žmonėms išmokėta apie 5,9mlrd.Lt. - 537 mln. , arba Lt.

19 proc. daugiau. 2005 metais fondo biudžeto pajamos viršijo išlaidas ir sudarė 261 mln. litu. 2005m, fondo biudžeto rezultatas buvo teigiamas ir biudžeto perviršis sudarė 173 mln. Lt, o įvertinus 2005 m. gražintos paskolos – 112,9 mln. Lt. 2004m į pensijų fondus pervesta per 173 mln. Lt, apie pusę šios sumos (90 mln.Lt.) buvo padengta iš valstybes Rezervinio (stabilizavimo) fondo per biudžeto pajamas. Prie išlaidų būtina pažymėti, kad ženkliai sumažėjo neatgautinų sumų. Per penkerius metus šis rodiklis sumažėjo beveik 14 kartų, t.y. nuo 158mln.Lt 2001m. iki 11.3mln.Lt 2005m. Tačiau reikia pažymėti, kad 2001m. šis rodiklis buvo neplanuotas, nes tuo metu biudžetas buvo sudaromas pagal laikinąjį Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sandaros įstatymą, kur neatgautos ir abejotinai atgautos sumos nebuvo planuojamos. Taip pat lyginant su ankstesniais metais, 2001m. buvo mažesnės išlaidos pensijoms, nes buvo nustatyta nauja pensijų mokėjimo tvarka dirbantiems pensininkams.

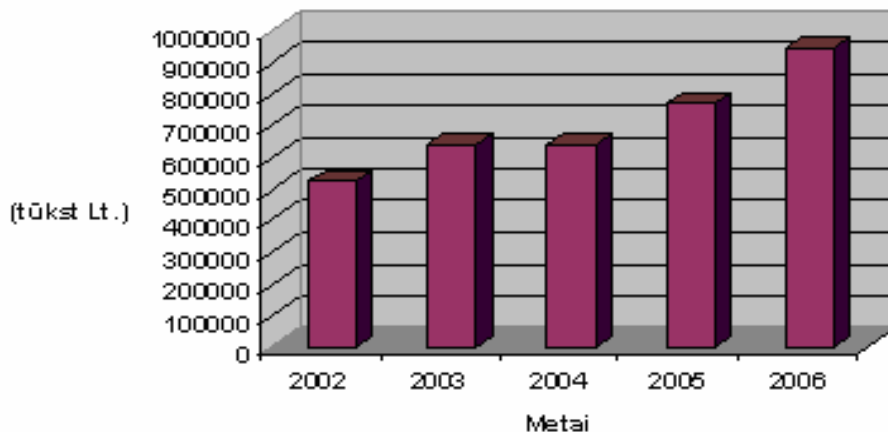
Tačiau vien socialinio draudimo neužtenka norint kiek įmanoma pagerinti susidūrusių su socialine rizika šalies gyventojų padėtį. 2006m. skurdo lygis Lietuvoje siekė 17 proc., šių metų pradžioje šis rodiklis jau pakilo iki 21proc., todėl yra naudojama daugiau pagalbos priemonių. Viena iš tokių yra socialinė parama.

Kiekvienais metais Socialinės apsaugos ir darbo ministerija rengia programas. Programomis siekiama kuo geriau įgyvendinti Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos tikslus. Lėšos programoms skiriamos kaip asignavimai iš šalies biudžeto. Asignavimais siekiama:

- Pritraukti daugiau žmonių į darbo rinką, užtikrinti teisingus darbo santykius ir tinkamas darbo sąlygas, efektyviau investuoti į žmogiškuosius išteklius
- Siekti efektyvios socialinės apsaugos bei užtikrinti socialiai pažeidžiamų gyventojų grupių socialinę integraciją.

Programos per metus pakinta labai nedaug. Išlieka tos pačios programos, pavyzdžiui, užimtumo didinimo programa, neįgaliųjų socialinė integracija, garantinio fondo naudojimo programa ir kt.

17 paveiksle matosi, kaip nuo 2002m iki 2006m skiriamos lėšos augo. Nuo 2002m iki 2006 m. skiriama suma išaugo 55 proc., t.y. nuo 523906 tūkst.Lt iki 940838 tūkst.Lt. Šiek tiek lyginant su praėjusiais metais išlaidos buvo sumažėję 2004m., tačiau 2005m jos šoktelėjo.

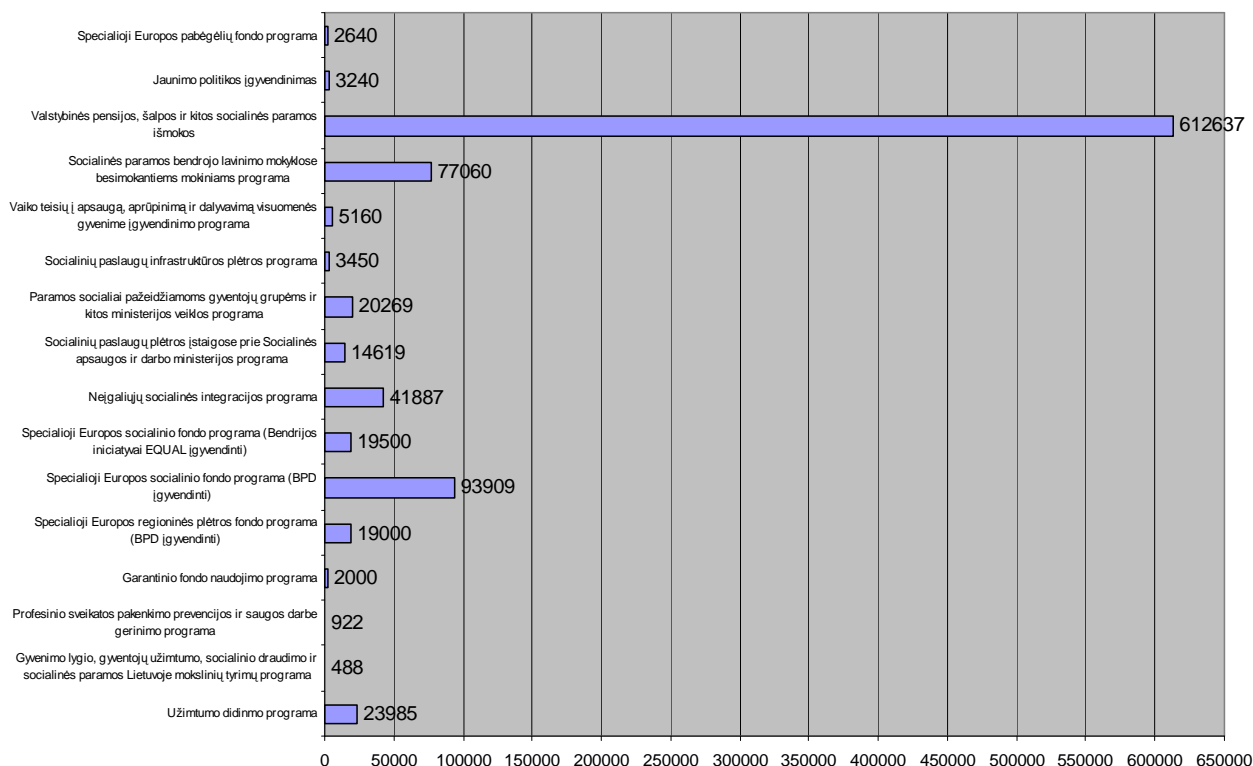

Šaltinis: sudaryta autorės

17 pav. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos išlaidos programoms

18 paveiksle pavaizduota, kaip pasiskirstė 2006m skirtos lėšos tarp programų. Daugiausia lėšų skirta Valstybinės pensijos, šalpos ir kitos socialinės paramos išmokoms. Šioms išmokoms kiekvienais metais skiriama daugiausia lėšų.

2004m skirta 83169 tūkst.Lt., o 2005m – 24727 tūkst.Lt. Taip pat didelę dalį lėšų panaudojama dalyvaujant Europos socialinio fondo programoje vykdant Bendrąjį programavimo dokumentą ar įgyvendinant Europos Sąjungos iniciatyvą EQUAL. Šios išlaidos atsirado nuo 2005m. Ir lyginant su 2006m. išaugo 24 proc. (nuo 106525 tūkst.Lt iki 132409 tūkst.Lt), nors tarp 2006m. programų nebeliko tokių kaip PVM Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšoms ir bendrojo finansavimo lėšoms programa ar Specialioji PHARE programa (bendrojo finansavimo lėšos ir PVM). Tačiau labai smarkiai išaugo Specialioji Europos socialinio fondo programos (BPD įgyvendinti) finansavimas. 2005m. jis siekė 57948 tūkst.Lt. o 2006m kaip matosi iš aukščiau esančio paveikslo jau padidėjo iki 93909 tūkst.Lt.

Šaltinis: sudaryta autorės

17pav. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos išlaidos 2006m. programoms (tūkst.Lt.)

Tačiau vien socialinio draudimo neužtenka norint kiek įmanoma pagerinti susidūrusių su socialine rizika šalies gyventojų padėtį. Skurdo lygis Lietuvoje siekia 21 proc., todėl yra naudojama daugiau pagalbos priemonių. Viena iš tokių yra socialinė parama.

2.3 Socialinė parama

Remiantis 8 paveikslu galima teigti, kad socialinė parama turi tiek piniginę formą, tiek paramą paslaugomis. Piniginė socialinė parama dažniausiai teikiama pašalpomis. Daugiausia pašalpų mokama iš savivaldybių biudžeto lėšų ir administruojama savivaldybių socialinės paramos skyriuose. Šiuo metu pašalpa skiriama atsižvelgus į žmogaus pajamas ir jam priklausančią turtą. Socialinė parama remiasi stokos principu – žmogui suteikiama pagalba, jei jis neturi lėšų pragyvenimui.

Šeimos pašalpos mokamos:

- šeimoms, auginančioms vaikus iki 3 metų (vaikui iki 3 metų skiriama 0,75 MGL dydžio (93,75 Lt) išmoka per mėnesį)
- daugiavaikėms šeimoms iki vaikams sueis 16m., arba kol baigs mokslus stacionare (Kiekvienam vaikui iki 3 metų skiriama 1,1 MGL dydžio (137,50 Lt) išmoka per

mėnesį. Kiekvienam vaikui nuo 3 iki 7 metų ir vyresniems, besimokantiems dieninėje bendrojo lavinimo mokykloje, profesinės, aukštesniosios ar aukštosios mokyklos dieniniame skyriuje, bet ne ilgiau iki jam sukanka 24 metai, skiriama 0,4 MGL dydžio (50 Lt) išmoka per mėnesį.)

- Kaip vienkartinės pašalpos gimus kūdikiui (2005-01-01 skiriama 8 MGL dydžio (1000 Lt) vienkartinė išmoka.), mirus šeimos nariui

- Šeimoms, globojančioms vaikus. Mokama vaiko globos pašalpa (4 MGL (500 Lt) dydžio išmoka per mėnesį.)

Socialinė pašalpa yra kita pašalpų grupė. Minėtą pašalpą gauna šeimos, kurių vieno nario pajamos mažesnės už remiamas pajamas t.y. 165 litus vienam nariui. Socialinė pašalpa skiriama 3 mėnesiams nuo mėnesio, kurį pateiktas prašymas. Šalia šių pašalpų galima paminėti ir kompensacijas už būsto šildymą, karštą bei šaltą vandenį. Pastarosios kompensacijos skiriamos, jei:

- išlaidos už būsto naudingojo ploto, šildymą viršija 25 procentus skirtumo tarp šeimos pajamų ir 90 procentų valstybės remiamų pajamų šeimai dydžio;

- išlaidos už faktinį šalto vandens bei nuotekų kiekį, viršija 2 procentus šeimos pajamų;

- išlaidos už faktinį karšto vandens kiekį, viršija 5 procentus šeimos (asmens) pajamų.

Taip pat kaip piniginė socialinė parama gali būti mokama socialinė pensija. Šios pensijos mokėjimas yra reglamentuojamas 2005m liepos mėn. įsigalėjusio Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatymo.

Šią pensiją gali gauti asmenys, kurie dėl svarbių priežasčių nedirbo ir dėl šios priežasties negalėjo įgyti reikiamo socialinio draudimo stažo. Tačiau įstatyme pateikiamas platesnis ratas asmenų, kuri turi teisę gauti šalpos pensiją¹⁸:

- 1) neįgalūs vaikai;

- 2) asmenys, pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais iki dienos (įskaitytinai), kurią jiems sukanka 24 metai, taip pat asmenys, kurie dėl ligos ar traumos, atsiradusios iki jiems sukako 24 metai, padarinių nedarbingais ar iš dalies darbingais pripažinti po 24 metų sukakties dienos, tačiau ne vėliau kaip iki dienos (įskaitytinai), kurią jiems sukanka 26 metai;

- 3) tėvai (tėviai), globėjai ar rūpintojai, kurie yra sukakę senatvės pensijos amžių arba pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais 60 procentų ir daugiau darbingumo, ir kurie ne mažiau kaip 15 metų slaugė namuose neįgaluosius, kuriems nustatytas specialusis nuolatinės slaugos ar

¹⁸ Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatymas [interaktyvus]. [žiūrėta 2006 lapkričio 7d]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=257055

nuolatinės priežiūros (pagalbos) poreikis (iki 2005 m. liepos 1 d. slaugė vaikus invalidus, I ar II grupės invalidus nuo vaikystės arba asmenis, tapusius I ar II grupės invalidais iki 18 metų, taip pat visiškos negalios invalidus). Už vieno neįgalaus asmens (invalido) slaugą šalpos pensija gali būti paskirta tik vienam asmeniui;

4) motinos, pagimdžiusios ir išauginusios iki 8 metų penkis ar daugiau vaikų ir sukakusios senatvės pensijos amžių arba pripažintos nedarbingomis ar iš dalies darbingomis, netekusiomis 60 procentų ir daugiau darbingumo;

5) asmenys, sukakę senatvės pensijos amžių arba pripažinti nedarbingais ar iš dalies darbingais, netekusiais 60 procentų ir daugiau darbingumo.

Socialinė pensija mokama 1-1.5 bazinės pensijos. Šiuo metu ši pensija svyruotų 230-345 litų.

10 Lentelė

Šeimai ir vaikams mokamų išmokų bei teikiamos kitos paramos išlaidos (mln. Lt)

		2001m.	2002m.	2003m.	2004m.	2005m.
	IŠ VISO	449,7	521	545,7	524,5	548,4
1	Išmokos šeimoms, auginančioms vaikus, iš jų:	199,6	193	252,9	293,6	363,08
1.1.	Vienkartinė išmoka gimus vaikui	23,3	22	22,4	22,2	28,5
1.2.	Vienkartinės išmokos išlaidoms už pabrangusius vaikiškus vystyklus kompensuoti	x	x	x	5,08	2,11
1.3.	Nėštumo pašalpa besimokančioms moterims*	0,05	0,053	0,046	0,043	x
1.4.	Vienkartinė išmoka nėščiai moteriai*	x	x	x	0,95	2
1.5.	Šeimos pašalpa**	93	89	82,9	47,3	x
1.6.	Išmoka vaikui**	x	x	x	102,4	260,73
1.7.	Išmoka privalomosios tarnybos kario vaikui	0,14	0,16	0,123	0,074	0,036
1.8.	Pašalpa šeimoms, auginančioms 3 ir daugiau vaikų***, iš jų:	83,1	82	78,6	44,2	x
	3 vaikus	55,1	x	51	28,4	X
	4 ir daugiau vaikų	28	x	27,6	15,8	X
1.9.	Globos (rūpybos) išmoka	44,5	47	48,6	50,4	62,2

10 Lentelės tęsinys

1.10.	Našlaičio stipendija	11,7	13	14,9	15,6	X
1.11.	Vienkartinė išmoka būstui įsigyti ar įsikurti	4,3	5,8	5,4	5,4	7,5
2.	Pašalpos bei kitos paramos formos mažas pajamas gaunantiems gyventojams, iš jų:	250,1	262	264,7	200,5	153
2.1.	Socialinė pašalpa	88,1	90	94,3	69,4	52,8
2.2.	Būsto šildymo išlaidų ir išlaidų karštam ir šaltam vandeniui kompensacijos	98,3	107	105,1	64,4	30,9
2.3.	Vienkartinės pašalpos iš savivaldybių biudžetų	3,2	3,9	4,3	4,7	6,5
2.4.	Mokinių nemokamas maitinimas	60,5	61	61	61	60,7
2.5.	Parama naujiems mokslo metams pasirengti				1	2
3.	Laidojimo pašalpa			28,1	30,4	32,3

* Iki 2004-07-01 mokėta nėštumo pašalpa besimokančioms moterims, nuo 2004-07-01 – vienkartinė išmoka nėščiai moteriai.

** Iki 2004-07-01 mokėta šeimos pašalpa, nuo 2004-07-01 – išmoka vaikui.

*** Iki 2004-07-01 mokėta pašalpa.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Socialiniai pranešimai 2001 – 2005m.

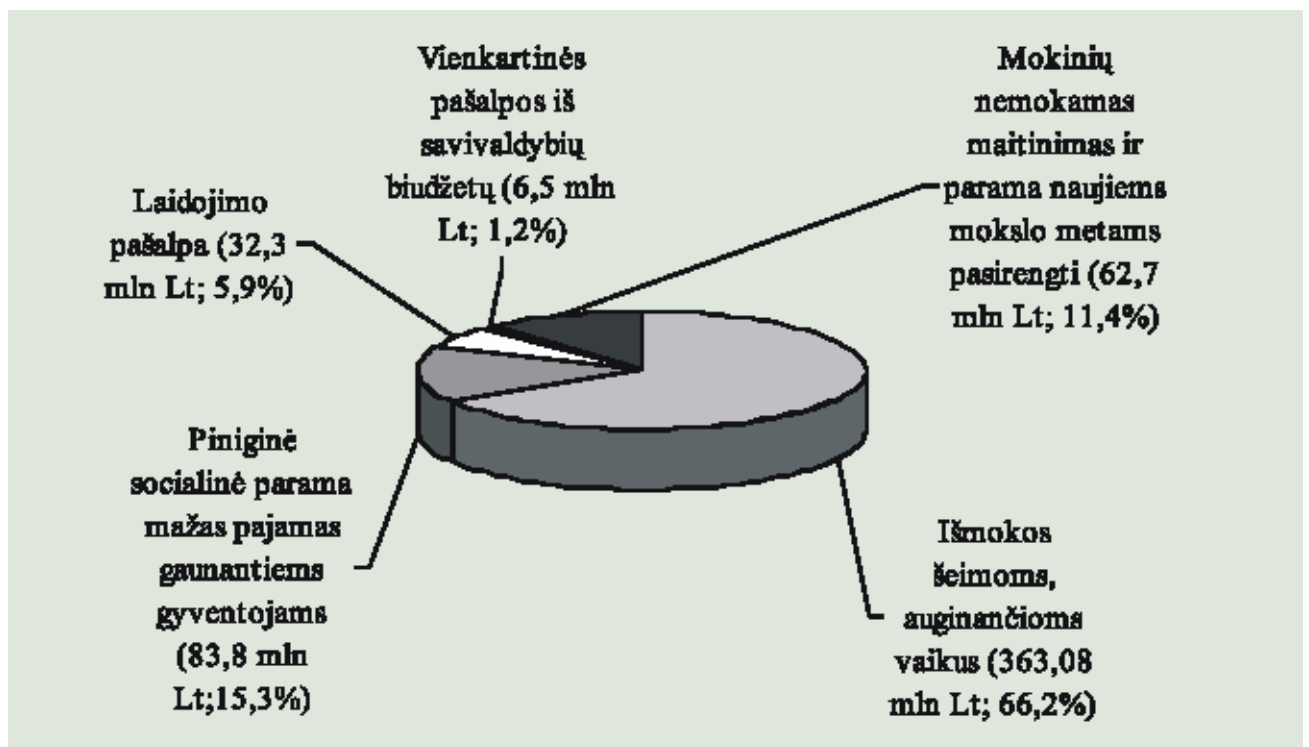
Šeimai ir vaikams mokamų išmokų bei teikiamos kitos paramos išlaidų dydis 2005 metais sudarė 548,4 mln. litu ir, palyginti su 2004 metais, padidėjo 23,9 mln. Lt. Nuo 2001m. šios išmokos augo, išskyrus 2004m., kai lyginant su praėjusiais metais išmokos sumažėjo 21,2 mln. Lt. Per 2005m. išlaidos vienkartinei išmokai gimus vaikui sudarė 28,5 mln. litu. Palyginti su 2004 m., šiai išmokai skirta 6,3 mln. Lt lėšų daugiau. Tokį išlaidų padidėjimą nulėmė išmokos padidėjimas nuo 750 litų iki 1000 litų. Išlaidos išmokoms šeimoms, auginančioms vaikus, 2005 metais, palyginti su 2004 metais padidėjo ketvirtadaliu (24 proc.) ir sudarė 363,08 mln. litu. Vienkartinė išmoka nėščiai moteriai buvo pradėta mokėti nuo 2004m. 07 mėn. vietoj nėštumo pašalpos besimokančioms moterims. Todėl smarkiai padidėjo šis rodiklis nuo 0,95 iki 2 mln. Lt. Per pusę 2004 – 2005 m. sumažėjo išmokos privalomosios tarnybos kario vaikui išlaidos. 2004 metais, palyginant su 2003 metais, sumažėjo

gaunančių išmokų privalomosios tarnybos kariu vaikams. Taigi šis rodiklis mažėja jau keletą metų iš eilės. Globos (rūpybos) išmokai 2004m. išmokėti panaudoti 50,4 mln. Lt, 2003 metais – 48,6 mln. Lt. Šis rodiklis auga palaipsniui nuo pat 2001m. ir 2005m. siekė 62.2 mln.Lt.

Pašalpos bei kitos paramos formos mažas pajamas gaunantiems gyventojams per 2005 metais sumažėjo 47.5 mln.Lt Socialinei pašalpai ir kompensacijoms bei vienkartinėms pašalpoms iš savivaldybių biudžetų per 2005 m. buvo išleista 90,2 mln. Lt.(socialinei pašalpai, kompensacijoms, vienkartinėms pašalpoms). Tuo tarpu 2004m. tos pačios išlaidos siekė 138.5 mln.Lt. Išlaidų sumažėjimą sąlygojo mažėjantis šios paramos gavėjų skaičius. Pagal Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pateikiamus duomenis 2005 metais vidutiniškai per mėnesį socialinę pašalpą gavo 54,1 tūkst. žmonių, o 2004m. šis skaičius siekė 83,5 tūkst. žmonių. Pašalpoms šeimoms už vaikus bei kompensacijoms nepasiturintiems gyventojams už išlaidas būstui šildyti ir vandeniui, paramai mirties atveju per 2003 metus išleista 470 mln. Lt, iš jų pašalpoms, kurios mokamos vaikams - 238 mln. Lt, socialinei paramai, įvertinus nepasiturinčių šeimų pajamas - 204 mln. Lt Išlaidos mirties atveju išmokamai laidojimo pašalpai 2003m. sudarė apie 28 mln. Lt. Apie ankstesnių metų laidojimo išlaidas nepateikiama duomenų. Lyginant su vėlesniais metai laidojimo išlaidos buvo mažesnes 2,3 mln. Lt (lyginant su 2004m) ir 4,2 mln.Lt (lyginant su 2005m.)

Mažas pajamas gaunantiems asmenims 2004m. teikiama parama sumažėjo 25 proc. Labiausiai, net 39 proc., sumažėjo išlaidos kompensacijoms už šildymo išlaidas ir išlaidas vandeniui. 2003 m. kompensacijoms mokėti išleista 105,1 mln. Lt, o 2004 m. – tik 64,4 mln. Lt lėšų. Tačiau išlaidos išmokoms šeimoms, auginančioms vaikus, 2004 m. palyginant su 2003m. padidėjo 16 proc. Per 2004 m. išlaidos vienkartinėi išmokai gimus kūdikiui sudarė 22,2 mln. Tais pačiais metais Vyriausybė nutarė skirti išmokas kaip pridėtinės vertės mokesčio kompensacija ir 2004m. buvo išmokėta 5,08 mln. Lt.

2001m mažas pajamas gaunantioms šeimoms buvo skirta 250.1 mln.Lt, iš kurių daugiausia buvo skirta kompensuoti šildymo ir karšto vandens išlaidas bei išmokėti socialines kompensacijas. (atitinkamai 39proc. ir 35 proc. išmokų). Tais pačiais metais lyginant su vėlesniais buvo išmokėta daugiau vienkartinių išmokų gimus kūdikiui. 2001m. buvo išmokėta 23.3 mln.Lt, kai tuo tarpu 2002m. – 22mln. Lt. Taip pat lyginant su 2002m. daugiau buvo išmokėta šeimoms, auginančioms 3 ir daugiau vaikų, bei daugiau išmokėta pašalpų šeimai. O kiti rodikliai 2002m. išaugo lyginant su 2001m. Minėtos socialinė pašalpa ir kompensacija šildymui ir vandeniui visais metais sudarė didžiausią dalį skiriamų pašalpų mažas pajamas gaunantiems gyventojams. Tik paskutiniaisiais 2005m. ženkliai kompensacijos būsto šildymui bei vandeniui. Lyginant su 2003m. sumažėjo tris kartus, o su 2004m. – dvigubai. Todėl 2005m. daugiausia minėtų išmokų mažas pajamas gaunantiems buvo skirta socialinei pašalpai ir mokinių nemokamam maitinimui.

Šaltinis: Socialinis pranešimas 2005-2006m.

19 pav. Išmokų vaikus auginančioms šeimoms ir piniginės socialinės paramos išlaidų paskirstymas 2005 metais

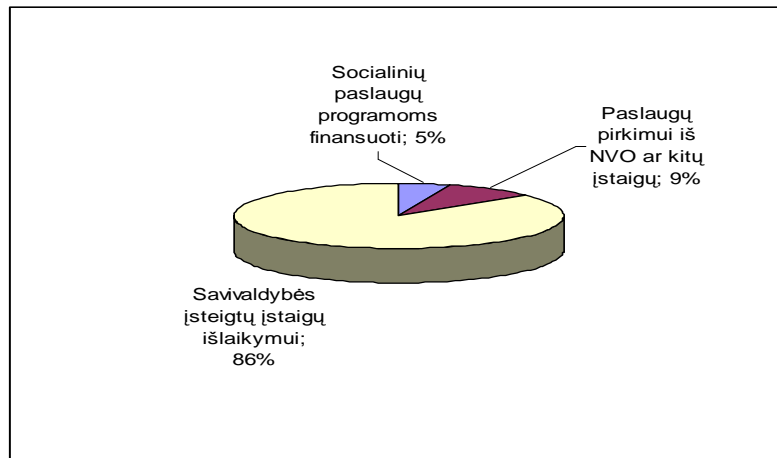
Išnagrinėjus paskutinių 7 lentelėje pateiktų 2005 metų duomenis, didžiausią piniginės socialinės paramos išlaidų dalį (66,2 proc.) sudarė išmokos šeimoms, auginančioms vaikus, kurios mokamos nepriklausomai nuo šeimos pajamų. Taip pat nemažai lėšų (15,3 proc.) buvo skirta mažas pajamas gaunantiems gyventojams. Mažiausia lėšų dalis skiriama vienkartinėms pašalpoms iš savivaldybių biudžetų (1,2 proc.)

Socialinė parama nesuteikia ilgalaikio ekonominio saugumo, tik padeda išgyventi sunkiomis sąlygomis¹⁹. Kiekvienas pateikęs prašymą socialinei paramai yra tikrinamas, ar jo pajamos pakankamai mažos. Socialinė parama paprastai derinama su socialiniu draudimu.

Socialinės paslaugos – tai parama ne pinigine forma. Ši pagalba skiriama siekiant atstatyti žmonių gebėjimą pasirūpinti savimi bei gyventi pilnavertį gyvenimą. Tai aktualu sprendžiant benamių, invalidų, grįžusių iš įkalinimo įstaigų ir kt. problemas. Socialinių paslaugų teikimu taip pat rūpinasi savivaldybė. Visos išlaidos taip pat turi būti suplanuotos savivaldybės pagal išgales. Šios paslaugos skirstomos į bendrąsias ir specialiąsias. Bendrosios apima elementariausias paslaugas, susijusias su konsultacijomis, pagalba namuose, slauga namuose. Specializuotosios paslaugos siejamos su įvairių

¹⁹ BUŠKEVIČIŪTĖ, *Eugenija* (2006) *Viešieji finansai* Kaunas: Technologija. P. 463 ISBN 9955-25-016-X

globos, nakvynės, slaugos namų kūrimu. Daugiausia socialinės paslaugos teikiamos pagyvenusiems ir seniems žmonėms.

Šaltinis: *Socialinis pranešimas 2005-2006m*

20 pav. Savivaldybių biudžetų lėšų, skirtų socialinėms paslaugoms, pasiskirstymas 2005m.

2005m kaip ir 2004m. socialinėms paslaugoms buvo skirtos panašios sumos apie 94,5 mln. Lt. Didžiausia dalis buvo skirta savivaldybės skyrė savivaldybės įsteigtų įstaigų išlaikymui (86 proc.). Savivaldybių biudžetų dalis, skiriama socialinėms paslaugoms, atskirose savivaldybėse svyruoja nuo 0,1 proc. iki 6 proc.

11 Lentelė

Atskirų savivaldybių socialinių paslaugų vidutinė kaina

Savivaldybė	1 žmogaus išlaikymo per mėnesį globos namuose vid. kaina		1 žmogui namuose teikiamų paslaugų vid. mėnesinė kaina	
	2002 m (Lt)	2003 m (Lt)	2002 m (Lt)	2003 m (Lt)
Varenos raj.	864	900	312	304
Kupiškio raj.	1128	1088	212	215
Elektrėnų	861	784	188	162
Skuodo raj.	540	540	150	150
Kėdainių raj.	622	651	130	142
Alytaus raj.	1076	1112	125	142
Vilniaus raj.	640	605	111	128
Biržų raj.	885	934	182	120
Širvintų raj.	553	552	115	115
Lazdijų raj.	634	653	108	108

11 Lentelės tęsinys

Švenčionių raj.	870	714	105	105
Pasvalio raj.	780	950	123	100
Jonavos raj.	484	480	100	100
Kalvarijos	870	828	106	98
Plungės raj.	480	480	94	93
Joniškio raj.	666	733	100	90
Jurbarko raj.	700	720	80	88
Raseinių raj.	997	1051	87	87
Rokiškio raj.	500	500	100	86
Rietavo	671	488	83	83
Panevėžio raj.	900	900	82	82
Radviliškio raj.	500	500	80	80
Zarasų raj.	641	677	70	70
Pakruojo raj.	916	898	60	60

Šaltinis : VAREIKYTĖ, *Audronė*; KAZILIŪNAS, *Adolfas*; GUOGIS, *Arvydas*; GUDELIS, *Dangis*; MICKUS, *Jonas* (2004) *Socialinių paslaugų tobulinimas Lietuvos savivaldybėse*. Vilnius: Mykolo Riomerio universiteto leidybos centras. p.176 ISBN 9955-19-029-9

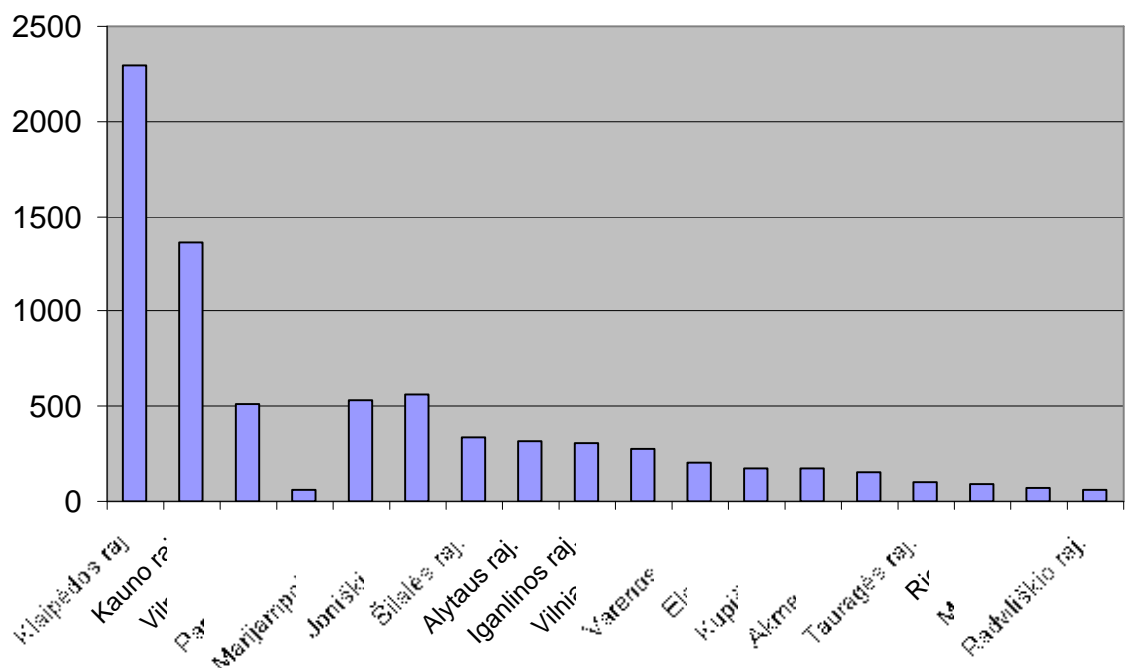
Savivaldybėse vieno žmogaus išlaikymo per mėnesį globos namuose kaina svyruoja tarp 480 ir 1112 litų, o žmogui namuose teikiamų paslaugų kaina – tarp 60 ir 304 litų. Pigiausiai 1 žmogaus išlaikymo per mėnesį globos namuose atsieina Jonavos ir Rokiškio rajonuose. Tačiau šiuose rajonuose . 1 žmogui namuose teikiamų paslaugų vid. mėnesinė kaina nėra pati žemiausia. Čia mažiausiai lėšų išleidžiama Pakruojo, Zarasų, Radviliškio rajonuose. Daugiausia lėšų išlaikyti žmogų globos namuose atsieina Kupiškio ir Alytaus rajonuose. 2003m. atitinkamai siekė 1088Lt ir 1112Lt. Kupiškio rajone taip pat ganėtinai aukšta namuose teikiamų paslaugų kaina. Kartu su Varėnos rajonu, šis rajonas užima pirmaujančias pozicijas. Nors lentelėje pateikti dviejų metų duomenys, tačiau sunku daryti išvadas apie socialinių paslaugų kainų mažėjimą ar didėjimą. Suteikiamų paslaugų kaina priklauso nuo to, kaip savivaldybė sugeba paskirstyti lėšas, kokios yra administracinės lėšas. Taip pat turi įtakos šiam finansavimui ir bendradarbiavimas su nevyriausybinėmis organizacijomis. Viena aktyviausių nevyriausybinių organizacijų yra Bažnyčia. Daugelyje rajonų veikia parapijiniai globos namai. Tačiau vistiek pagrindine ašimi išlieka savivaldybė, be kurios finansavimo nevyriausybinių organizacijos negalėtų teikti socialinių paslaugų. Nevyriausybinių organizacija, prieš pradėdama teikti paslaugas, sudaro su tartį su savivaldybe ir taip gauna finansinę paramą iš savivaldybės biudžeto. O taip pat

papildomai naudojami savanorišku darbu ir per paramą gautomis lėšomis. Galimi fondų finansavimo šaltiniai: užsienyje registruotų fondų ir ne pelno organizacijų parama, verslo bendrovių ir įmonių parama, savanoriškos asmenų aukos ir parama, valstybės/savivaldybių tikslinis finansavimas, vyskupijų kurijos, Lietuvoje registruotų fondų ir ne pelno organizacijų parama. Galimas ir nario mokestis ar ūkinė-komercinė veikla (parduodamos paslaugos, prekės ir pan.).

Šiuo metu Lietuvoje veikia 68 nevyriausybinės organizacijos. Tai įvairūs dienos centrai, bažnytinės organizacijos, vardiniai fondai ir pan.

Pagal naują socialinės apsaugos ir darbo ministrės nutarimą, socialinių paslaugų, o konkrečiau paslaugų namuose, nebegalės teikti asmenys iš darbo biržos. O tai taip pat padidins savivaldybių išlaidas socialinėms paslaugoms. Rajono darbo birža mokėdavo tiems žmonėms, kurie būdavo paskirti iš darbo biržos pagal Darbo biržos viešųjų darbų programas prižiūrėti socialiai remtinus žmones namuose. Dabar visa našta perkelta ant socialinių darbuotojų iš savivaldybės, kuriems automatiškai padidėja darbo krūvis. Taigi, savivaldybės turės arba steigti naujus etatus, arba turės būti padidintas jau dirbančių darbo užmokestis.

Kaip minėjau, socialinių paslaugų kainai įtaką daro ir administracinės išlaidos.

Šaltinis: sudaryta autorės.

21 pav. Administracinės išlaidos atskirose rajonų ar miestų socialinės paramos tarnybose (tūkst.)

Administracinės išlaidos kai kuriuose rajonuose pasiskirsčiusios netolygiai gaunančių socialinę paramą žmonių skaičiui. Pats didžiausios didžiausios išlaidos yra Klaipėdos rajone. Nuo šio rajono šiek tiek atsilieka Kauno rajonas. O tuo tarpu didžiausias pagal plotą Vilniaus rajonas kartu su Vilniaus miestu administracinių išlaidų patiria dar mažiau. Svarbu išsiaiškinti tokio reiškinio priežastis. Reikalinga peržiūrėti ar optimalus darbuotojų skaičius, gal patiriamos išlaidos, kurių galima išvengti ar sumažinti, pavyzdžiui, išlaidos kurui, kanceliarinės prekės. Ieškoti galimų rėmėjų iš paramos fondų Lietuvoje ar už jos ribų.

Prie socialinės paramos priskirtina ir pagalba grįžtantiems į Lietuvą. Viena tokių pagalbų yra lėšos, skirtos būstui įgyti.

12 Lentelė

Grįžtančių asmenų butams įgyti skirta lėšų 1992 – 2004m.

Metai	Užregistruota norinčių grįžti į Lietuvą šeimų	Skirta lėšų	Skirta butų	Pastabos
1992	250	34,15 mln. rublių	95	
1993	750	310 mln. talonų	101	
1994	850	3,1 mln. Lt	110	
1995	833	3,1 mln. Lt	112	
1996	717	8,6 mln. Lt	246	Pastatytas laikino apgyvendinimo punktas
1997	656	8,12 mln. Lt 4 mln. Lt	22479	Valstybės biudžeto lėšos; Pastatyti globos namai „Tremtinių namai“ Europos Tarybos vystymo banko paskola
1998	654	11,11 mln. Lt 9,95 mln. Lt	113148	Valstybės biudžeto lėšos; Europos Tarybos vystymo banko paskola
1999	710	2,63 mln. Lt	88	Privatizavimo fondo lėšos
2000	836	0,8 mln. Lt	25	Privatizavimo fondo lėšos
2001	954	3,39 mln. Lt	78	Valstybės biudžeto lėšos; Europos Tarybos vystymo banko paskola
2002	856	3,85 mln. Lt	78	Valstybės biudžeto lėšos; Europos Tarybos vystymo banko paskola
2003	776	8,59 mln. Lt	55	Valstybės biudžeto lėšos; Europos Tarybos vystymo banko paskola
2004	746	0,94 mln. Lt	20	Valstybės biudžeto lėšos
	Iš viso	73,35 mln. Lt	1572	

Per 1992-2004m. grįžtančių asmenų butams įgyti skirta ir panaudota iš viso 73,35 mln. Litu. Lėšos šiai paramai kaip pateikta 12 lentelėje, gaunamos iš kelių šaltinių: iš valstybės biudžeto ir Europos Tarybos vystymo banko kaip paskola. Atitinkamai šios sumos 1992 – 2004m. siekė 46,03 mln. Lt ir 27,32 mln. Lt Už šias lėšas butais aprūpintos 1572 šeimos. Pastaruoju metu sumažėjo norinčiųjų grįžti skaičius, nes vieni sukūrė šeimas, mirė ar rado gerai apmokamą darbą. Tačiau negalima

sakyti, kad ir skiriamų lėšų dydis sumažėjo, nes nebejauciamas toks poreikis kaip tarkim 1998.m., kai įgyti butui buvo skirta virš 20 mln. Lt.

2.4.Specialios socialinės išmokos

Kaip minėjau, šios rūšies socialinė parama skiriama visai dėl kitų priežasčių, nei anksčiau aptartos socialinės apsaugos dalys. Šios pensijos mokamos iš valstybės biudžeto lėšų ir nepriklauso nuo teisės gauti socialinio draudimo pensiją. Tai kompensacinės išmokos, mokamos už nuopelnus ar patirtą skriaudą. Remiantis statistiniais duomenimis, daugiausia gaunančių specialiąsias socialines išmokas yra nukentėję asmenys. Sodros tinklapyje galima rasti ilgą sąrašą asmenų, kurie turi teisę gauti būtent nukentėjusių asmenų pensiją²⁰

- tapo invalidais dėl 1991 metų sausio 11 – 13 dienomis vykdytos agresijos ir po to buvusių įvykių, o taip pat Lietuvos Respublikos nepriklausomybės gynėjai, sužaloti 1991 metų sausio 11-13 dienomis ir po to vykdytos SSRS agresijos, bet dėl to netapę invalidais, pateikę savivaldybės institucijos išduotą pažymėjimą, patvirtinantį nurodytą teisinį statusą, bei Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros išduotą pažymą, patvirtinančią sužalojimo, padaryto ginant Lietuvos Respublikos laisvę 1991 metais, faktą;
- politiniai kaliniai, tremtiniai ir buvę beglobiai vaikai, pateikę Lietuvos Respublikos teisėsaugos institucijų išduotus dokumentus (reabilitacijos pažymas), patvirtinančius politinių kalinių ir tremtinių teisių atkūrimą, arba Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro išduotus nuo okupacijų nukentėjusio asmens – politinio kalinio, tremtinio ar buvusio beglobio vaiko teisinio statuso pažymėjimus;
- pasipriešinimo 1940-1990 metų okupacijoms (rezistencijos) dalyviai – laisvės kovų dalyviai, kuriems įstatymų nustatyta tvarka yra pripažintas šis statusas;
- Antrojo pasaulinio karo metais buvo išvežti priverstiniais darbams (taip pat ten gimę ar kartu su jais buvę nepilnamečiai šeimos nariai) arba buvo getuose, koncentracijos ar kitokio tipo prievartinėse stovyklose;
- Antrojo pasaulinio karo metais tarnavo antihitlerinės koalicijos valstybių veikiančiose armijose, partizanų būriuose ar junginiuose;
- dalyvavo likviduojant Černobylio atominės elektrinės avarijos padarinius;

²⁰ Nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos [interaktyvus]. [žiūrėta 2006 lakričio 7d]. Prieiga per internetą: http://www.sodra.lt/lt.php/sodros_vykdomos_ismokos/pensijos/nukentejusiųjų_asmenu_valstybinės_pensijos/167

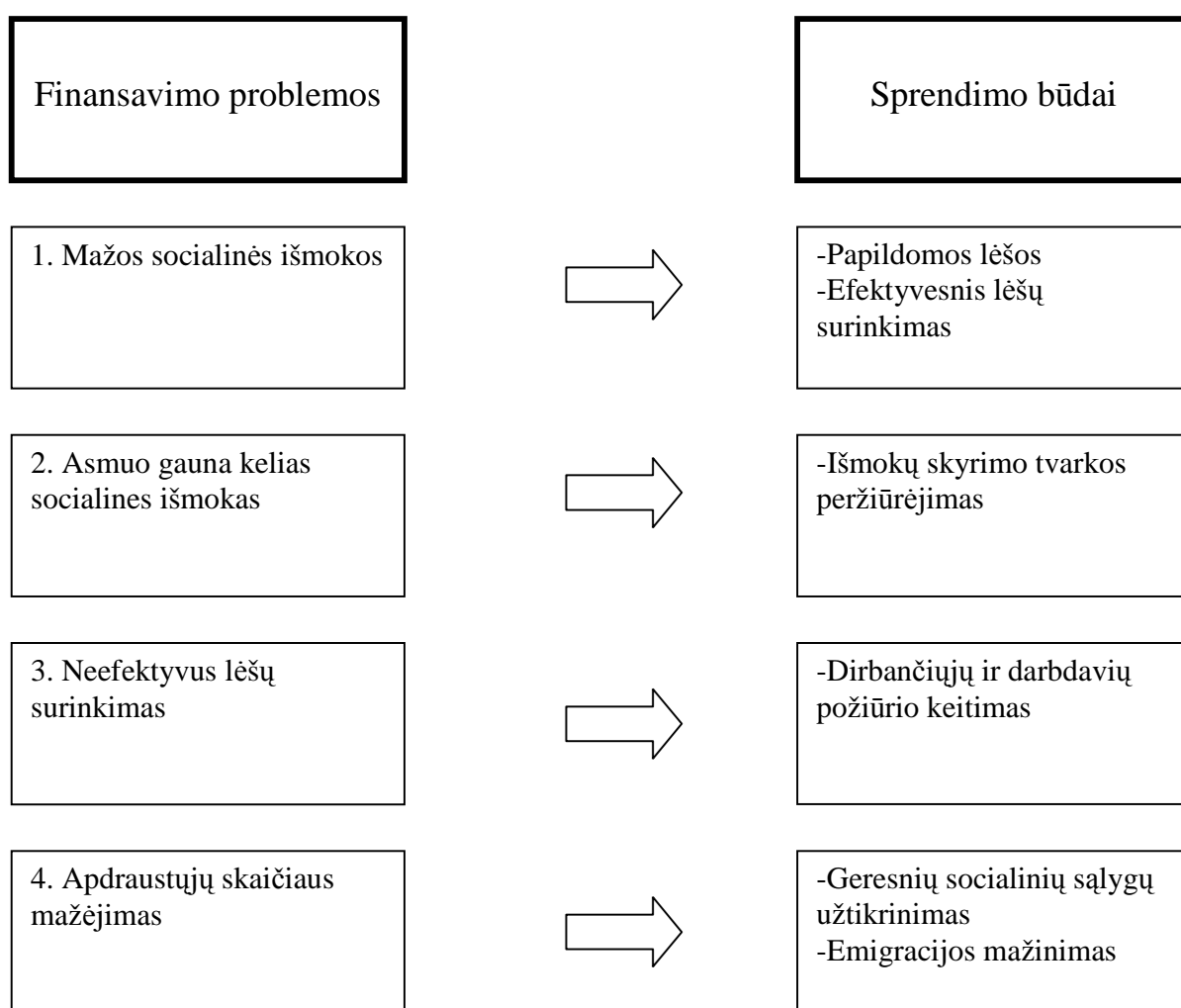
- tapo invalidais būtiniosios karinės tarnybos ar karinių mokymų sovietinėje armijoje (1945 07 22 – 1991 12 31) metu arba vėliau buvo pripažinti invalidais dėl ligų, susijusių su karine tarnyba;
- būtiniosios karinės tarnybos ar karinių mokymų sovietinėje armijoje metu atliko tarnybą Afganistane;
- asmenys, pagal Sovietų Sąjungos ir nacistinės Vokietijos 1941 metų sausio 10 d. susitarimą dėl gyventojų mainų atkelti į Lietuvą, pateikę Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro perkeltą pažymėjimą (nuo 2005 m. liepos 1 d.)

Artistų pensijos sudaro 1.5 bazinių pensijų. Tai sudarytų 575 lt, bet keičiantis bazinei pensijai keisis ir artistams mokamos pensijos. Jiems taip pat yra nustatomas kitas laikas išėjimui į pensiją, pvz.: baleto artistų ir šokėjų pensinis amžius nustatomas 40 metų.

Prie specialių socialinių išmokų galima priskirti ir išmokas daugiavaikėms motinoms skiriamą valstybinę pensiją. 2005 metais motinoms, pagimdžiusioms, išauginusioms ir gerai išauklėjusioms 7 ir daugiau vaikų pradėtos mokėti antrojo laipsnio valstybinės pensijos, jos paskirtos 4088 motinoms.

3. LIETUVOS SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMOS FINANSAVIMO GERINIMO KRYPTYS

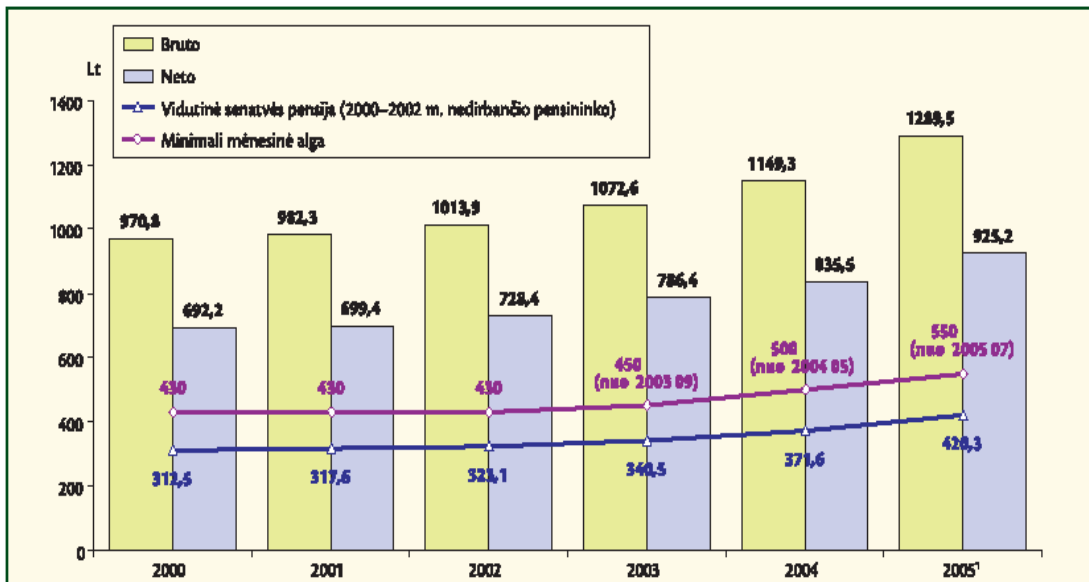
Lietuvos socialinės apsaugos sistemoje ir finansavime egzistuoja kelios problemos, susijusios tiek su pačiu finansavimu, lėšų surinkimu, tiek su įmokų dydžiu, kuris ne visiems šalies gyventojams, susidūrusiems su socialine krize, yra pakankamas. Lietuvoje šiuo metu skurdo lygis siekia 21 proc. Tai yra pakankamai aukštas rodiklis. Šalia šio rodiklio eina ir toks reiškinys kaip socialinė atskirtis. Visos socialinės apsaugos priemonės turėtų būti nukreiptos į atskirties ir skurdo mažinimą

Šaltinis: sudaryta autorės

22 pav. Socialinės apsaugos finansavimo problemos ir jų galimi sprendimai Lietuvos sąlygomis

Pirmiausia Lietuvoje apsilankę Tarptautinio valiutos fondo atstovai padarė išvadas, kad mūsų šalyje egzistuoja dideli ekonominiai ir socialiniai kontrastai. 2000 – 2005 m. įvairios socialinė išmokos Lietuvoje buvo daug žemesnės palyginus su kaimyninėmis šalimis Estija ar Lenkija. Kaip pavyzdį galima pateikti senatvės pensijos palyginimą su vidutiniu mėnesiniu atlyginimu.

Šaltinis: *Darbas, šeima, socialinė apsauga* [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 sausio 27d]. Prieiga per internetą: http://www.lrv.lt/Knyga/Soc_apsauga.pdf

23 pav. Šalies ūkio darbuotojų vidutinis mėnesinis darbo užmokestis, vidutinė senatvės pensija ir minimali mėnesinė alga 2000–2005 m. (Litais)

Iš 23 paveikslo galima daryti išvadą, kad senatvės pensija tesiekė apie 40 proc. vidutinės mėnesinės neto algos. Kai tuo tarpu Lenkijoje socialinio draudimo pensijoms skiriama 12 proc. BVP ir pensijos sudaro 70 proc. algos. Tai būtų viena iš socialinio finansavimo problemų.

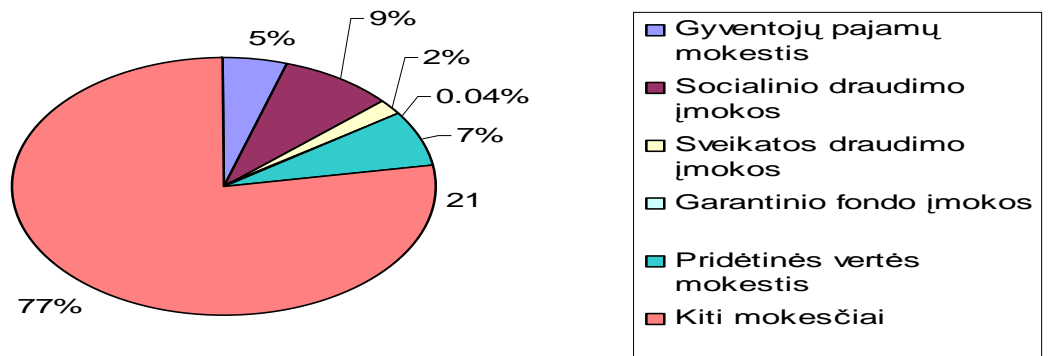
Jau anksčiau 3 lentelėje pateikti duomenys rodo, kad Lietuva socialinei apsaugai skiriamos išlaidos yra bene žemiausios ES. Neigiamiems reiškiniams sumažinti reikalinga daug lėšų ir pakankamo dydžio išmokų. Ar jos tikrai efektyvios? Nuo 2007m. sausio 1d. padidėjęs minimalus pragyvenimo lygis dabar siekia 130Lt. Daugelis išmokų remiasi šiuo skaičiumi. Tačiau vargu ar įmanoma pragyventi už tokias minimalias lėšas kaip 130 Lt. Tokia padėtis yra įtakojama tokio veiksnio kaip finansinių išteklių trūkumas. Socialinei apsaugai skirtos pajamos yra nepakankamos dėl mažų mokesčių bei mokesčių vengimo. Iš 25 ES valstybių Lietuvoje mokesčių našta yra pati mažiausia (28,4 proc.). Lietuvoje gyventojų pajamų mokesčio ir pelno mokesčio tarifai yra vieni mažiausių iš ES šalių.

Pirmosios problemos sprendimas siejasi su mokamų socialinių išmokų dydžio didinimu. O tam reikalinga skirti daugiau lėšų. Savaime aišku, turi būti ir surenkama daugiau pajamų. Vienas galimas sprendimo būdas tokių atveju būtų progresyviniai mokesčiai, t.y. tokie mokesčiai, kurių tarifas didėja,

didėjant žmogaus gaunamoms pajamos. Kai dirbančiojo pajamos viršija nustatytą ribą, kiekvienas papildomas uždirbtas litas apmokestinamas didesniu mokesčio tarifu. Progresyvinius mokesčius moka daugelio išsivysčiusių pasaulio šalių gyventojai. Juos taiko Prancūzija, Švedija, JAV ir kt. Tačiau atsiranda prieštaravimų šiam siūlymui. Pavyzdžiui, Laisvosios rinkos instituto ekonomistai teigia, kad toks mokestis nėra pati geriausia išeitis surinkti daugiau pajamų, nes turtingieji sugeba išvengti didesnių pajamų mokesčių tarifų, tam rasdami įvairiausių būdų. Be o, pamirštama lygybė prieš įstatymus. Jie, pasisakydami prieš progresyvinius mokesčius, teikia, kad proporciniai mokesčiai, kurie šiuo metu egzistuoja Lietuvoje, padeda surinkti daugiau pajamų. Jei žmogus uždirba 5000 lt, tai jis sumoka 1350lt Sodrai. O 1000 lt uždirbantis žmogus tesumoka 270lt. tai jau gaunasi savotiškas daugiau uždirbančių apmokestinimas. Tačiau progresyvinį mokestį galima laikyti kaip vieną finansavimo problemų sprendimo būdų. Ypač tai aktualu, nes pajamų mokestį vėl planuojama mažinti. Šį kartą iki 24 proc. Tokiu atveju, šalis neteks dalies mokestinių pajamų. Tikimasi, kad prarastos pajamos bus susigrąžintos kitais būdais, nes tada gyventojai galės daugiau leisti lėšų vartojimui. Tačiau egzistuoja nuomonė, kad gyventojų pajamų mokesčio mažinimas visiems – socialinės atskirties didinimas. Lietuvoje kaip minėjau egzistuoja dideli socialiniai kontrastai. Ši socialinė atskirtis kyla dėl skirtingų pajamų. Tie, kurie gauna gana mažas pajamas negali laisvai rinkti socialinėje ekonominėje sferoje. Yra ribojamos jų pasirinkimo galimybės mokslo. Atlikti skaičiavimai rodo, kad asmenys, uždirbantys minimalų atlyginimą, šiuo metu siekiantį 600 litų, sumažėjus mokesčiams gauna tik 18,60 litų didesnes pajamas. Tuo tarpu, gaunantiems 4 000 litų, pajamos padidėjo 222,6 litų.

Turintiems aukštesnes pajamas gauti didesnes pajamas padeda gauti savarankiška pensijų kaupimo sistema. Tokiu atveju sumažėja persikirstymo įtaka jų pajamoms. Tokių asmenų pensija yra tokia, kokią jie sukaupia privačiuose fonduose. Tuo tarpu, mažas pajamas gaunantys asmenys turėtų likti Sodroje, nes jiems priešingai, labai naudingas persikirstymas. Be to, jie turėtų gerai paskaičiuoti, mažos įmokos į Sodros biudžetą garantuoja pakankamai neaukštas išmokas. Tačiau kaupiant lėšas privačiuose fonduose, jie turi mokėti dar ir administravimo mokesčius. Pastarieji mokesčiai gali siekti iki dešimtadalio mėnesinių įmokų bei 1 proc. nuo per metus sukaupto turto.

Kaip minėjau ateityje numatoma perspektyva, kad bus mažinamas gyventojų pajamų mokestis. Tai ir jos dalis valstybės pajamose mažės. Kaip viena iš atsvarų mažėjančiam pajamų mokesčiui galėtų būti pelno mokesčių koregavimas. Šiuo metu jo dalis pajamose yra gana maža apie 2,1 proc. Šis mokestis yra vienas mažiausių Europoje. Be to, 2002m jis buvo sumažintas nuo 24 proc. iki 15 proc. O įplaukos iš mokesčio valstybės biudžete padidėjo tik pastaraisiais metais.

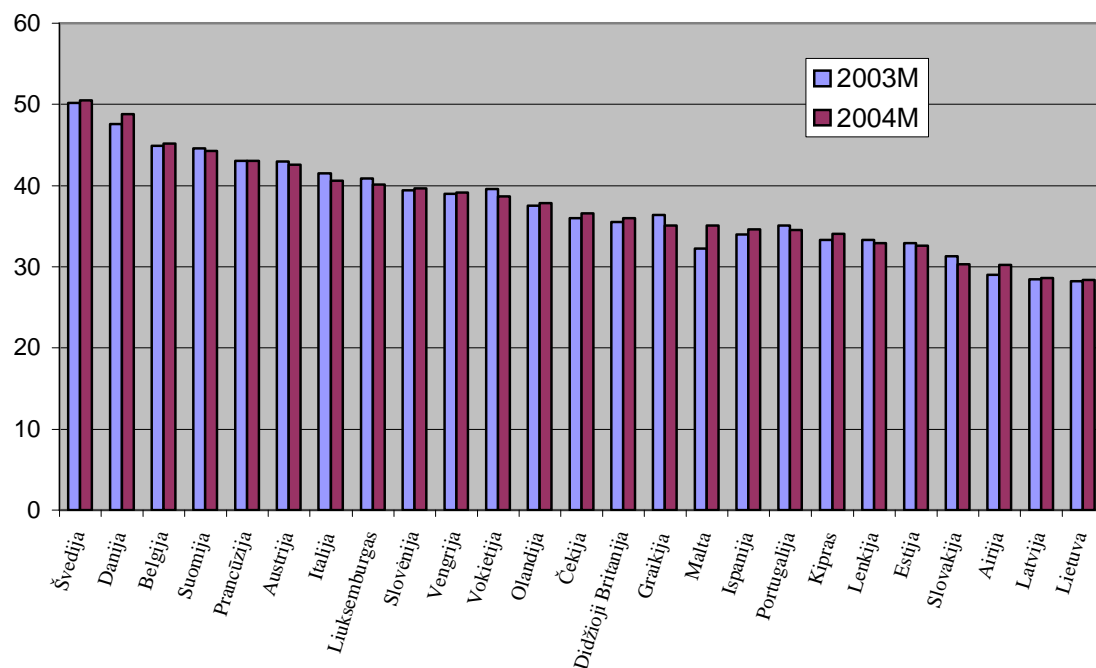

Šaltinis: sudaryta autorės

24 pav. Sumokėtų mokesčių ir kitų įmokų dalis valstybės pajamose iš mokesčių (proc.)

24 paveiksle pateikta sumokėtų mokesčių dalis valstybės pajamose, gaunamose iš mokesčių. Didžiausią dalį sudaro mokesčiai, susiję su socialine sfera. Daugiausia mokesčių gaunama iš socialinio draudimo įmokų. Jis sudaro 9 proc. visų mokestinių pajamų. Taip pat daug pajamų gaunama ir iš pridėtinės vertės mokesčio. Kalbant apie socialinius mokesčius antroje vietoje yra gyventojų pajamų mokestis. Jis sudaro 5 proc. visų mokestinių pajamų. Į kitus mokesčius įeina apie 15 įvairiausių mokesčių, pvz.: akcizai, mokestis už aplinkos taršą ir pan. 2005 m. Lietuvoje mokesčiu našta sudarė 28,74 proc. ir buvo 0,32 proc. didesnė nei prieš metus, kai siekė apie 28 proc. Bet vistiek Lietuva su savo mokesčių našta užima žemiausią vietą. Lyginant su 2004m, kai siekė 28,42% šis rodiklis išaugo. Mokesčiu naštos padidėjimą 2005 m. ir 2004 m. lėmė didesnes nei prieš metus nacionalinio biudžeto pajamos iš mokesčių, augantys Sodros ir Privalomojo sveikatos draudimo fondai, o taip pat lėčiau nei mokesčiai didėjęs bendrasis nacionalinis produktas. Lietuva yra viena pirmaujančių pagal mokestinę našta darbo užmokesčiui. Tačiau mokesčių surenkama vos 30 proc. BVP, kai tuo tarpu kitos Europos šalys surenka apie 50 proc. šalies BVP. 2005 m. Lietuvoje mokesčiu našta sudarė 28,74 proc. ir buvo 0,32 proc. didesnė nei prieš metus, kai siekė apie 28 proc. Bet vistiek Lietuva su savo mokesčių našta užima žemiausią vietą. Lyginant su 2004m, kai siekė 28,42% šis rodiklis išaugo. Mokesčiu naštos padidėjimą 2005 m. ir 2004 m. lėmė didesnes nei prieš metus nacionalinio biudžeto pajamos iš mokesčių, augantys Sodros ir Privalomojo sveikatos draudimo fondai, o taip pat lėčiau nei mokesčiai didėjęs bendrasis nacionalinis produktas. Lietuva yra viena pirmaujančių pagal mokestinę našta darbo užmokesčiui. Tačiau mokesčių surenkama vos 30 proc. BVP, kai tuo tarpu kitos Europos šalys surenka apie 50 proc. šalies BVP. Netiesioginiai mokesčiai (PVM) yra artimi Europos vidurkiui.

proc.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal *Ekonominių sektorių mokesčių naštos analizę*
http://www.lrv.lt/ekonom_analiz/Apzvalgos/BVP%20ir%20mokesciu%20nasta.pdf

25 pav. Mokesčių našta Europos Sąjungos šalyse

2005 m. Lietuvoje mokesčių našta sudarė 28,74 proc. ir buvo 0,32 proc. didesnė nei prieš metus, kai siekė apie 28 proc. Bet vistiek Lietuva su savo mokesčių našta užima žemiausią vietą. Lyginant su 2004m, kai siekė 28,42% šis rodiklis išaugo. Mokesčių naštos padidėjimą 2005 m. ir 2004 m. lėmė didesnes nei prieš metus nacionalinio biudžeto pajamos iš mokesčių, augantys Sodros ir Privalomojo sveikatos draudimo fondai, o taip pat lėčiau nei mokesčiai didėjęs bendrasis nacionalinis produktas. Lietuva yra viena pirmaujančių pagal mokesčių našumą darbo užmokesčiui. Tačiau mokesčių surenkama vos 30 proc. BVP, kai tuo tarpu kitos Europos šalys surenka apie 50 proc. šalies BVP. Netiesioginiai mokesčiai (PVM) yra artimi Europos vidurkiui. Galima daryti išvadą, kad darbo užmokestis apmokestintas vienu didžiausiu pajamų tarifu, o pajamos iš šių įmokų yra menkesnės. Kadangi darbo užmokestis apmokestinamas dideliu tarifu, susidaro didelis pleištas tarp bruto ir neto atlyginimo. Viena didžiausių problemų yra apsispręsti ar dirbti legaliai ir mokėti didelius mokesčius, arba dirbti nelegaliai ir gauti be socialinių garantijų didesnes pajamas.

Papildomų pajamų Sodra gali gauti panaudojusi rezervines lėšas. Socialinio draudimo fondo rezerve esančias lėšas įmanoma skolinti kitiems ūkio subjektams ir taip uždirbant iš palūkanų.

Lietuva gali pasinaudoti Europos Bendrijos Socialinio fondo lėšomis. Šis fondas finansuoja tokias sritis kaip socialinės atskirties mažinimą, aktyvia darbo rinkos plėtrą ir kt. Paramą iš Socialinio fondo, gali gauti valstybės ar savivaldybių institucijos, įmonės, darbuotojų ir darbdavių organizacijos, asociacijos, žemės ūkio veiklos subjektai, nevyriausybinės organizacijos. Visi mano paminėti juridiniai asmenys turi pateikti paraišką paramai gauti.. Komisija tiesiogiai neskiria lėšų projektams. Narės yra atsakingos už savo prioritetų finansavimui nustatymą ir už individualių projektų atrinkimą. Programas kartu su Europos Komisija planuoja valstybės narės. Po to jos įgyvendinamos per įvairias paslaugas tiekiančias organizacijas (valstybines ir privačias). Tarp šių organizacijų yra centrinės, regiono ir vietos valdžios įstaigos, švietimo ir mokymo įstaigos, savanoriškos organizacijos ir socialiniai partneriai, t.y. profsąjungos ir darbo tarybos, pramonininkų ir profesiniai susivienijimai bei individualios kompanijos.

Skurdui ir atskirčiai mažinti taip pat gali būti pasitelkiamos įvairios programos. 2007-2008 m. šiam tikslui bus skirta apie 3,8 mlrd. Lt. Didelis dėmesys bus skiriamas ilgalaikių bedarbių mokymui, numatoma taikyti įdarbinimo subsidijavimą vyresniems nei 50 metų žmonėms. Labiausiai nepasiturinčios šeimos bus remiamos maisto produktais.

Kaip problemą galima išskirti ir tokį reiškinį, kai pasitaiko atveju, kada žmogus patenka į kelias išmokų gavėjų grupes, pavyzdžiui, gauna senatvės pensiją, našlio pensiją, valstybinę pensiją ir pan. 2004m. tokių asmenų buvo 47 proc. nuo viso pensininkų skaičiaus, t.y. apie 497610, o 2006m. pradžioje šis skaičius pasiekė 48 proc. nuo bendro pensininkų skaičiaus, t.y. 512100 asmenų. 10 lentelėje pateiktas pensininkų, gaunančių 2 ir daugiau pensijų, skaičius 2006m. pradžiai. Pensininkai – tai asmenys, gaunantys socialines išmokas. Pavyzdžiui, asmenų, gavusių našlių pensiją, iš viso metų pradžioje buvo 123705 asmenys. Tačiau iš jų senatvės pensiją gavo 91674 asmenys, o invalidumo pensiją – 19715 asmenys, arba 11,91 proc. Visų gaunančių našlių pensiją. Taip pat tarp gavusių našlių pensijas buvo asmenų, gavusių ir specialiąsias socialines išmokas: valstybinę mokslininkų ir valstybinę nukentėjusių asmenų, atitinkamai 202 asmenys ir 22906 asmenys.

Pensininkų, gaunančių 2 ir daugiau pensijų, skaičiaus analizė

Pagrindinė pensija	Pensininkų skaičius	Iš jų: gaunantys dar ir kitos rūšies pensiją														
		Senatvės	% nuo pensininkų skaičiaus 3/2	Invalidumo	% nuo pensininkų skaičiaus 5/2	Našlių ir našlaičių	% nuo pensininkų skaičiaus 7/2	Vaišybinė mokesininkų	% nuo pensininkų skaičiaus 9/2	Vaišybinė nukentėjusių asmenų	% nuo pensininkų skaičiaus 11/2	Našlių, už asmenis mirusių iki 1995-01-01	% nuo pensininkų skaičiaus 13/2	Iš viso	% nuo pensininkų skaičiaus 15/2	% nuo bendro pensininkų skaičiaus 15/2 (8 eilutė)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
1. SENATVĖS	592 726					91 676	15,47	2 370	0,40	79 338	13,39	66 957	11,30	240 341	40,55	22,53
2. NETEKTO DARBINĖS (INVALIDUMO)	210 662					20 054	9,52	127	0,06	13 956	6,62	7 525	3,57	41 662	19,78	3,91
3. NAŠLIŲ IR NAŠLAIČIŲ	165 477	91 674	55,40	19 715	11,91		0,0	204	0,12	24 255	14,66		0,00	135 848	82,09	12,73
3.1. našliai	123 705	91 187	73,71	14 350	11,60		0,0	202	0,16	22 906	18,52		0,00	128 645	103,99	12,06
3.2. našlaičiai	41 772	487	1,17	5 365	12,84			2	0,00	1 349	3,23		0,00	7 203	17,24	0,68
4. IŠTARNAUTO LAIKO	1 091		0,0		0,00	36	3,30		0,0	12	1,10	2	0,18	50	4,58	0,00
5. NAŠLIŲ UŽ MIRUSĮ IKI 1995-01-01	73 425	66 957	91,19	7 381	10,05			91	0,12	16 858	22,96		0,0	91 287	124,33	8,56
6. MAITINTOJO NETEKIMO	16 258		0,00		0,00				0,00		0,00		0,00	0	0,00	0,00
7. IŠANKSTINĖS SENATVĖS	7 236		0,00		0,00				0,00		0,00		0,00	0	0,00	0,00
8. IŠ VISO	1 066 875	158 631	14,87	27 096	2,54	111 766	10,48	2 792	0,26	134 419	12,60	74 484	6,98	509 188	47,73	47,73

Šaltinis: *Statistiniai duomenys 2005* [interaktyvus][Žiūrėta 2007m balandžio 16d]. Prieiga per internetą: http://www.sodra.lt/lt.php/statistiniai_duomenys/statistiniai_duomenys_2005/2002

Iš vienos pusės tai yra labai teigiamas dalykas, kai asmuo gauna kelias išmokas ir taip turi daugiau pajamų pragyvenimui. Tačiau ar tai yra efektyvu. Pačiai socialinės apsaugos sistemai būtų daug naudingiau nusistatyti išmokų “lubas”, kontroliuoti išmokų kiekį ir sumą, kurią gauna asmuo.

Asmenys, patenkantys į gaunančių kelias socialines išmokas, grupę savaime aišku gauna daugiau lėšų pragyvenimui. Galima rasti siūlymų šį reiškinį kontroliuoti, t.y. kaip minėjau anksčiau, nustatyti “lubas”, kurių neturėtų viršyti gaunama socialinių išmokų suma. Tai turėtų būti tam tikras procentas nuo buvusio ankstesnio užmokesčio. Tokiu būdu, būtų galima išlaikyti žmonių lygybę prieš įstatymus, kad visi gautų kažkurią vieną socialinę išmoką. Turėtų būti peržiūrėta išmokų skyrimo tvarka ir nustatyti esminiai rodikliai, pagal kuriuos būtų skiriama kuri nors viena socialinė išmoka. Antrosios problemos sprendimas atsiremia labiau į žmogiškąją pusę. Iš kitos pusės, daugelis gali ir neįžvelgti problemos, todėl tuo labiau šiai situacijai sprendimo nereikia. Kadangi pirmoji mano paminėta problema yra mažos išmokos, tai šiuo atveju netgi būtų galima teigti, kad kelių socialinių išmokų gavimas padeda bent minimalias užtikrinti aukštesnį asmenų, susidūrusių su socialine krize, pragyvenimo lygį.

Kadangi visos išmokos remiasi į Sodros surinktas lėšas ir išmokų mokėjimo galimybes, egzistuoja dar viena problema, susijusi su lėšų surinkimu. Kaip minėjau, ankstesniame skyriuje, ilgą laiką Sodros biudžetas buvo deficitinis. Pajamų buvo surenkama mažiau nei tikėtasi.

Kai pajamų surenkama mažiau nei tikimasi, Sodra priversta kreiptis į bankus, Europos paramos fondus. Minusas tas, kad bankams Sodra turi mokėti palūkanas. Kadangi vieni daugiausia pajamų į fondo biudžetą sumoka draudėjai, tai jie ir turėtų ieškoti būdų kaip atsiskaityti su Sodra, bet ne pats fondas dar patirdamas dėl to nuostolių.

Didelė problema šiuo atveju yra draudėjų skolos Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetui. Nepakankamą lėšų surinkimą sąlygojo ir draudėjų skolos Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetui.

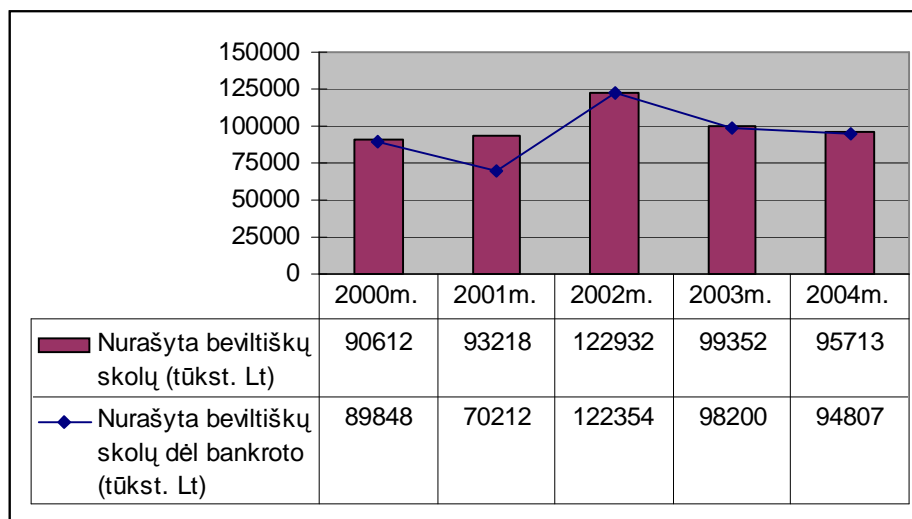
14 Lentelė

Įmokų pradelstais mokėjimo terminais dydis ir sankcijų taikymo rezultatai

Eil. Nr.	Rodiklis	Laikotarpio pabaigoje				
		2000	2001	2002	2003	2004
1.	Bendros įmokos pradelstais terminais, jų tarpe:	632420	646300,1	551686,8	453691,6	363501,0
1.1.	įmokų;	383460	411551,3	354108,6	298067,2	251801,5
1.2.	baudų ir delspinigių.	248960	234748,8	197578,2	155624,4	111699,5
2.	Išieškota draudėjų skola, pagal poveikio tipą:	271594	260837	177633	167700	143597
2.1.	Areštavus ir blokavus sąskaitą (tūkst. Lt)	37773	26319	10726	4100	2144
2.2.	Pateikus mokėjimo nurodymą bankui (tūkst. Lt)	206599	206900	143560	147500	122039
2.3.	Realizavus draudėjų turtą (tūkst. Lt)	17480	14469	13110	6200	7427
2.4.	Iš bankroto procedūrų (tūkst. Lt)	9782	13148	10235	9900	11987
3.	Nurašyta į neatgautinas arba abejotinais atgautinas (per metus)	n.d.	157724,0	92398,8	49442,1	41383,4
4.	Nurašyta beviltiškų skolų (tūkst. Lt):	90612	93218	122932	99352	95713
4.1.	iš jų dėl bankroto (tūkst. Lt)	89848	70212	122354	98200	94807
5.	Priskaičiuota nepriemoka (baudos delspinigiai ir kitos pajamos)	47950	44569,3	30890,5	9850,2	7000,9

Šaltinis: Socialinio draudimo sistemos reformos vertinimas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007m. kovo 29d.] Priega per internetą: <http://www.vkontrolė.lt/dokumentai/leidiniai/n13/4dalis.pdf>

2001 m. jų skolos siekė 646.3 mln.Lt. O per 2002m. Skolos šiek tiek sumažėjo ir siekė 551.6 mln.Lt. Į sąvoką skola įeina socialinio draudimo įmokos, delspinigiai ir baudos. Tačiau žiūrint į 2000-2004m. statistiką matosi, kad palyginus nedidelis skaičius skolų yra išieškoma. Pavyzdžiui, 2004m. išieškota tik 39 proc. nuo bendrų pradelstų įmokų. Prasčiausia situacija buvo 2002m. kai išieškota sąskaitų arešto, realizavus draudėjų turtą ar per bankroto procedūrą 32 proc.

Šaltinis: Socialinio draudimo sistemos reformos vertinimas [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007m. kovo 29d.] Prieiga per internetą: <http://www.vkontrolė.lt/dokumentai/leidiniai/n13/4dalis.pdf>

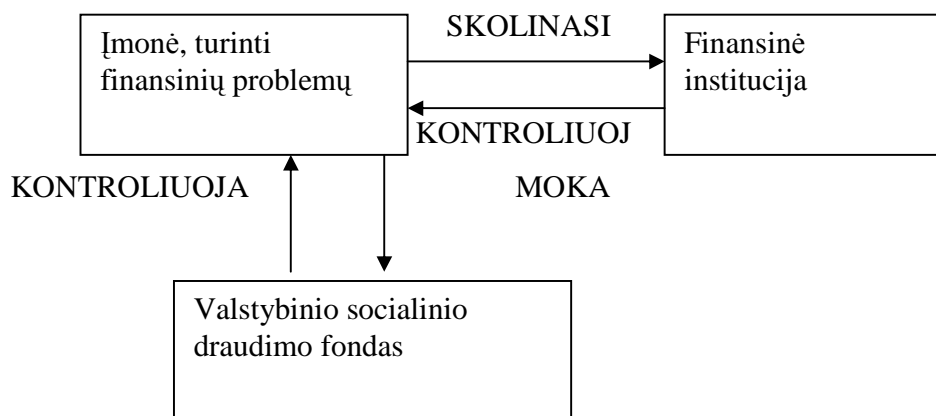
26 pav. Nurašytų beviltiškų skolų dinamika

Daugiau kaip pusę įsiskolinimų sudaro bankrutuojančių įmonių skolos. Vien per 2002m. į beviltiškas skolas buvo nurašyta 122.9 mln.Lt., iš kurių 122.3 mln.Lt dėl bankroto. Tai buvo didžiausia suma 2000 – 2004m. 2004m. į beviltiškas skolas nurašyta jau tik 95.7 mln. Lt.

Nuo 2004m. Sodros funkciją dėl nesumokėtų mokesčių, baudų perėmė Valstybinė mokesčių inspekcija, kuri 2004 metais vidutiniškai priskaičiavo 493 Lt. 2004 m. vieno patikrinimo metu priskaičiuotos sumos padidėjo 74 proc., tačiau patikrinimu skaičius sumažėjo 9 kartus, o jų metu papildomai priskaičiuota apie 4,5 mln. Lt mažiau baudų ir delspinigių. Kai tuo tarpu Sodros teritoriniai skyriai 2003 m. vieno patikrinimo metu vidutiniškai priskaičiuodavo 283 Lt. Taigi, peršasi išvada, kad VMI skolų išieškojimą vykdo efektyviau.

Kitas labai svarbus būdas gauti daugiau mokestinių pajamų socialinei apsaugai vykdyti yra kova su mokesčių vengimu. Čia didžiausia problema yra “atlyginimai vokeliuose”. Tokiu atveju, dirbantysis negauna pilnavertės socialinės garantijos iš darbovietės., biudžetas praranda pajamas. Tačiau pastaruoju metu į viešumą keliama daug atvejų, kai pinigai buvo mokami darbuotojams būtent tokiu būdu ir stengiamasi toliau kovoti su šiuo neigiamu reiškiniu. Būtina taikyti griežtesnius įstatymus bei baudas tam, kad su darbuotojais būtų sudaromos darbo sutartys. Taip pat būtina keisti žmonių mąstymą, kad dabar gaunamos neoficialios pajamos neaprupins sotesne ateitimi. Kuo mažesnės pajamos, tuo mažesnės įmokos į socialinio draudimo biudžetą. Savaiame aišku, tuo mažesnės bus gaunamos senatvės pensijos ir kitos socialinės išmokos.

Bankrutuojančias įmones, kurios yra skolingos Sodrai taip pat būtina kontroliuoti.

Šaltinis: sudaryta autorės

26 Mokesčių surinkimo sistemos suregulavimas

26 paveiksle pavaizduota schema padėtų sureguliuoti mokesčių surinkimą. Įmonės, turinčios finansinių problemų, vadovai galėtų kreiptis į banką dėl skolinimosi. Įmonei, tapus finansinės institucijos skolininke, pastaroji įmonę kontroliuotų t.y. prižiūrėtų, kaip laikomasi skolos grąžinimo grafiko. Pastebėjus pirmuosius požymius, kad įmonė nevykdo įsipareigojimų, įmonė turėtų būti skelbiama nemokia. Tokiu atveju būtų daugiau galimybių patenkinti kreditorių reikalavimus nei įmonei leidus subankrutuoti. Pačiai Sodrai bei Valstybinei mokesčių inspekcijai būtų lengviau išieškoti nesumokėtų mokesčių.

Ir galiausiai, socialinės apsaugos finansavime egzistuoja dar viena problema – mažėja apdraustųjų darbingo amžiaus žmonių. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto rodikliai remiasi ir tokiais rodikliais kaip gimstamumas. Jis mažėja. 2005m. jis siekė 1.27. Kai tuo tarpu 1996m. siekė 1.49, o 2001m. – 1.30. Tačiau pastarųjų metų rodiklis labiau aktualus ilgalaikiai socialinio draudimo perspektyvai. Didės senyvo pensijinio amžiaus žmonių, o sumažės dirbančiųjų ir juos išlaikančių žmonių karta. Pagrindinė šio reiškinio priežastis – jaunų žmonių migracija, kurie išvyksta ieškodami “geresnio gyvenimo”. Lietuvoje kasmet emigruoja po 10 – 20 tūkst. žmonių²¹. Ir taip sumažinamos biudžeto pajamos. Čia išryškėja grįžtamasis ryšys: valstybinis socialinio draudimo fondas neįstengia užtikrinti pakankamai lėšų pragyvenimui jaunoms šeimoms ar netekusiems darbo, patiria nuostolius dėl išvykusiųjų, nes nebegauna pakankamai pajamų, kurias gautų, migruojantys liktų Lietuvoje. Šiuo metu kol kas sumažėjęs gimstamumas neturi labai daug įtakos valstybinio socialinio fondo biudžetui. Daug aktualesnis yra 1980-1990m. gimstamumas, siekęs 1.9-2.1. Kalbant apie gimstamumą, trumpalaikės socialinio draudimo perspektyvos yra optimistinės. Yra kelios priežastys

²¹ BERNOTAS, Dainius; GUOGIS, Arvydas, *Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras. 2006m. P 260. ISBN 9955-19-039-6

kodėl 2000 m., palyginus su 1991 m., sumažėjo daugiau kaip 460 tūkst. apdraustųjų, nors darbingo amžiaus gyventojų tą laikotarpį buvo tiek pat. 1991 m. asmenys, apdrausti soc. draudimu, sudarė 83 proc. Visų darbingo amžiaus žmonių, o 2000 m. – tik 60 proc. Be mažo gimstamumo ir išvykusių uždarbiauti į užsienį didelė dalis gyventojų įsitraukė į neoficialią darbo rinką, t.y. arba nelegaliai emigravo, arba atlyginimai mokami neoficialiai. Valstybė turi kovoti tiek draudėjų, tiek apdraustųjų neigiamą požiūrį į jų mokamų įmokų dydžio socialiniam draudimui. Tokia nuomonė yra paplitusi, kadangi šios įmokos padidina darbo jėgos kainą, mažina dirbančiųjų pajamas. Dėl didelės socialinio draudimo įmokos įmonės pažeidinėja galiojančius įstatymus, nesudarydamos darbo sutarčių ar deklaruodamos ne visus mokamus atlyginimus. Didelė problema yra atlyginimai “vokeliuose”. Kaip minėjau, tai gali būti dėl draudėjų ir apdraustųjų įsitikinimo, kad įmokos yra per didelės. Nesudaromos darbo sutartis, vengiama mokėti mokesčius. Lietuvoje šešėlinei ekonomikai tenka apie 25 proc. BVP ir 20 proc. darbo jėgos. Tuo tarpu Europos Sąjungoje šis rodiklis siekia apie 16 proc.

Na ir ketvirtosios problemos sprendimas, t.y. apdraustųjų skaičiaus didinimas. Šiuo atveju taip pat reikia kovoti su nelegaliu darbu ir vengimu mokėti socialines įmokas. Įstatymais, visuomenė ir patys apdraustieji turi kovoti už tai, kad būtų kaip galima labiau sumažinama šešėlinė darbo rinką, kuo mažiau darbo užmokesčio mokama vokeliuose. Norint sugrąžinti kuo daugiau jaunimo į Lietuvą organizuojamos įvairios mugės, seminarai apie darbą, mokslą ir kitas perspektyvas Lietuvoje. Čia iniciatyvos imasi ne vien tik Vyriausybė, bet ir patys darbdaviai. Pavyzdžiui, paskutinėmis balandžio dienomis buvo organizuojama „Darbų mugė“, kuri vyko Airijoje. Ten išvykę lietuviai galėjo pabendrauti su potencialiais darbdaviais, buvo teikiama informacija apie buto įsigijimo sąlygas.

Nuolat diskutuojama dėl darbo užmokesčio, nuo kurio skaičiuojamos socialinio draudimo įmokos, ribų nustatymo. Pagal galiojančią tvarką darbdaviai Sodrai moka 31 proc. darbuotojo darbo užmokesčio dydžio įmoką, o pats darbuotojas - 3 procentus. Sodrai įmokos mokamos nuo viso darbo užmokesčio, nepriklausomai nuo jo dydžio. Tačiau apskaičiuojant pensiją ir nustatant kitų socialinių išmokų (ligos, motinystės (tėvystės) pašalpos, išmokoms dėl nelaimingų atsitikimų darbe arba profesinių ligų) dydį, draudžiamosios pajamos negali viršyti tam tikros sumos.

Mano nuomone, naujų ribojimų nereikia, juolab kad tokių žmonių, kuriems šios "lubos" galėtų būti pritaikytos, per visą "Sodros" sistemą yra tik 1,2 proc. Kita vertus, priminsiu, kad tai jau buvo padaryta, 1995-aisiais, tačiau tokio sprendimo buvo greitai atsisakyta. Visgi būtina panaikinti nustatytus maksimalius išmokų dydžius. Socialiniu požiūriu tai kur kas teisingiau. Tuomet išmokos būtų perskirstomos proporcingai sumokėtoms įmokoms. Padidėtų pensijos, ligos ir motinystės pašalpos.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Socialinės apsaugos sąvoka yra kildinama iš amerikietiško pavadinimo „Social Security Act“. Socialinė apsauga visame pasaulyje finansuojama iš pačių dalyvių įmokos ir vyriausybės subsidijos. Taip pat iš įplaukų, gaunamų iš palūkanų už tikslingai panaudotą ir pelningai investuotą socialinės apsaugos institucijų kapitalą, socialinės apsaugos išmokų gavėjų įnašų, kitų institucijų kompensacijų, iš žalą atlyginti privalančių asmenų išieškotų lėšų, delspinigių ir išieškojimo išlaidų kompensacijų, kurias moka nemokūs skolininkai.

2. Socialinės apsaugos pagalba siekiama sumažinti žmonių socialinį pažeidžiamumą. Svarbiausia socialinės apsaugos reikšmė yra skurdo mažinimas. Visos priemonės reikalingos tam, kad asmenims, ištikus socialinei krizei, ir toliau būtų garantuotos pajamos. Socialinės apsaugos organizavime pagrindinis vaidmuo atitenka valstybinei socialinei sistemai. Lietuvoje Vyriausybė ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerija leidžia įvairius teisinius aktus ir nutarimus, kuriais koordinuojama socialinė apsauga.

3. Europos Sąjungoje darbdavio įmokų vidurkis siekia 38.9 proc. , apdraustojo socialinės įmokos sudaro vidutiniškai siekia 21.4 proc. efektyviausiai socialinė apsauga yra vykdoma Šiaurės Europos šalyse, t.y. Danijoje, Švedija bei Olandijoje. 2003m. visoje Europos Sąjungoje socialinėm išlaidom buvo skirta 28 proc. Didžiausią dalį visų 25 Europos Sąjungos šalių socialinės apsaugos išlaidose sudaro pensijos. Joms skiriama 41 proc. visų išlaidų.

4. Lietuvoje socialinė apsauga skiriama į tris stambesnes dalis, t.y. socialinį draudimą, socialinę apsaugą bei specialias socialines išmokas. Didžiausią dalį socialinio draudimo išmokų sudaro pensijos. 2005m. pensijoms išmokėta 72 proc. visų išmokų iš Sodros biudžeto. Didžiausią dalį Sodros biudžeto pajamų sudaro draudėjų ir apdraustųjų valstybinio socialinio draudimo įmokos. 2005m. jos sudarė 81 proc. visų pajamų. Vis daugiau dirbančių nusprendžia kaupti papildomą pensijos dalį privačiuose fonduose. Tai reiškia, kad vis daugiau lėšų netenka Sodra, kuri per 2006m į privačius fondus pervedė 332.4 mln. Lt, kai tuo tarpu 2005m – 193 mln. Lt Kiekvienais metais Socialinės apsaugos ir darbo ministerija rengia programas. Lėšos programoms skiriamos kaip asignavimai iš šalies biudžeto. socialinė parama turi tiek piniginę formą, tiek paramą paslaugomis. Piniginė socialinė parama dažniausiai teikiama pašalpomis. Daugiausia pašalpų mokama iš savivaldybių biudžeto lėšų ir administruojama savivaldybių socialinės paramos skyriuose. Specialiosios socialinės išmokos mokamos iš valstybės biudžeto lėšų ir nepriklauso nuo teisės gauti socialinio draudimo pensiją. Tai kompensacinės išmokos, mokamos už nuopelnus ar patirtą skriaudą

5. Šeimai ir vaikams mokamų išmokų bei teikiamos kitos paramos išlaidos didėja. 2001m. siekė 449,7mln.Lt, o 2005m. – jau 548,4mln. Lt. Pagal 2005 metų duomenis, didžiausią pinigines socialinės paramos išlaidų dalį (66,2 proc.) sudarė išmokos šeimoms, auginančioms vaikus, kurios mokamos nepriklausomai nuo šeimos pajamų. Taip pat nemažai lėšų (15,3 proc.) buvo skirta mažas pajamas gaunantiems gyventojams. 2005m kaip ir 2004m. socialinėm paslaugom buvo skirtos panašios sumos apie 94,5 mln. Lt. 2002 – 2003m. Savivaldybėse vieno žmogaus išlaikymo per mėnesį globos namuose kaina svyravo tarp 480 ir 1112 litų, o žmogui namuose teikiamų paslaugų kaina – tarp 60 ir 304 litų.

6. Įvairios socialinė išmokos Lietuvoje buvo daug žemesnės palyginus su kaimyninėmis šalimis. Norint jas padidinti reikia efektyviau surinkti lėšas į Sodros biudžetą bei ieškoti papildomų lėšų. Vienas galimas sprendimo būdas tokių atveju būtų progresyviniai mokesčiai. Turintiems aukštesnes pajamas gauti didesnes pajamas padeda gauti savarankiška pensijų kaupimo sistema. Papildomų pajamų Sodra gali gauti panaudojusi rezervines lėšas. Lietuva taip pat gali pasinaudoti Europos Bendrijos Socialinio fondo lėšomis.

7. Pasitaiko atveju, kada žmogus patenka į kelias išmokų gavėjų grupes, pavyzdžiui, gauna senatvės pensiją, našlio pensiją, valstybinę pensiją ir pan. 2004m. tokių asmenų buvo 47 proc. nuo viso pensininkų skaičiaus, t.y. apie 497610, o 2006m. pradžioje šis skaičius pasiekė 48 proc. nuo bendro pensininkų skaičiaus, t.y. 512100 asmenų.. Tokiu atveju turėtų būti peržiūrėta išmokų skyrimo tvarka ir nustatyti esminiai rodikliai, pagal kuriuos būtų skiriama kuri nors viena socialinė išmoka.

8. Taip pat didelė problema yra draudėjų skolos Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetui bei neoficialūs atlyginimai. Daugiau kaip pusę įsiskolinimų sudaro bankrutuojančių įmonių skolos. Vien per 2002m. į beviltiškas skolas buvo nurašyta 122.9 mln.Lt., iš kurių 122.3 mln.Lt dėl bankroto. Tai buvo didžiausia suma 2000 – 2004m. 2004m. į beviltiškas skolas nurašyta jau tik 95.7 mln. Lt. Būtina keisti žmonių mąstymą, kad dabar gaunamos neoficialios pajamos neaprupins sotesne ateitimi. Kuo mažesnės pajamos, tuo mažesnės įmokos į socialinio draudimo biudžetą. Savaiame aišku, tuo mažesnės bus gaunamos senatvės pensijos ir kitos socialinės išmokos. Bankrutuojančių įmonių, kurios yra skolingos Sodrai taip pat būtina kontroliuoti. Šiuo atveju, būtų galima pasinaudoti bankų pagalba.

9. Socialinės apsaugos finansavime egzistuoja dar viena problema – mažėja apdraustųjų darbingo amžiaus žmonių. Didelė dalis gyventojų įsitraukė į neoficialią darbo rinką, t.y. arba nelegaliai emigravo, arba atlyginimai mokami neoficialiai. Norint sulaikyti jaunus žmones nuo išvykimo reiktų siūlyti geresnes socialines sąlygas, ypač jaunosms šeimoms, ir taip stabdyti emigraciją.

RAČKUTĖ, Aurelija (2007) *Socialinės apsaugos sistema ir jos finansavimo problemos Lietuvos ir užsienio sąlygomis*. Magistro baigiamasis darbas. Kaunas: Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas. 74p.

SANTRAUKA

RAKTINIAI ŽODŽIAI: Socialinė apsauga, socialinis draudimas, socialinė parama, specialios socialinės išmokos, socialinė krizė, išmokos, pajamos, finansavimas.

Socialinė apsauga užima labai svarbią vietą žmogaus gyvenime. Ši sistema lydi žmogų nuo jo gimimo iki mirties. Socialinė apsauga egzistuoja tam, kad užtikrintų būtiną pagalbą pajamomis, maistu, kompensacijomis būstui, kai žmogų ištinka socialinė krizė. Skirtingose šalyse socialinės apsaugos sistema organizuojama skirtingai. Lietuvoje ši sistema daugiausia vykdoma per Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją bei Sodrą (Valstybinio socialinio draudimo fondą). Kiekvienais metais Sodra sudaro visų pajamų ir išlaidų, reikalingų apsaugoti piliečius nuo socialinės krizės, biudžetą. Mano darbo objektas - socialinės apsaugos sistema. Analizuodama duomenis aš pastebėjau keletą problemų. Paskutinėje dalyje aš pateikiau keletą egzistuojančių problemų sprendimus. Darbo tikslas - išanalizuoti socialinės apsaugos sistemą, jos finansavimą Lietuvoje bei pateikti galimas sistemos finansavimo gerinimo kryptis. Darbo tikslui atskleisti nusistačiau tokius uždavinius: vertinti socialinės apsaugos sąvoką, reikšmę, vertinti socialinės apsaugos sistemos finansavimą Europos Sąjungos šalyse, nagrinėti socialinės apsaugos finansavimą Lietuvoje, pateikti socialinės apsaugos sistemos finansavimo gerinimo kryptis bei suformuluoti išvadas ir pasiūlymus.

Pirmoje savo darbo dalyje apžvelgiau socialinės apsaugos sistemą. Taip pat pateikiau istorinę raidą bei socialinės sistemos finansavimą Europos Sąjungos šalyse. Antroje dalyje nagrinėjau Lietuvoje veikiančią socialinės apsaugos sistemą, jos finansavimą. Trečioje dalyje iškėliau socialinės apsaugos sistemos finansavimo problemas bei pateikiau galimus problemų sprendimus.

RAČKUTĖ, Aurelija. (2007) *System of social security and it's sponsorship* MBA Graduation Paper. Kaunas: Kaunas Faculty of Humanities, Vilnius University. 74p.

SUMMARY

KEYWORDS: Social security, social insurance, social support, special social payoff, social crisis, payoffs, incomes, sponsorship

Social security takes very important place in human's life. It goes near from the day of birth till the last day. Social security exist to safeguard necessary help of earnings, food, housing and etc. at the moment when human suffers from social crisis. In the different countries the social security system is organized in different ways. In Lithuania this system is mostly dispensed by Ministry of Social security and labour and Sodra (The Fund of National Social Insurance). In every year the same fund budgetes all expenses and incomes necessary for securing citizens from social crises. So the object of my paper is the system of social security. and it's sponsorship in our country. During the researches I noticed some serious problems. So at the final part of paper I suggest some ways of solutions of the existing problems.

Purpose of my paper – to analyse system of social security, it's sponsorship in Lithuania and to suggest the possibles ways of sponsorship improving. To reach the purpose I stated objectives: to give description of social security, to value sponsorship of social security system in European Union, to analyse sponsorship of social security system in Lithuania, to present the ways of social security sponsorship improving and to draw a conclusions and suggestions.

In the first part I overlooked system of social security in general. Also I gave it's historical development and sponsorchip of the system in the European Union. In the second part I studied system of social security in Lithuania, it's sponsorship. In the last third part I and found some problems of sponsorship of social security and gave some possible solutions of these problems.

LITERATŪRA

1. LAZUTKA, Romas.(2001) Socialinė apsauga. *Žmogaus socialinė raida*, Vilnius: Homo Liber, p 131-147. ISBN 995-44927-6
2. GUOGIS, Arvydas(2000). Socialinės politikos modeliai. Vilnius: Eugrimas p. 78 ISBN-9986-752-76-
3. MIDGLEY, James(1995). *Social development. The developmental perspective in social welfare* London: Sage Publicatiois Ltd p 194.ISBN0-8039-77727
4. BERKOWITZ, Edward D.(1991)*America's welfare state from Roosevelt to Reagan* Baltimore: Johns. Hopkins University Press.
5. ROSEN, Harvey S (2002) *Public Finance* New York: The McGraw-Hill Companies p. 570. ISBN 0-07-237405-5
6. MIDGLEY, James; TRACY, Martin B; LIVERMORE, Michelle(2000) *The Handbook of Social Policy*. California: Sage Publications Inc. P.550 ISBN-0-7619-1561-3
7. PIETERS, Danny (1998) *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius:Eugrimas p.152 ISBN 9986-752-34-5
8. BUŠKEVIČIŪTĖ, Eugenija (2006) *Viešieji finansai* Kaunas: Technologija. P. 463 ISBN 9955-25-016-X
9. MEDAIŠKIS Teodoras, ŽURAUSKAITĖ Violeta (1998) Socialinė apsauga ir darbas *Socialinės apsaugos sistema*, Vilnius: Homo Liber, p 39-49. ISBN 9986-639-08-5
10. COUSINS, Mel (2005) *Eurepean welfare states:comparative perspectives* London: Sage Publications p. 271. ISBN 1-4129-0173
11. BERNOTAS, Dainius; GUOGIS, Arvydas, *Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys*.Vilnius:Mykolo Romerio universiteto leidybos centras. 2006m. P 260.ISBN 9955-19-039-6
12. KVIESKIENĖ, Giedrė (2003)*Socializacija ir vaiko gerovė [interaktyvus].*[žiūrėta 2006 lapkričio 13d]. Prieiga per internetą: http://www.vpu.lt/socpedagogika/file/G_Kvieskiene_Socializacija_ir_vaiko_gerove.pdf
13. *Social Security* [interaktyvus].[žiūrėta 2006 balandžio 27d]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/bsi/detail?vid=15&hid=120&sid=d0034df9-9282-487a-89df-c5af19347f59%40sessionmgr104>
14. *Greece Proposes Social Security Reform*.[žiūrėta 2006 gruodžio 27d]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/bsi/detail?vid=21&hid=120&sid=d0034df9-9282-487a-89df-c5af19347f59%40sessionmgr104>

15. *Social Insurance Institute* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006m gegužės 3d]. Prieiga per internetą: <http://www.ika.gr/en/home.cfm>
16. *Greece - Society Index* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006m gegužės 3d]. Prieiga per internetą: <http://www.photius.com/countries/greece/society/index.html>
17. *Social security in Greece* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006m gegužės 3d]. Prieiga per internetą: <http://www.justlanded.com/english/greece>
18. *Graikija* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006m gegužės 3d]. Prieiga per internetą: http://www.ldb.lt/Eures/index.aspx/lt/gyvenimo_darbo_salygos/kitu_saliu_gyvenimo_ir_darbo_salygos/graikija/
19. ŽEMAITYTĖ, Rita. *Socialinė apsauga* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006m gegužės 3d]. Prieiga per internetą: <http://www.lygus.lt/ITC/lyciu.php?id=19>
20. *Lietuvos Respublikos Valstybinių Pensijų Įstatymas* [interaktyvus]. [žiūrėta 2006 lapkričio 13d]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=22078&p_query=&p_tr2=
21. *Apdraustieji valstybinių socialinių draudimų* [interaktyvus]. [žiūrėta 2006 gegužės 13d]. Prieiga per internetą: http://www.sodra.lt/lt.php/informacija_apdraustiesiems/informacija/100
22. *Valstybinis socialinis draudimas* [interaktyvus]. [žiūrėta 2006 gegužės 13d]. Prieiga per internetą: http://lt.wikipedia.org/wiki/Valstybinis_socialinis_draudimas
23. *Lietuvos Respublikos socialinio draudimo įstatymas* [interaktyvus]. [žiūrėta 2006 gruodžio 5d]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=279331&p_query=&p_tr2=
24. *Mokslininkų pensijos* [interaktyvus]. [žiūrėta 2006 gegužės 13d]. Prieiga per internetą: http://www.sodra.lt/lt.php/sodros_vykdomos_ismokos/pensijos/mokslininku_pensijos/166
25. *Lietuvos respublikos socialinio draudimo biudžeto sudarymo įstatymas* [interaktyvus]. [žiūrėta 2006 gegužės 13d]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=280579&p_query=&p_tr2=
26. *Lietuvos Respublikos valstybinių šalpos išmokų įstatymas* [interaktyvus]. [žiūrėta 2006 lapkričio 7d]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=257055
27. *Nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos* [interaktyvus]. [žiūrėta 2006 lapkričio 7d]. Prieiga per internetą: http://www.sodra.lt/lt.php/sodros_vykdomos_ismokos/pensijos/nukentejusiųjų_asmenų_valstybinės_pensijos/167

28. *Valstybinio socialinio draudimo kūrimasis ir vystymasis 1991-2001m* [interaktyvus].[žiūrėta 2006 balandžio 27d]. Prieiga per internetą: www.socmin.lt/?917348367
29. *Valstybinio socialinio draudimo įmokos* [interaktyvus].[žiūrėta 2006 balandžio 27d]. Prieiga per internetą: www.socmin.lt/?-1998905016
30. *Socialinės statistika* [interaktyvus].[žiūrėta 2006 balandžio 27d]. Prieiga per internetą: www.socmin.lt/?254880285
31. *Social Security. A brief history* [interaktyvus].[žiūrėta 2006 balandžio 27d]. Prieiga per internetą <http://www.ssa.gov/history/pdf/2005pamphlet.pdf>
32. *A Brief History of Social Security*[interaktyvus].[žiūrėta 2006 lapkričio 7d]. Prieiga per internetą: http://www.toolkit.cch.com/text/P08_4410.asp
33. *Historical Background and Development of Social Security*[interaktyvus].[žiūrėta 2006 balandžio 27d]. Prieiga per internetą: <http://www.ssa.gov/history/briefhistory3.html>
34. Skurdas ir socialinė atskirtis Lietuvoje [interaktyvus].[žiūrėta 2006 lapkričio 7d]. Prieiga per internetą: www.lrinka.lt/Pranesim/Dobrovolskas.ppt
35. *Suvestinis Europos aktas* [interaktyvus].[žiūrėta 2007 sausio 27d]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/dat/11986U/word/11986U.doc>
36. *Europos atominės energijos bendrijos steigimo sutartis* [interaktyvus].[žiūrėta 2007 sausio 27d]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/dat/11957K/word/11957K.doc>
37. NARBUTIENĖ, Neringa; ČEPATIENĖ, Neringa. *Bendrais bruožais apie Europos Sąjungą* [interaktyvus].[žiūrėta 2007 sausio 27d] :Prieiga per internetą http://www.euroi.ktu.lt/PROMETHEUS/moduls/lt/_Toc24266912
38. *Amsterdamo sutartis*[interaktyvus].[žiūrėta 2007 sausio 27d]. Prieiga per internetą: http://lt.wikipedia.org/wiki/Amsterdamo_sutartis
39. *Treaty on European Union* [interaktyvus].[žiūrėta 2007 sausio 27d]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html#0090000015>
40. *Europos socialinė chartija (pataisyta)* [interaktyvus].[žiūrėta 2007 sausio 27d]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=42260
41. VITKUS, Gediminas (2002). *Europos Sąjunga. Enciklopedinis žinynas*. Vilnius: Eugrimas. 341 p. ISBN-9955-501-00-6
42. *Documents on European Union (1997)* NewYork : St. Martin's Press. 313 p. ISBN 0-312-16480-7

43. BLAIR, *Alasdair* (2006) *Companion to the European Union* London: Routledge. 371p. ISBN 0-415-35897-3
44. *Pensijų sistemos reformos įstatymas*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 sausio 27d]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=197455
45. *Nevyriausybinų organizacijų duomenų bazė* [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 kovo 13d]. Prieiga per internetą: <http://www.labdara-parama.lt/>
46. *ESF Europos socialinis fondas (2000-2006)* [interaktyvus]. [žiūrėta 2007 kovo 13d]. Prieiga per internetą: <http://www.eurodesk.lt/index.php?language=lt&page=10078&id=20048>
47. *Eurostat* interaktyvus]. [žiūrėta 2007 kovo 13d]. Prieiga per internetą http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,45323734&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=welcomeref&open=/C/C5/C54&language=en&product=Yearlies_new_population&root=Yearlies_new_population&scrollto=993
48. *Ekonominių sektorių mokesstinės naštos analizė*. [žiūrėta 2007 kovo 13d]. Prieiga per internetą: http://www.lrv.lt/ekonom_analiz/Apzvalgos/BVP%20ir%20mokesciu%20nasta.pdf
49. *Socialinio draudimo sistemos reformos vertinimas* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2007m. kovo 29d.] Prieiga per internetą: <http://www.vkontrole.lt/dokumentai/leidiniai/n13/4dalis.pdf>